

helsinška povelja

Glasil
Helsinskog
odborn
ljudska prava
u Srbiji

posebno izdanje • decembar 2014 • godina XIX

EKSTREMIZAM

- Prerušeni fašizam uvek vreb
- Revizionizam kao platforma
- Desnica na krilima desekularizacije
- Original falsifikata
- Stranka izmišljena - ekstremizam i srebroljublje autentični

Rusija - Ukrajina - Srbija

- Preko Beograda protiv Brisela

Sadržaj

Uvodnik

EKSTREMIZAM: PRERUŠENI FAŠIZAM UVEK VREBA.....	3
---	---

Piše: Sonja Biserko

...Fašizam uvek vreba

REVIZIONIZAM KAO PLATFORMA EKSTREMIZMA	5
---	---

Piše: Milivoj Bešlin

DESNICA NA KRILIMA DESEKULARIZACIJE.....	6
---	---

Piše: Srdana Barišić

ORIGINAL FALSIFIKATA	8
----------------------------	---

Piše: Slobodanka Ast

TREĆA SRBIJA: STRANKA IZMIŠLJENA, EKSTREMIZAM I SREBROLJUBLJE AUTENTIČNI	11
--	----

Piše: Teofil Pančić

OD NACIONALIZMA DO EKSTREMIZMA - SAMO NEKOLIKO SATI	13
--	----

Piše: dr Boris Varga

U STEGAMA TRAVESTIJE.....	19
---------------------------	----

Piše: Slavica Vučković

Povratak Šešelja

ANATOMIJA ROBIJE RATNOG ZLOČINCA	21
---	----

Piše: Bojan Tončić

„ŠEŠELJEVSKI“ POVODOM ŠEŠELJA... 22	
-------------------------------------	--

Piše: Snežana Čongradić

Teret zločina

NEKAŽNJIVOST VRIJEĐA.....	25
---------------------------	----

Piše: Irena Antić

DESET GODINA ČEKANJA PRAVDE ...	30
---------------------------------	----

Piše: Bojan Tončić

Rusija - Ukrajina - Srbija

PREKO BEOGRADA - PROTIV BRISELA	32
---------------------------------	----

Piše: Vladimir Gligorov

TESTIRANJE PRIJATELJSTVA.....	35
-------------------------------	----

Piše: Petar Popović

Evropska unija i Balkan

REGIONALNA „HLADNORATOVSKA“ ARHITEKTURA.....	38
---	----

Piše: Davor Gjenero

IGNORISANJE, NUŽDA ILI NEŠTO TREĆE	41
---	----

Piše: Igor Novaković

Povelja na licu mesta: Kikinda

ZIMA, GLAD I PRINUDNI RAD.....	44
--------------------------------	----

Piše: Gordana Perunović Fijat

„LETEĆI FILOZOF“	48
------------------------	----

Piše: Nenad Daković

Sport bez sporta

DRŽAVA NE ZALAZI U „BALKANSKE KRČME“	50
---	----

Piše: Ivan Mrden

Iz osmanske baštine

USLOVNA SLOBODA KRETANJA	52
--------------------------------	----

Piše: Olga Zirojević

NAPOMENA UREDNIŠTVA

Nakon nešto više od godinu dana pred čitaocima je ponovo Helsinška povelja. Reč je o posebnom izdanju u okviru projekta „Mladi protiv ekstremizma - razmišljaj svojom glavom“, koga je tokom ove godine uz podršku Fondacije za otvoreno društvo iz Beograda, u različitim formama realizovao Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Koncept posebnog broja u skladu je sa osnovnom temom projekta, ali jednim delom i u skladu sa prepoznatljivim uređivačkim konceptom Povelje, kakvog se čitaoci sećaju.

Sledeći potrebu za alternativnim glasilom na medijskoj sceni Srbije, što je Helsinška povelja tradicionalno bila, Helsinški odbor će nastojati da i ubuduće u okviru srodnih projekata obezbedi sredstva za, makar i njeno povremeno izlaženje.

PIŠE: SONJA BISERKO

EKSTREMIZAM: PRERUŠENI FAŠIZAM UVEK VREBA

Ekstremizam, odnosno desničarski populizam fenomen je koji je karakterističan za celu Evropu tokom poslednjih 20 godina. To je značajan upozoravajući SIGNAL *mainstream politici i njenoj* nesposobnosti da odgovori novim izazovima; istovremeno, to podriva njenu legitimnost. U pozadini su svakako, strukturalni problem, proizašli iz ekonomskih, socijalnih i kulturnih promena.

Globalizacija izaziva nesigurnost i u prvi plan, kao ključno stavlja pitanje identiteta. Identitet je usko povezan sa poverenjem, a poverenje, ili odsustvo poverenja izražava se emocijama – posebno strahom, nadom i poniženjem.¹ A, iz tih emocija rađaju se razne vrste radikalizma.

Ekstremizam u postkomunističkim zemljama još je veća pretnja, jer je reč o, ili liberalnim ili pak nekonsolidovanim demokratijama, koje sporije prepoznaju ili ga uopšte ne prepoznaju kao problem.

Pojava ekstremne desnice i desničarske ideologije u Srbiji je posledica strukturalnih promena nakon razgradnje socijalističke države. Ratovi devedestih vođenih sa idejom o prekomponovanju Balkana, odnosno s idejom o Velikoj Srbiji (Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti, 1986), samo su jedna od ideoloških osnova na kojima još uvek opstaje desna misao.

Njene osnovne karakteristike jesu: etnička homogenizacija, težnja za stapanjem državnih i etničkih granica, antikomunizam i negiranje antifašizma, jačanje tradicionalizma i autoritarnosti, pravoslavlje, tretirano kao superiorna religija u odnosu na ostale etničke i religijske grupe (posebno Hrvate,

Muslimane i Albance), otpor idejama multikulturalizma i kosmopolitizma i netrpeljivost prema „novim“ (LGBT populacija) i tradicionalnim manjinama (Romi). Svim desničarskim pokretima zajednička je i izrazita islamofobija, odnosno neprijateljski stav prema svemu što je islamsko.

Posle oktobarskih promena (2000), Srpska pravoslavna crkva (SPC) dobija ogroman značaj u javnom i medijskom prostoru i zajedno sa desničarskim organizacijama (Dveri, Obraz...) popunjava politički vakuum nastao nakon pada Miloševića. S obzirom da SPC i ekstremno desničarske grupe dele stavove o mnogim pitanjima (kao što su LGBT prava, pitanje Kosova, odnos države i crkve, odnos prema Hagu itd), može se zaključiti da klerikalizacija srpskog društva doprinosi jačanju desnog ekstremizma.

Osim toga, njihovom delovanju koje je uglavnom izvan pravnih normi, pogoduje i činjenica da u Srbiji postoji deficit pravne države. Institucije pravne države i dalje ne funkcionišu, a ljudska prava su obesmišljena stalnim kampanjama protiv ljudskopravaških organizacija i njihovih lidera.

Jačanju ekstremno desničarskih organizacija doprinosi i ponašanje predstavnika državne vlasti koji uporno izbegavaju da ove organizacije označe kao pretnju ustavnom poretku; štaviše, vrlo često ih izjednačavaju sa organizacijama koje se bave promocijom i zaštitom ljudskih prava.

Stavljanje znaka jednakosti između desnog ekstremizma i borbe za ljudska prava neminovno vodi, ne samo jačanju desničarskih organizacija, već i stvaranju atmosfere linča i progona svih onih koji se desnom ekstremizmu javno suprotstavljaju.

Predstavnici države pod pritiskom EU i jednog dela civilnog društva desničare obično karakterišu kao irelevantne organizacije, čime relativizuju i banalizuju problem desnog ekstremizma.

Državne institucije uglavnom tolerišu ultradesničarske organizacije i grupe koje su državi služile kao važan instrument u sprovođenju nekih političkih ciljeva.

1 Dominik Mojsi, „Geopolitika emocija“, Clio, Beograd 2009, str. 25.

Takođe, veoma perfidno se organizacije za ljudska prava proglašavaju levičarskim organizacijama, odnosno recidivima komunizma. Inače, opšta ideološka konfuzija (revizija istorije XX veka, promovisanje četničkog pokreta kao antifašističkog s desne strane i sl), dodatno doprinosi popularnosti desničarskih organizacija.

Država ne precipira desni ekstremizam kao pretnju. U prilog tome svedoči odsustvo reakcije državnih institucija na njihovo sve izraženije delovanje. Zabranom samo dve organizacije, dekriminalizuje ostale ekstremne desničarske grupe, a njihova ideologija se uspostavlja kao politički legitimna.

Politički ekstremizam desne orijentacije negira temeljne vrednosti demokratske ustavne države. Suptilnije varijante desnog ekstremizma mogu potkopati i ugroziti demokratiju. Zbog, veoma često vešte „političke mimikrije, verbalnog kamufliranja i igre zbunjivanja“ i sakrivanja iza „patriotizma“ još su opasnije, jer se teže prepoznaju kao društvena pretnja, pogotovo u zemljama koje su suočene sa teškim tranzicionim problemima.

Kad je reč o Vojvodini, ona zauzima značajno mesto u aktivnostima desničarskih organizacija. Može se reći da poslednjih godina one najviše i deluju u Vojvodini, gde se prvenstveno fokusiraju na zalaganje za poništavanje bilo kakve ideje o njenoj autonomiji. U tom smislu ove grupacije su preuzele ulogu onih partija koje su i do sada aktivno osporavale autonomiju Vojvodine.

Njihove stalne kampanje protiv autonomije ne nailaze ni na kakvu osudu države. Naprotiv, koriste se kao dokaz da je Vojvodina i sama protiv autonomije, a autonomaše percipiraju kao recidiv komunizma. Međutim, činjenica je da tokom poslednje dve godne aktuelna vlast nastoji da sruši demokratski izabranu vlast u Vojvodini uglavnom u koalicioni sa ovim grupacijama - neke od njih su učestvovala i na izborima, bilo kao građanske inicijative, ili kao partije, poput, na primer, Treća Srbija.

Vojvodina je kao izrazito multietnička sredina od devedestih godina prošlog veka na udaru šovinističke politike Beograda. Najbrutalniji oblik tadašnje politike prema Vojvodini bilo je tzv. „humano preseljenje“ (Hrtkovci). Istovremeno, mobilizacija mladih iz manjinskih sredina za rat u Hrvatskoj i Bosni dodatno je pospešila etničko čišćenje. Posledica te politike je odlazak iz zemlje tih mladih ljudi koji se uglavnom više nisu vraćali u Srbiju.

Pravni okvir koji je uspostavljen nakon 2000, uglavnom korespondira sa normama i standardima EU. Međutim, u praksi sprovođenje tih zakona svelo se na daljnju segregaciju manjinskih zajednica. Odsustvo državne inkluzivne politike prema manjinskim zajednicama samo je cementirala koncept segregacije, posebno većih zajednica.

Takav odnos države prema multietničosti kao konceptu, doveo je i do radikalizacije nekih zajednica koje sada streme (teritorijalnoj) autonomiji što dodatno ugrožava Vojvodinu kao specifičan region. Nažalost, država podržava takav koncept, jer i dalje opstaje na Miloševićevom centralističkom konceptu.

To se najviše ogleda u odnosu prema Ustavu Srbije čija je promena neminovna, ukoliko Srbija stvarno ide evropskim putem. Zahtevi Vojvodine za većom autonomijom jasno su se očitovali u činjenici da su Vojvodani masovno bili protiv Ustava iz 2006.

Primer neuspelog referenduma o samostalnosti Škotske manifestovao je veoma važnu činjenicu, odnosno trend koji je deo procesa globalizacije. Primer Jugoslavije nije bio percipiran kao takav zbog nasilja koje je pratilo njen raspad. Znači, reč je o zahtevu vremena koga treba blagovremeno prepoznati i rešavati kompromisom uz uvažavanje nekih principa i vrednosti koje izražavaju interes i jednih i drugih, u našem slučaju, i Srbije i Vojvodine, ali i manjinskih zajednica.

Zato je pitanje Vojvodine i njene autonomije ključno za Srbiju i njen odnos prema zahtevima vremena i modernom shvatanju države. Strah od decentralizacije i demokratizacije Srbije samo pojačava suprotne trendove. Radikalizacija je neizbežna posledica neprepoznavanja vremena. To takođe, pokazuje demokratski deficit države Srbije.

Problem desnog ekstremizma ne može se rešiti bez sveobuhvatnih preventivnih mera države, pre svega u obrazovanju, medijima i državnim institucijama, pravosudnim, u prvom redu.

Smisao slobode, pre svega slobode govora, slobodnih medija i političkog udruživanja obaveza je koja nema ograničeni rok trajanja. Njihov pravi smisao ne sme se nikada zaboraviti, jer prurušeni fašizam uvek vrebava i predstavlja opasnost za slobodu. Zato je naš zadatak da otvoreno i alarmanтно reagujemo na sve pojave - svakog dana i u svakoj situaciji.

REVIZIONIZAM KAO PLATFORMA EKSTREMIZMA

*Iz lične prepiske vladičine
... se vidi da se on do kraja života molio
„za Dražu, Milana i Dimitrija“.*

O Nikolaju Velimiroviću

PIŠE: MILIVOJ BEŠLIN

Istorijski revizionizam samo je jedan od aspekata nacionalističke ideologije - jedan od nosećih stubova, jer prošlost ili slika o njoj pruža legitimacijsku osnovu za savremenost. Citat na početku teksta kvintesencija je navedene ideologije i njene revizionističke manifestacije. U jeku ratova, povedenih da bi se na razvalinama Jugoslavije ostvarile davnašnje zavetne misli i velikodržavne ambicije, Srpska akademija nauka i umetnosti je 1993. godine privela kraju i objavila svoj kapitalni projekat *Sto najznaменitijih Srba*. U ideološki jasno profilisanoj koncepciji i sadržini koja je trebalo da pokaže „postojanje“ i mnogovekovnu nepromenljivost tzv. *nacionalnog bića*, nalazi se i mitologizovana biografija episkopa Srpske pravoslavne crkve Nikolaja Velimirovića, koji će deceniju kasnije biti proglašen za sveca. Dosledni svojoj ideološkoj orijentaciji i političkoj koncepciji, urednici zbornika su pod sramnim izgovorom iz knjige isključili narodnog heroja Koču Popovića. U hagiografskom štivu, neopterećenom racionalnim znanjima o prošlosti i oslobođenom kritičke misli, Nikolaja Velimirovića se glorifikuje i zbog činjenice da se, prema vlastitim rečima, do kraja života molio za Dražu Mihailovića, Milana Nedića i Dimitrija Ljotića. I upravo se u navedenom kratkom i, ne posebno kompleksnom citatu kristališu sve ključne tačke politike istorijskog revizionizma u Srbiji, kao jednog od aspekata ideologije nacionalizma. Trojica predstavnika kolaboracije navedena su rame uz rame; rečenica je pripadala desničarskom i antisemitskom vladici oko čije ličnosti je postignut nacionalni konsenzus na samom početku epohe ratova devedesetih godina XX veka; pozitivna konotacija Velimirovića i njegove rečenice se nalazi u knjizi koju su stvarali akademici

SANU i pojedine vladike Srpske pravoslavne crkve; zbornik je izašao u jeku oružanih sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini; sve aktere - one za koje se moli, onaj koji se moli, kao i oni koji ga veličaju zbog te molitve - spajali su radikalni anti-komunizam, antijugoslovenstvo, antizapadnjaštvo, protežiranje kolaboracije i agresivni nacionalizam, emaniran kroz ratnu politiku čijoj svrsi je trebalo da posluži i navedeni zbornik. Zbog svega toga u citiranoj rečenici otkriva se asinhrona crta nacionalističke temporalnosti, spoj predaka i potomaka, bitke koju su mrtvi započeli, a živi dužni da nastave - idejni i personalni kontinuitet ideološke koncepcije koja je prožela sve segmente društva u pokušaju da njeni ciljevi postanu večni i bezalternativni. Nauka je ustupila mesto mitskoj iracionalnosti. Nasilje nad istorijskom naukom je normalizovano. Istorijski revizionizam devedesetih je trijumfovao. Ekstremizam je dobio svoju ideološku platformu.

Višestruke su veze između političke legitimnosti i kulture sećanja. U vreme tranzicionih dvehiljaditih, u srpskom društvu pod uticajem dominantne nacionalističke ideologije pojmovi i istorijski fenomeni se nisu poznavali, ignorisano je njihovo izučavanje, ali su se samopodrazumevali. Tako su i fenomeni fašizma i antifašizma bili banalizovani i ispražnjeni od svakog realnog smisla i sadržaja. U takvim okolnostima je bilo moguće manipulirati njima u težnji za konstruisanjem novog identiteta i „nove“ istorije u kojoj su se nasuprot stvarnoj, istraženoj i naučno verifikovanoj slici prošlosti, pojavili: „dva antifašistička pokreta“, „nacionalni antifašizam“ četnika, „patriotska vlada“ Milana Nedića, „skrupulozni

Desnica na krilima desekularizacije

PIŠE: SRĐANA BARIŠIĆ

hrišćanin“ Ljotić, itd. Ne treba imati iluziju, ne rehabilituje nacionalizam četnike zbog istorijske pravde ili istine, kako tvrde, ne čak ni zbog samih četnika i njihovog komandanta, već prevashodno zbog toga da bi njihova ideologija nastavila da živi. Jer, kad Draža Mihailović u *Instrukciji* svojim komandantima Đorđu Lašiću i Pavlu Đurišiću (20. decembar 1941), piše: „stvoriti Veliku Srbiju“ ... „čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata“ ... „čišćenje Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa“, itd. teško da ima nekoga ko ne prepozna neprekinuti idejni kontinuitet izražen kroz nepromnjene ciljeve te ideologije, do savremenosti.

Iako, treba se setiti misli Erika Hobsbauma, „nacionalizam zahteva suviše mnogo verovanja u ono što očigledno nije tako“, saznanje o prošlosti se menja, ali ne i ona sama. Međutim, i to saznanje se može menjati samo uz uvažavanje metodoloških okvira zanata istoričara, držeći se činjenica i izvora. Ne slučajno i zbog svega navedenog, istorijski revizionizam je od devedesetih, sve do sada jedna od ključnih platformi za desničarski ekstremizam i legitimisanje nasilja kao modela delovanja nezamisljivih slojeva društva. Istorija, ona racionalna i utemeljena u izvorima i naučno proverljivim faktima i interpretacijama ne bi trebalo da služi bilo kom političkom cilju. Ali, držeći se racionalno, svojih naučnih načela i podalje od nacionalističko-ideoloških obrazaca, neminovno će služiti i vrednostima s one strane ekstremizma i nasilja.

Period blokirane društvene transformacije, a naročito period demokratske konsolidacije srpskog društva obeleženi su procesom politizacije religije, ali i religizacije politike. Nacionalna homogenizacija postala je imperativ, etnokonfesionalna identifikacija sredstvo, a reafirmacija istorijske uloge u očuvanju nacionalnog identiteta polazište za uspostavljanje drugačijih (redefinisanih) odnosa između sekularnih i sakralnih institucija. Proces desekularizacije, povremeno tumačen i kao proces klerikalizacije često se nekritički posmatrao kao isključivo iniciran od strane verskih zajednica, naročito većinske, dok se uloga i interesi države u pomenutom procesu, tačnije vladajućih političkih elita, neretko zapostavlja.¹

Srpska pravoslavna crkva (SPC)² stiče značajnu simboličku i normativnu funkciju u javnoj sferi i postaje reper prema kome se usmeravaju mnogi društveni procesi. Dominantna uloga u pružanju novog ideološkog i vrednosnog okvira sekularnim institucijama i organizacijama predstavlja izuzetno veliki uticaj, ali povlači i proporcionalnu odgovornost. Započet reafirmacijom pravoslavlja kao izvorišta vojničkog morala i motivacije, kao i uvođenjem veronauke u sistem obrazovanja, proces desekularizacije srpskog društva sveprisutan je u svim institucionalnim formama i na svim nivoima: verski praznici se proglašavaju državnim praznicima, državni simboli se sakralizuju, osveštavaju se prostorije sekularnih ustanova,³ uvode (vraćaju) patroni (svetitelji zaštitnici) sekularnih institucija,

- 1 Zbog sve kooperativnijeg odnosa države prema većinskoj crkvi, što se moglo detektovati brojnim ustupcima koje je država načinila Srpskoj pravoslavnoj crkvi, a da ova to nije ni tražila, otvara se i pitanje da li je možda reč i o procesu podržavanja crkve.
- 2 U ovom tekstu Srpska pravoslavna crkva se shvata prvenstveno kao crkvena organizacija čije doktrinarne, socijalne i političke stavove zastupaju njene najviše institucije i zvaničnici (Arhijerejski sabor, Arhijerejski sinod, patrijarh, episkopi, sveštena lica ...); pojam crkve se tretira na sociološko-politički, a ne teološki ili metafizički način.
- 3 U ovom slučaju pojam „sekularni“ može se čitati i kao „budžetski“, odnosno finansiran iz državnog budžeta, tj. od sredstava svih poreskih obveznika u Republici Srbiji.

obeležavaju se krsne slave sekularnih institucija, službena vozila i prostorije državnih institucija se ukrašavaju sakralnim simbolima...

Kao stožer novog ideološkog i vrednosnog okvira identitetske rearhaizacije srpskog društva, Srpska pravoslavna crkva je predstavljala neprikosnoveni autoritet socijalnim akterima sa najizraženijom etnokonfesionalnom identifikacijom najčešće institucionalizovanog u formi patriotskih i rodoljubivih organizacija. Posmatrano u kontekstu instrumentalizacije krize predstavničke demokratije, krize raspodele i pristupa dobrima i krize identiteta i sekularizma, desničarske organizacije u Srbiji ne razlikuju se mnogo od sveprisutnih organizacija sličnog profila u Evropi, ali je upadljivo i znakovito prisustvo i isticanje sakralnih (klerikalnih) elemenata u njihovom identitetu.

Samodefinisanje i obeležja patriotskih organizacija ističu konfesiju kao primarni element identiteta, često ispred nacionalnog: „pravoslavno-rodoljubivi pokret koji se bori za duhovnu i državotvornu obnovu Srbstva na temeljima Svetosavlja“, zatim simboli poput Hristovog monograma, kontura ikone Presvete Bogorodice i Bogomladenca Hristosa, Belog anđela itd. U programskim načelima se često izjednačavaju „bogoljublje i rodoljublje“, pravoslavlje i srpstvo, svetoslavlje i nacionalizam... Favorizovanje i praktikovanje principa sabornosti, kao alternative predstavničkom sistemu, predstavlja funkcionalnu sponu između Srpske pravoslavne crkve i organizacija iz pomenute rodoljub(lj)ive grupe, a njihova institucionalna saradnja na ovoj osnovi datira još od organizovanja prvih sabora pravoslavno-nacionalne omladine srpske i svesrpskih sabora, početkom dvehiljaditih. Osim zajedničkih saborskih aktivnosti, postoje i drugi primeri saradnje između pojedinih episkopa i nekih desničarskih organizacija: promocije izdavaštva desničarskih organizacija u parohijskim domovima, predstavljanje rada i projekata organizacija u hramovima, blagosiljanje akcija i organizovanih skupova organizacija...

Međutim, uz manifestno simboličke i institucionalne veze, postoji mnogo složenija veza koja se

zasniva na pomenutoj normativno-vrednosnoj i ideološkoj potpori koju Srpska pravoslavna crkva pruža pomenutim organizacijama. Osim kultova tradicije, jedinstva i nacionalnog preporoda, koji su izjednačavanjem „bogoljublja i rodoljublja“ preuzeti iz crkvenog učenja, postoji i niz tema oko kojih se stav Srpske pravoslavne crkve kao eho ponavlja i umnožava, često glasnije i odlučnije, u delovanju desničarskih organizacija. Među brojnim temama izdvajaju se: LGBT populacija, kosovski mit, integracija Srbije (EU i NATO), odnos sa Rusijom, srpske teritorije, haški optuženici, bela kuga... Priloženi redosled prioriteta i aktuelnosti tema možda nije adekvatan, ali važno je napomenuti da je reč o sindromski povezanim temama (stavovima) koje se retko tretiraju samostalno i izolovano jedna od druge. Tematski front se otvara u zavisnosti od dnevopolitičke aktuelnosti, ali se silina delovanja uvek razlije i na sindromski povezane teme.

Pojedini episkopi unutar Srpske pravoslavne crkve svojim javnim nastupima, političkim i ideološkim stavovima, autoritetom i istrajnošću, zauzimaju veoma istaknuto mesto u profilisanju ciljeva i načina njihovog postizanja u programskim načelima i delovanju desničarskih organizacija. Broj tih episkopa nije veliki, ali reč je o najglasnijim i najaktivnijim episkopima Srpske pravoslavne crkve koji često svoje stavove uspevaju da nametnu i predstave kao stav crkve, iako naknadno uslede (uglavnom pojedinačne i sporadične) ograde i kritike unutar same crkvene strukture. Problem nedostatka jasnog i javnog određivanja i ograđivanja najviših pojedinačnih i institucionalnih autoriteta unutar same Srpske pravoslavne crkve je razlog što se delovanje pojedinih episkopa projektuje na delovanje celokupne organizacione strukture. Čutanje nadležnih predstavlja odobravanje, saglasje sa izrečenim ili učinjenim, a to povlači odgovornost, prećutno saučesništvo i sudelovanje nečinjenjem.

Za sakralizaciju desnice u Srbiji odgovornost snose, kako crkveni zvaničnici, tako i političke elite koje nisu u stanju da zaštite civilizacijsku tekovinu sekularne države ravnopravnih građana (poreških obveznika) i svoju legitimizaciju osiguravaju upravo na populističkim osnovama etnokonfesionalne identifikacije i homogenizacije, nacionalizma i konzervativizma.

Original falsifikata

PIŠE: SLOBODANKA AST

Sve je pošlo naopačke, što bi rekao Duško Radović: promenjen je istorijski datum 70-godišnjice oslobođenja Beograda, proslava je pomerena sa 20, na 16. oktobar, jer je tako odgovaralo Vladimiru Vladimiroviču Putinu: parada u Beogradu bila je samo kratka stanica na letu za Milano na samit Evropa-Azija. Glavni naslovi u nekim novinama „Putin stiže avionom od dijamanata!“ A untura detalji: zlatne slavine, wc šolje plus dragulji, sve od kože, svile i kadife, saloni kakve nema ni Sulejman...Fotoreportaža se proširila po društvenim mrežama: jedni oduševljeni, drugi ogorčeni...

Na vojnoj paradi u Beogradu među VIP zvanicama bili su i haški osuđenici generali Dragoljub Ojdanić i Momčilo Perišić. Cinici bi rekli, najbolji prijatelji bivših radikala Tome Nikolića i Aleksandra Vučića u Miloševićevim godinama raspleta, rata i krvi. Bilo je na tribini mesta i za takve persone kao što je Oliver Antić, savetnik predsednika republike koji je između ostalog javno tražio dana paradi učestvuju i vojnici sa četničkim znamenjem!? A zna se da su četnici tada, posle oslobođenja Beograda, bežali iz zemlje zajedno sa Nancima, nedićevcima i ljotićevcima. Ovaj profesor Pravnog fakulteta, savetnik predsednika Republike je i vrlo agilni član Krunskog saveta (!?) koji se javno i besramno veoma angažuje u prekrajanju istorije.

Bilo je na tribini još neobičnih svata, kako bi to rekao Basara: Milorad Dodik koji tvrdi da ga je na paradu pozvao lično Putin (!?), pa onda Radoš Bajić, režiser „Ravne gore“ i eksponirani rojalista. Tu se našao i režiser Emir Kusturica, blizak uvek svim vrhovima vlasti, ali i po pravljenu crnih lista poznati predsednikov savetnik Radoslav-Lale Petrović. Novinari nisu zabeležili da su se na tribinama našli i predstavnici boračkih organizacija iz drugih republika bivše nam domovine.

Od naših saveznika u Drugom svetskom ratu niko nije zvanično pozvan sem predsednika Rusije i sve je izgledalo kao da se ova ceremonija, grandiozna i grandomanska zapravo odvija samo njemu u čast.

SIMBOLI I ZLOUPOTREBE

Jubilarna 70-godišnjica proslava oslobođenja Beograda od fašističkih okupatora i odavanje počasti herojskim žrtvama u simboličkoj ravni se pretvorila u zapravo uvredljivu grotesku: Tomislav Nikolić, četnički vojvoda inaugurisan na Romantiji za vreme „deset krvavih godina“, sada je, svojom političkom funkcijom, doveden u situaciju da drži govor na godišnjici jedne velike partizanske pobede!? Ovakav obrt istoričarka Olga Manojlović-Pintar komentariše rečima da je „istorija često komedijant“.

Vojna parada nazvana „Korak pobednika“ počela je „Maršom na Drinu“, pesmom iz Prvog svetskog rata, pred tribinom su bili postrojeni mladađani vojnici u uniformama iz Prvog svetskog rata, predsednik Srbije, politički beskrupulozan čovek, našao se u ulozi *personae dramatis* koja treba da drži svečani govor u slavu partizana i njihove antifašističke borbe i da zapravo rehabilituje do juče prokazane oslobodioce, žestoke političke protivnike.

Nikolić je držao govor kao da se obeležava godišnjica pobede u Prvom svetskom ratu, pominjao je gotovo isključivo heroje iz Prvog svetskog rata, naglašavajući samo refren Rusija-Srbija, Srbija-Rusija...Kao da Jugoslavija nikad nije ni postojala, nije bilo ni jugoslovenskih zastava, ni zvezde petokrake.

Istoričarka Dubravka Stojanović grandomansku paradu sažeto komentariše jednom rečju „skandalozno“ i obrazlaže:

„Nikolić slavi srpski nacionalistički mit iz Prvog svetskog rata, a prodaje ga Putinu kao da govori

o 1945. godini. To je jedna velika zloupotreba. Prvi svetski rat je sada osnivački mit srpskog nacionalizma, pre svega zbog velikih srpskih žrtava i značajnih pobeda. Ta smesa daje odličan amalgam za nacionalizam. Drugi svetski rat se tu uopšte ne uklapa, jer je pobedila levičarska, nadnacionalna vojska.“

Prvi put za poslednjih 28 godina građani su danima pozivani da masovno prisustvuju paradi povodom oslobođenja Beograda od fašizma! Bilo je nečeg krajnje perverzno i ciničnog u pozivanju građana da prisustvuju ovom igrokazu vojnih silnika i oklopnika. Sve dosadašnje postoktobarske vlade su ovaj značajan istorijski datum iz Drugog svetskog rata (i o ne samo ovaj!) ignorisale, pa i negirale.

Posle petooktobarske pobede gradonačelnik Beograda Milan St. Protić je arogantno i samoinicijativno proglasio da se taj dan više neće slaviti, jer je to bio „početak okupacije“, a ovo mišljenje je

izgleda delio i njegov sledbenik demokrata Nenad Bogdanović. Tek je gradonačelnica Radmila Hrustanović nekako tiho, kao da je to njen lični praznik, ipak polagala cveće na grob oslobodilaca Beograda. Ni njenim sledbenicima nije padalo na pamet da obeležavaju dan oslobođenja našeg glavnog grada od fašizma.

U Helsinškoj povelji smo više puta upozoravali na sramne pokušaje revizije istorije, osobito naše antifašističke tradicije. U Sloveniji i Hrvatskoj, naročito za vreme dva mandata Stjepana Mesića vratili su se pozivanju na svoju antifašističku tradiciju, bar sa vrha države, a u Sloveniji nije bilo masovnog rušenja spomenika partizanima. Povelja je više puta pisala da se Srbija svojim činjenjima i nečinjenjima ispisivala iz društva pobednika u Drugom svetskom ratu, da nas nije bilo na velikim svetskim proslavama pobede nad fašizmom, da javnost čuti što nadležni nemilosrdno brišu ulice herojima koji su pali u borbi protiv fašizma,

NIKOLAJ II

U srcu Beograda, prekoputa Pionirskog parka, Gradske skupštine, Republičke skupštine i zgrade Predsedništva, dakle u samom centru srpske državnosti, postavljen je spomenik caru Nikolaju II Romanovu. Istorikarka Dubravka Stojanović kaže da je duboko potresa postavljanje spomenika Nikolaju II, jednom od najgorih ruskih careva, baš tu u simbolički centar srpske državnosti.

U Beogradu nikada ništa nije urađeno brže: posečeno je grdno drveće i žbunje, maltene danonoćno su brušene kamene ploče i zidane stepenice, doneti tepisi od trave, postavljene žardinijere i klupe, kandelabri i dan-i-noć, da bi konačno tu postavljen kičasti spomenik caru Nikolaju Romanovu II sa ruskom zastavom. Spomenik je poklon Ruskog vojno-istorijskog društva 2014. godine na 100-godišnjicu početka Prvog svetskog rata. Spomenik je trebalo da bude gotov još za Putinov dolazak, ali je i to, verovatno zbog tesne satnice, odloženo. Čekao se dolazak moskovskog Patrijarha Kirila.

I prilikom osvećenja spomenika govorio je predsednik Tomislav Nikolić koji je naglasio da se ovaj spomenik u srcu Beograda podiže u znak večne pobede, dobrote i pravde, poručivši da će „ovaj spomenik većno sijati“.

Patrijarh Kiril je, kako izveštava Tanjug, ovom prilikom rekao da je „Nikolaj II žrtvovao svoju krunu, svoje carstvo i život radi spasenja Srbije“.

Dovoljno je prelistati samo nekoliko knjiga pa se uveriti da poruke zvaničnika nisu bile tačne: Nikolaj je bio jedan od najgorih ruskih careva, Rusija je bila poslednji dinosaurus Evrope sa srednjovekovnim društvenim poretkom, dubokim ostacima feudalizma, strašnom bedom i zaostalošću većine stanovništva, car je bio najžešći antisemita, Nikolaj II vodio je besmisleni rat sa Japanom, njegova vojska trpela je na svim frontovima poraze i strahovite gubitke, dok su na njegovom petrogradskom dvoru sive eminencije bili Raspućin i slične belosvetske kreature, a Nikolaj II, „božji namesnik na zemlji“ nije uspevao ni hlebom da nahrani građane svoje prestonice. Sve u svemu, Rusija je u njegovo doba bila u najvećoj bedi i sveopštoj regresiji, što je i dovelo do revolucije...

Istoričar Srđan Milošević čak kaže da su akteri naših političkih zbivanja pre 100-150 godina bili daleko racionalniji u interpretiranju događaja u Rusiji: Nikola Pašić je čestitao Kerenskom formiranje vlade nakon Februarske revolucije.

U novosadskoj tv-emisiji „U nedostatku dokaza“ čuli smo od Gorčina Stojanovića da u Rusiji nema

da su u zvaničnim institucijama republičke i gradske vlade godinama visile slike saradnika okupatora Milana Nedića i Dragog Jovanovića, upravnika grada Beograda, upravnika i Banjičkog logora, čoveka koji je i lično ubijao.

Doduše, pre pet godina, prilikom posete Dmitrija Medvedeva, tadašnjeg predsednika Rusije, navratna-nos, uređeno je zapušteno groblje Oslobođilaca Beograda, a u Sava centru je upriličena priredba u kojoj su pobednici, bez petokraka, *nota bene*, na kraju uz zvuke partizanskih pesmama odneli balerine...

Već 2002. godine usledilo je radikalna revizija udžbenika istorije, u kojima su četnici borci za slobodu, a Draža Mihajlović, okarakterisan ne samo kao njihov vođa već i kao ljubitelj umetnosti (!) dok su partizani loši momci koji su pregovarali i saradivali sa Nemcima. Skupština Srbije je usvojila zakon kojim se izjednačavaju četnički i partizanski pokret, pokrenut je talas sudskih rehabilitacija generala Draže Mihailovića, predsednika kolaboracionističke vlade Milana Nedića, njegovih ministara, rušeni su spomenici, menjani praznici, uključujući naravno i 20.

spomenika Nikolaju II, a sam patrijarh Kiril je rekao da je ovo prvi spomenik u Evropi koji se podiže u spomen na njega.

Lucidna i duhovita Dubravka Stojanović kaže da taj spomenik šalje direktnu poruku ne samo o istorijskoj srpsko-ruskoj vezi nego „da mi jesmo ona ruska gubernija o kojoj je Toma Nikolić sanjao“.

Sporan je za neke i natpis na spomeniku „... *Svi moji naponi biće upereni na očuvanje dostojanstva Srbije...Ni u kom slučaju Rusija neće biti ravnodušna prema sudbini Srbije.*“ Ovo je citat iz pisma Nikolaja II Aleksandru Karađorđeviću u julu 1914.

Treba prelistati knjigu Milorada Ekmečićevu „Ratni ciljevi Srbije 1914“, pa videti da Rusija nije mnogo pomogla kad je Srbija zaratila, nije se mnogo protivila ni kada je anektirana Bosna i Hercegovina, nije pomogla ni kad je Srbija tokom balkanskih ratova pošto-poto tri puta pokušala da izađe na more. U obe situacije ruski car se saglasio da je to interesna sfera Austrougarske. Tek kada je treći put za Srbiju bilo stani-pani, u julu 1914, on upozorava da će ruske trupe ući u rat na strani Srbije. To je Rusija učinila iz sopstvenog interesa: da bi odbranila svoju poziciju velike sile, kaže akademik Ekmečić.

oktobar, promenjena su, samo u Beogradu imena oko 900 ulica!

Posle niza godina ove 2014, na nekim televizijama, pojavili su se učesnici bitke za Beograd, sede glave sa ordenjem na grudima, pravi, autentični borci protiv fašizma. Konačno su ulice dobili komandanti partizanskih jedinica koje su oslobodile Beograd, Peko Dapčević i Koča Popović, ali je Tito glavno komandujući vojske od 800.000 partizana skrajnut i totalno prećutan. Istorijska činjenica je da je sovjetska Crvena armija do Beograda došla sa dozvolom koju je generalisimusu Josifu Visarijonoviču Staljinu izdao maršal Tito.

VELIKA KONFUZIJA

Jedan važan jubilej je zloupotrebljen iz raznoraznih razloga, od Južnog toka i ukrajinske krize, do lažljivog balansiranja između Brisela i Vašingtona... Međutim, čak i nekima koji su naslućivali šta se zapravo skriva iza bučne parade i „koraka pobednika“, možda se na trenutak učinilo da je i ovo ipak nekakav korak napred: bolje i ova groteskna i preskupa parada u čast velike partizanske pobede nego ogoljeni anti-antifašizam, o kome je još pre nekoliko godina pisao profesor Todor Kuljić.

U suštini, ceo ovaj događaj, naravno, nije poslao jasnu poruku o opredeljenju Srbije za antifašizam:

„Napravljena je samo velika konfuzija koja ni na koji način ne doprinosi da se pojmovi i vrednosti raščiste i u Srbiji ponovo ustanove vrednosti antifašizma. Bio je to samo još jedan pokušaj istorijskog revizionizma i nacionalizacije antifašističkog pokreta i pretvaranje u nešto što on nije bio: oslobođen bratstva i jedinstva, oslobođen priče o širim i univerzalnim humanističkim vrednostima, taj antifašizam postaje obesmišljen. Ta nacionalizacija antifašizma je jedan oblik najgrubljeg falsifikovanja ideje antifašizma i istorije“, kaže istoričar Srđan Milošević.

Putin je, međutim, u govoru koji je bio znatno kraći nego Nikolićev naglasio da je „Beogradska operacija“ bila važna etapa na putu ka velikoj pobedi, da su Sovjetski Savez i Jugoslavija vodili dugu, upornu i krvavu borbu protiv nacista, da su pružile svenarodni otpor agresoru, naglasivši da partizani svojim akcijama nisu dali da se divizije prebace na druge frontove. Akcenat Putinovog govora bio je nedvosmislen:

„Moramo se suprotstaviti pokušaju heroizacije nacista i njihovih pomagača!“

Leteli su *migovi, orlovi i laste*, skakali su padobranici, marširalo 4500 mladića i devojaka, „striži“ su izvodili akrobacije, gardisti su žonglirali sabljama, tutnjali su helikopteri i tenkovi... Narod je i uprkos jakom pljuskaju bio zadovoljan što se posle toliko godina održava parada, najviše se klicalo Putinu (*Putine-Srbine, hoćemo Rusiju - nećemo Uniju!*), a zviždalo Tomi (Šešeljevci su se izgleda dobro organizovali), ali posle svega valjda je svima bilo jasno da je komandant ove parade, kao glavni pobednik, izašao Putin: on je diktirao i kad „Možete početi!“ i kad će otići; sa ledenim izrazom lica slušao je molbe Vučića o izvozu nekakvih naših 10.000 „fijata“ u Rusiju i zakletve da nikada nećemo uvesti sankcije Rusiji.

Ostaje pitanje koliko su tačne sumorne prognoze nekih analitičara da smo svojom politikom, slaveći oslobođenje upali u novo ropstvo. Jeste, Putin je poručio da Rusija ne trguje svojim prijateljstvom. Tačno. Ubrzo je stigao stari račun za gas iz devedesetih od koga nas je sve zapahnuo ledeni sibirski vetar. Balansirajući između Istoka i Zapada, između Brisela i Moskve ova vlada pokazuje da zapravo nema jasnu spoljnu politiku, a naši rusofili trebalo bi da znaju da ruske investicije učestvuju sa samo 3,5odsto u ukupnom iznosu stranih investicija u Srbiji u poslednjih 10 godina.

Umesno je postaviti i pitanje, kako su paradiranje srpske vojske, tenkova, aviona i ostalih silnih oklopnika doživeli naši susedi, građani Sarajeva, Vukovara, Dubrovnika, Srebrenice... koji su bili direktno žrtve agresije JNA kojom je komandovala Srbija koja „u ratu nije učestvovala“ i koja se nikada zapravo zvanično nije izvinila za hiljade mrtvih i strahovita ratna stradanja i razaranja, koja nikada nije priznala da su na glavnim komandnim mestima bili njeni kadrovi.

Odlete Putin „zlatnim avionom“ i onda je neka-ko sve pošlo starim tokom društvenih obmana, laži i licemerja: ukinute su neke emisije, zapaljene su pekare... Parada, partizanske zastave i „Po šumama i gorama...“ su bile kratka stanica na javnom tv-servisu. Nastavlja se naše pravo da ne znamo ništa: na repertoaru, opet u udarnom terminu je repriza „Ravne gore“, nastavlja se suštinska javna rehabilitacija četničkog pokreta. Srbija nastavlja starim, utabanim stazama: nacionalističkim, narodnjačkim, antiliberalnim, antievropskim, rusofilskim putem.

Treća Srbija: stranka izmišljena, ekstremizam i srebrojublje autentični

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Skloni smo da mislimo da smo oguglali na svakakve bizarnosti i da ništa više ne može da nas iznenadi, ali čak i za „naše uslove“, priča o Trećoj Srbiji malo je previše ekscentrična, ako se tako može reći.

Ova je stranka nastala kao otcepljena frakcija Dveri nakon izbora 2012. Pred te izbore, mnogi su najavljivali Dveri kao „sledeću veliku stvar“ na desnici, što se naravno pokazalo kao još jedna diletantska prognoza: malo gde su Dveri uspеле da pređu cenzus. Međutim, u Novom Sadu im je, na mišiće, nekako uspelo da se plasiraju u gradski parlament. Formirana je gradska vlast sa okosnicom u Demokratskoj stranci i Ligi socijaldemokrata Vojvodine, ali je posle samo nekoliko meseci krenulo „prekomponovanje“, i Srpska napredna stranka je uspela da nadvlada, a za to joj je bio dobrodošao doslovno svako ko nije bio gadljiv. Lokalni „dverjanski“ odbornici bili su daleko od gadljivosti, ali im je iz „centrale“ - pardon, iz „starešinstva“ - naloženo da ne ulaze u koaliciju sa SNS. Oni nisu poslušali (zanimljivo je kako i najveći nacionalisti postaju autonomši kad im je to u ličnom interesu...), te su se „otcepili“ i formirali - Treću Srbiju. Stranku koja će se ubrzo pokušati profilisati kao tzv. urbana desnica nove generacije, namerna da „prevaziđe stare podele“. Insistirali su na nekoj vrsti „intelektualnog“ imidža, neki od njihovih novopečenih prvaka ionako su od ranije bili poznati potrošačima opskurnih desničarskih portala po dirljivim naporima da svojim neokonzervativnim bajalicama podare „teorijsku dubinu“.

Ubrzo je Treća Srbija dobila na upravljanje važne kulturne, ali i materijalne resurse, uključujući Kulturni centar Novog Sada i gradski sekretarijat za kulturu, koji između ostalog odlučuje o raspodeli (uvek deficitarog) novca za kulturne institucije i projekte.

Nije prošlo ni nekoliko meseci, sve se to izrodilo u niz kompromitantnih, po grad i građane posramljujućih skandala. O bizarnom direktorovanju do tad savršeno nepoznatog Andreja Fajgelja u Kulturnom centru saznalo se ponešto i daleko izvan grada (u njegov „repertoar“ spada i klerikalistička cenzura, i pretvaranje znatnog dela programa KCNS u tribinu za nacionalističke žalopojke etc; sve je to rezultiralo bojkotom Kulturnog centra od niza relevantnih umetnika i intelektualaca), a nekako u senci je ostalo gradsko ministrowanje izvesne Milanke Brkić - do tada duboko nepoznate čak i onima koji se rado hvale da znaju lično i svu publiku kulturnih dešavanja, a kamoli ljude koji u kulturi nešto rade i nešto znače - tokom kojeg je zamašna količina novca dodeljena doslovno u poslednji čas „izmišljenim“ projektima isto tako izmišljenih, u velikoj žurbi registrovanih organizacija. Ono što sad gledamo kao skandal u ministarstvu Aleksandra Vulina, doslovno je prepisan recept koji je Treća Srbija razradila u Novom Sadu.

Dve godine kasnije, međutim, izbori iz 2014. pokazali su da Treća Srbija, uprkos solidnim resursima koji su joj na raspolaganju, nije uspela da se etablira kao iole vidljiv politički faktor: ne samo da je ostala suštinski „lokalna“ organizacija i čedo sticaja okolnosti, koja izvan Novog Sada ne znači ništa, nego ni tu, u lokalnu, nije u stanju da dobači makar blizu famoznog cenzusa. Međutim, zanimljivo, ništa od toga nije je udaljilo od milih partnera iz „proevropske“ Srpske napredne stranke, koji najblaže rečeno sistematski tolerišu organizovano štetočinstvo ove polupodzemne političke grupe koja se rado predstavlja kao stranka.

U međuvremenu, Treća Srbija je „razvila bogate međunarodne kontakte“, u prevodu: bliske odnose, veze i puno međusobno razumevanje sa nizom stranaka tvrdokorne, neretko rasističke i ksenofobne desnice iz raznih evropskih zemalja, poput

Nacionalnog fronta Marine le Pen. Trećesrbijanske perjanice ovim se rado hvale, a nije primećeno da im njihovi „veliki“ partneri, poput naprednjaka, to na bilo koji način zameraju, ili da smatraju da to kompromituje ovdašnju vlast, na bilo kom nivou.

To što su sve do sada ostali objektivno politički savršeno irelevantna grupa građana (ako relevantnost merimo podrškom u biračkom telu, što je u demokratiji prilično preporučljiv kriterijum) nipošto ne znači da čelnici Treće Srbije nameravaju da dignu ruke od svog „projekta“. Ambicija po sebi legitimna, ali ne nužno i načini na koje se ostvaruje. Najnovije zamešateljstvo diglo se oko izvesnog Danijela Kulačina, bitnog čoveka Treće Srbije od samog početka, a koji je poslednjih godina nekako volšebno „zaimao“ (i sam je bio naprasni korisnik izobilnih „podsticaja“ iz gradskog kulturesekretarijata), i koji je iskazao pojačano interesovanje za kupovinu čitavog niza lokalnih radio stanica po Vojvodini - koje obavezna privatizacija čeka zahvaljujući potpuno nerazumnim i štetočinskim zakonskim odredbama - ali takođe i za pokrajinski dnevni list Dnevnik. Drugim rečima, ideolško-interesna grupa Treća Srbija pokušava da sebi obezbedi lepu budućnost i kanale uticaja čak i ako je nezahvalni birači još jednom iznevere...

Šta to Treća Srbija zapravo radi, i zašto je to važno pratiti? Ona etablira jedan model koji će, ako njima uspe, slediti i drugi. To je model naizglednog „normalizovanja“ ekstremne desnice, njenog samoprezentovanja kao grupe razumnih rodoljuba bez „prevaziđenih“ ideoloških predrasuda, koji naprosto žele slobodnu i „domaćinsku“ Srbiju u nekoj budućoj - a zapravo bivšoj: imali smo je već tridesetih godina prošlog veka, i dovela je do kataklizme - „Evropi otadžbina“, zajedno sa sebi srodnima s raznih strana sveta. Mada je, nema mesta sumnji, i za Treću Srbiju „glavna“ strana sveta istok, ili tačnije severoistok, odakle i dolazi najveći deo logističke i svake druge podrške ovim i drugim lokalnim opskurantima.

Od nacionalizma do ekstremizma - samo nekoliko sati¹

PIŠE: DR BORIS VARGA²

Probitno, ovo istraživanje bilo je naslovljeno „Od nacionalizma do ekstremizma - samo dva koraka“, imajući u vidu „korake“ kao metaforu politiko-loške eskalacije po teorijskom kontinuumu iz etničkog nacionalizma u ekstremizam. Međutim, pišući o politički motivisanom nasilju koje je u Vojvodini u više navrata „buknulo“, posebno ono usmereno na talas razbijanja pekara iz marta 2004. godine, neposredno pre tribine Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, na kojoj je istraživanje bilo predstavljeno, promenio sam naslov rada u - „Od nacionalizma do ekstremizma - samo nekoliko sati“. I nisam pogrešio - samo dve nedelje kasnije, posle skandala na fudbalskoj utakmici Srbija-Albanija, u Vojvodini se odigrao do sada vremenski najduži i, po broju mesta najrasprostranjeniji „talas nasilja“ prema građanima islamske veroispovesti.

Ovo istraživanje je rađeno na osnovu teorija o nacionalizmu i ekstremizmu, a na bazi istraživanja javnog mnjenja i empirijskih primera iz medijskog diskursa. Cilj analize je da ukaže na moguće rizike od savremenih oblika ekstremizma, odnosno da razvije svest i ukaže na opasnost od iznenadnih i veoma intenzivnih izbijanja ekstremnih akcija u Vojvodini, odnosno Srbiji.

Kad je reč o ekstremizmu u Srbiji i Vojvodni, treba pre svega pokušati odgovoriti na nekoliko pitanja: Koja vrsta ekstremizma ugrožava bezbednost građana? Šta su uzroci njegovog nastanka? Koji su potencijalni akteri ekstremističkog aktivizma? I, da li država čini dovoljno napora da ne stvara uslove za podsticaj ekstremizma, te da čini sve da ga suzbije?

1 Ovo istraživanje rađeno je za tribinu na temu ekstremizma, odnosno „(Ne)tolerancija u Vojvodini“, koja je održana u Novom Sadu, u prostorijama Skupštine AP Vojvodine 2. oktobra 2014. godine u organizaciji Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. Samo dve nedelje nakon odražavanje tog okruglog stola, posle skandala na utakmici Srbija-Albanija, Vojvodinu je ponovo zahvatio „talas nasilja“ koji su izazvali ekstremisti u Vojvodini. Zbog tih događaja ovo istraživanje je dodatno finalizovano i izmenjeno.

2 Novinar, publicista i nezavisni istraživač (boris.varga@gmail.com; www.borisvarga.com)

Teoretski okvir

Prema Kolmanu i Bartoliju, pojam fenomena *ekstremizma* kompleksna je pojava koja može da se definiše kao aktivizam (uverenja, stavova, osećanja, akcija, strategija) koji se značajno razlikuje od uobičajenog, poznatog. Kad je reč o konfliktima, a posebno onim međuteničkim ili međuverskim, ekstremizam je poznat kao manifestacija težeg, nasilnog oblika konflikta (Coleman/Bartoli).

Smatrajući da je nacionalizam dinamična „ideologija“, u ovom izlaganju smatraćemo da etnički nacionalizam u odnosu na primenu verbalnog i fizičkog nasilja eskalira po kontinuumu: etnički nacionalizam, šovinizam, radikalizam, ekstremizam, terorizam. Teorija etničkog nacionalizma primenjiva je i na koncept „manjinskog nacionalizma“, s tim da se problematika prenosi sa državno-nacionalnog nivoa na određenu manjinsku etničku zajednicu (Varga, 2013: 75-85).

Vrste ekstremizma i okolnosti u kojima nastaje
Koja vrsta ekstremističkih stavova je najuticajna i, u kojim okolnostima nastaje ekstremistički aktivizam, pre svega u Vojvodini? Moglo bi se konstatovati da je, nakon više „talasa“ nasilja protiv vojvođanskih muslimana, u severnoj pokrajini prisutnija podjednaka opasnost od nacionalnog, verskog, odnosno rasnog ekstremizma, dok je na jugu Srbije - u Preševskoj dolini i Sandžaku - povišen rizik od nacionalnog i verskog ekstremizma više različitih etničkih zajednica (srpske, bošnjačke i albanske).

Razvoju ekstremističkog aktivizma podjednako pogoduju unutrašnji i spoljni faktori. Od spoljnih faktora to su pre svega - duh našeg vremena, odnosno cajtgeist (*zeitgeist*) uspon nacionalizma i desnice u Evropi. Tome dodatno pogoduju uslovi globalne finansijske i ekonomske krize, porast nezaposlenosti - odnosno pojava gotovo posebne društvene „klase“ prekarijata, ekonomske migracije, kao i kriza zapadnog multikulturalizma kao posledica tragičnih događaja i globalne borbe protiv terorizma nakon 11. septembra 2001. godine.

Od unutrašnjih faktora izdvajamo prvenstveno – **traume postratnog društva**. Vojvođasno društvo je postkonfliktno, a pokrajina je nakon ratova devedesetih promenila etničku strukturu. Mnogi predstavnici hrvatske i mađarske nacionalne zajednice pod pritiskom su napustili Vojvodinu, drugi su je, opet, pod pritiskom iz drugih republika – naselili.

O **deficitu građanskog društva i opšteg pada društvenih vrednosti u Srbiji** najbolje svedoče ispitivanja javnog mnjenja, posebno među mlađim generacijama. Krajem decembra 2012. nedeljnik *NIN* je objavio istraživanje javnog mnjenja, koji su organizovali Centar za prava deteta, Koalicije za monitoring prava deteta u Srbiji i organizacija *Save the Children*.¹ Istraživanje je sprovedeno u maju 2012, i njime je obuhvaćeno 1358 dece i mladih, starosti od 12 do 18 godina iz deset mesta širom Srbije.

Generalni su zaključci da od 2007. godine mladi i deca sve više podržavaju ideju etnički čiste države, netolerantni su prema gej populaciji i spremni su na nasilje nad njima. Istraživanje ukazuje na to da deca i mladi najviše podržavaju negativne stavove o nekoj populaciji. Na prvom mestu osobe drugačije seksualne orijentacije, prema kojima negativan stav ima 36 odsto ispitanika. Na drugom su ateisti (23 odsto), na trećem, pripadnici drugih nacionalnosti (21,8 odsto), a slede HIV pozitivni (19 odsto) i odlični učenici (18,9 odsto).

Negativno su ocenjivani i muškarci koji nisu navijači – 15,3 odsto dece i mladih prema njima ima negativan stav, oni koji misle drugačije od većine (15,2 odsto), polaznici programa nevladinih organizacija (14,5 odsto), osobe sa invaliditetom (14 odsto), sunarodnici drugačije veroispovesti (11,8 odsto), pripadnici drugih rasa (11,2 odsto) i žene (10,5 odsto). Istraživanje je pokazalo, između ostalog, da se pogoršala situacija i u pogledu odnosa dece i mladih prema ljudskim pravima, jer im je ta ideja sada još manje bliska i poznata nego ranijim generacijama.

Etički nesavesni mediji posebno doprinose podsticaju ekstremističkih uverenja, stavova i osećanja u Vojvodini i Srbiji. Evo, nekih naslova i citata u vodećim medijima i popularnim emisijama koji tome idu u prilog: „Mađarski fašisti izazivali incidente u

1 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=12&dd=26&nav_category=126&nav_id=672474, (pristupljeno 8. februara 2013).

Temerinu“² ili nedavni napisi o obračunu na administrativnoj liniji sa Kosovom – „*Kako je ranije saopšteno iz MUP-a Srbije, žandarm koji je teško ranjen jutros u napadu više nepoznatih Albanaca, umro je na VMA u Beogradu*“.³ Takođe, elektronski mediji u Srbiji ne vode računa pri davanju komparativnih analiza sa drugim državama u okruženju čiji su predstavnici etničke manjine u Srbiji. Na primer, koristi se prilično česta stereotip-formulacija „Srbija gora i od Albanije“.⁴

Problem titularne nacije i etnocetričkog ustava bio je jedan od osnovnih problema „ratnog raspada“ i otežane demokratske tranzicije bivših socijalističkih federacija (SFRJ i SSSR). Već u članu 1. novog Ustava iz 2006. godine, navodi se da je „Republika Srbija država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive“. Utisak je da u Republici Srbiji postoji titularna nacija, „srpski narod“, i ostali „svi građani“ (Устав Републике Србије 2006).

Još jedan primer. Ustavni sud Srbije je krajem 2013. godine osporio dve trećine najvišeg konstitutivnog akta Vojvodine, što se odrazilo na **ograničavanje autonomije** ove multietničke pokrajine u sastavu Srbije, što politikolozi tumače kao „poništanje vojvođanske autonomije kao građanskog i multikulturalnog koncepta“.⁵

Civilizacijske razlike regionalizma u Vojvodini i Srbiji mogle bi na duži rok da proizvedu podele u društvu između proevropskih i drugih (neutralnih, proruskih) opcija. Nedostatak dijaloga centralističkih vlasti sa građanima Vojvodine kad je reč o njihovim potrebama, može takođe uticati na pojavu realnog vojvođanskog separatizma. Već sad postoji široj javnosti malo poznat zahtev „IV Vojvođanske

2 <http://www.021.rs/Novi-Sad/Hronika/Madarski-fasisti-izazivali-incidente-u-Temerinu.html> (pristupljeno 8. oktobra, 2014).

3 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=08&dd=28&nav_category=126&nav_id=893185, (pristupljeno 10. oktobra 2014).

4 <http://www.pressonline.rs/info/politika/130309/skandalozno-srbija-gora-i-od-albanije.html>, (pristupljeno 8. oktobra 2014).

5 <http://www.slobodnaevropa.org/content/da-li-je-nacrt-novog-statuta-pretnja-autonomiji-vojvodine/25318713.html>, (pristupljeno 10. oktobra 2014).

konvencije“, iz aprila 2012, da se Vojvodini da status federativne jedinice u Srbiji, a pojedini akteri sa tog skupa pozivali su na otcepljenje severne srpske pokrajine.⁶

Nakon 5. oktobra (2000), uvođenjem veronauke u škole, razlike u društvu su još više produbljene, a građanski duh Vojvodine postao je sasvim marginalizovan. Uslovi za razvoj nacionalističkih, samim tim i ekstremističkih osećanja nastaju i kao posledica nacionalističkog **delovanja pojedinih političkih stranaka**, posebno onih na vlasti, koje javno obeležavaju partijske i gradske slave, pre svega u Novom Sadu i Beogradu, i održavaju tesne veze sa predstavnicima Srpske pravoslavne crkve (SPC).

Obeležavanju gradskih slava u podjednako meri prisustvuju političari iz nacionalističkih (Miloš Vučević), kao i iz građanskih političkih opcija (Dragan Đilas). Beograd 24. maja obeležava gradsku slavu Vaznesenje Gospodnje - Spasovdan⁷, a 16. novembra u Novom Sadu se obeležava gradska slava - Đurđić.⁸ Spasovdanska litija se održava na centralnim gradskim ulicama prestonice Srbije.

Institucije države ne bi smele biti upotrebljavane na korist dnevne politike i izbornih kampanja. Na primer, dva dana uoči parlamentarnih izbora u Srbiji, 4. maja 2012. godine Žandarmerija je u Bujanovcu i Velikom Trnovcu uhapsila osam osoba, od kojih se petoro sumnjivalo da su 2001. počinili zločin protiv civilnog stanovništva na jugu Srbije kao pripadnici OVPBM.⁹ Kao odgovor na takav potez države prema, deceniju ranije amnestiranim pobunjenicima, sredinom novembra 2012. godine podignut je spomenik

6 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodanske-kristalne-noci>, (pristupljeno 20. oktobra 2014).

7 http://www.danas.rs/danasrs/srbija/beograd/obelezena_slava_beograda_spasovdan.39.html?news_id=240948, (pristupljeno 8. februara 2013).

8 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/slava-grada-novog-sada_353324.html, (pristupljeno 8. februara 2013).

9 http://www.danas.rs/danasrs/hronika/okrivljeni_bivsi_pripadnici_ovpbm_za_ratne_zlocine.3.html?news_id=239527, (pristupljeno 8. februara 2013).

veteranima OVPMB ispred sedišta lokalne samouprave u Preševu.¹⁰

Postojanje titularne nacije u državi i u njenom ustavu, nepostojanje građanskog društva i marginalizovanje manjina neminovno dovode do „bumerang efekta“ - pojavljivanje i razvoj „**manjinskog nacionalizma**“. Takva vrsta subnacionalizama može se tumačiti i kao reakcija manjinskih zajednica na razvoj, uslovno rečeno, „većinskog“, srpskog nacionalizma koji po pomenutom kontinuumu može da, po stepenu verbalnog i fizičkog nasilja, eskalira u - šovinizam, radikalizam, ekstremizam, pa i terorizam (Varga, 2013: 75-85).

Problem **neregistrovanih, interno raseljenih** posle rata na Kosovu, **povratnika azilanata** iz zapadnih zemalja, a posebno **nasilno premeštanje takozvanih „nehigijenskih“ naselja**, uglavnom romskih, najčešći su problemi u Srbiji koji prate ekstremistički ispadi. Romi koji su izbegli sa Kosova za vreme ratnih dejstava 1998-99. godine, prema pisanju *BalkanInsight*, „nisu u mogućnosti ili su suviše preplašeni da se vrate na Kosovo. Prema nekim procenama, broj Roma, Aškalija i Egipćana koji su izbegli sa Kosova u Srbiju kreće se između 22.000 i 40.000.“ Taj izvor takođe navodi da su interno raseljeni još na Kosovu pre rata bili bez dokumenata i da su se preselili uglavnom u Beograd i njegovu okolinu.¹¹

Problem azilanata u Srbiji je dugo bio prikriven i prilično je kompleksan. U godišnjem izveštaju Evropske komisije (EK) objavljenog u oktobru 2014. godine, među pet stvari koje Srbija mora hitno da uradi, navodi se i „izmena modela politike azila zbog velikog broja azilanata“.¹² „Neefikasnost sistema“, kako ga opisuju neki novinari, u Srbiji dodatno doprinosu usponu ksenofobije, rasizma i ekstremizma.

Akteri ekstremizma

Ko su akteri ekstremizma u Vojvodini? Akteri ekstremizma su pojedinci i neformalni kolektivi, uglavnom mladi ljudi, koji ekstremistički reaguju na pojedine događaje čak i izvan Pokrajine. U Vojvodini aktivisti nacionalnog ekstremizma, koji je u velikoj meri povezan sa verskom i rasnom mržnjom, jesu

10 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/354083/Podignut-spomenik-OVPBM-u-centru-Preseva>, (pristupljeno 8. februara 2013).

11 <http://www.balkaninsight.com/en/article/mracna-buducnost-romskih-izbeglica-sa-kosova>, (pristupljeno 20. oktobra 2014).

12 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/501370/Pet-stvari-koje-Srbija-mora-HITNO-da-uradi>, (pristupljeno 20. oktobra 2014).

desničarski pokreti i pojedinci od onih najekstremnijih, kao što su, organizacija „Nacionalni stroj“ (zabranjena u junu 2011), „Obraz“ (zabranjena u junu 2012), SNP, Naši, Srpski sabor Zavetnici, kao i političke stranke poput „Dveri“ i Treće Srbije koji imaju određenu podršku građana i birača. U kontekstu eskalacije takozvanog „manjinskog nacionalizma“ izdvajamo grupe kao što je Omladinski pokret „64 županije“ sa mađarskim etničkim prefiksom.

Jedan od najvećih bezbednosnih problema u vezi sa ekstremizmom u Vojvodini povezan je sa pojavom „talasa nasilja“ koji prerasta u progon predstavnika nacionalanih i verskih manjina. Uglavnom su ti „talasi“ politički motivisani i prate zbivanja na dnevno-političkoj sceni, kao i politiku vlasti u Beogradu. Tokom devedesetih godina prošlog veka Vojvodina je značajno promenila etničku strukturu. Na udaru srpskih radikala tada su bili građani Vojvodine hrvatskog i mađarskog porekla, uglavnom katolici ili grko-katolici (unijati).¹

Od bombardovanja 1999. godine i stavljanjem južne srpske pokrajine Kosovo pod protektorat međunarodne zajednice, fokus ekstremista u Vojvodini se uglavnom pomerio prema građanima islamske veroispovesti, kojih je prema podacima iz Medžlisa islamske verske zajednice u Vojvodini oko 20.000 (Albanaca, Bošnjaka, Goranaca i Roma). Poglavari te zajednice u Novom Sadu Fadil ef. Murati ipak tvrdi da su predstavnici islamske veroispovesti u Vojvodini na udaru ekstremista još od rata u Bosni, odnosno još iz devedesetih godina, pa sve do intenzivnog uništavanja pekarskih i poslastičarskih radnji u više navrata tokom dve hiljadite.²

Najveća dva „talasa nasilja“ u Vojvodini, koje analitičari³ nazivaju i „kristalnim noćima“ bili su 19. marta 2004. godine, izazvane nasiljem na Kosovu, kao i od 16. do 23. oktobra 2014. godine, navodno izazvane provokacijom na fudbalskoj utakmici Srbija-Albanija. Uništavane su uglavnom ugostiteljske radnje – pekare, čevabdžinice, poslastičarnice – građana Srbije islamske veroispovesti najviše u Novom

Sadu, Somboru, Vršcu, Staroj Pazovi i drugim mestima Pokrajine. Bačen je i monoton koktel na džamiju u Subotici.⁴

Poslanik SNS Milovan Drecun izjavio je da je „posle napada i uništavanja 23 objekta u Srbiji, uglavnom pekara, privedeno ukupno 11 lica, od kojih je šest maloletnika. Protiv svih su podnete prijave zbog uništavanja objekata i promovisanja rasne i verske netrpeljivosti... U Beogradu su uništene četiri pekare, a u Vojvodini 19“.⁵

Prisetimo se i prvog „talasa nasilja“ nad predstavnicima nesrpskih zajednica i njihovim objektima (uglavnom pekarama) u Novom Sadu 19. marta 2004. godine, navodno izazvanog nasiljem na Kosovu. Dnevnik *Blic* je tada pisao: „oko 400 srednjoškolaca napustilo je nastavu i u protestnoj šetnji izrazilo nezadovoljstvo zbog situacije na Kosovu. Uz parole 'Ubij, zakolji, da Šiptar ne postoji', 'Prodali ste Srbiju', učenici su išli od škole do škole pozivajući kolege da prekinu nastavu“. U protestu su učestvovali učenici više škola. „Oko podneva tridesetak građana okupilo se na raskrsnici ispred Banovine, blokirajući saobraćaj... U protestima uveče oko 1000 ljudi je razlupalo stakla na prostorijama novosadske Islamske zajednice, kao i na nekoliko pekara čiji su vlasnici Albanci, a koje se nalaze u ulicama kojima su se demonstranti kretali. Nešto pre ponoći, demonstranti su skinuli vođansku zastavu, koju su potom i spalili uz povike 'Ovo je Srbija'. Grupa demonstranata razbila je zatim izloge pekare 'Klas', a potom i nekoliko stotina metara udaljene pekare 'Stari grad'... Na raskrsnici Futoškog puta i Ulice cara Dušana demonstranti razbijaju prozore Islamske verske zajednice, a skreću ka Adicama, delu grada gde živi veliki broj nesrpskih izbeglica sa Kosova. Tu je došlo do sukoba sa policijom u kojima je povređeno devet policajaca i tri demonstranta... Roditelji dece iz Adica u znak protesta nisu dozvolili deci da idu u školu. Glavni imam efendija Fadil Murati je u izjavi za *Blic* rekao da su demonstranti polupali četiri krila i demolirali ulazna vrata“.⁶

U Srbiji su bezbednosno rizični događaji ne samo fudbalske utakmice, već i drugi **sportski**

1 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodanske-kristalne-noci#.VEJ2JSmA1T8.facebook>, (pristupljeno 20. oktobra 2014).

2 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodina-hljeb-pite-i-kolaci-uz-policijski-nadzor>, (pristupljeno 20. oktobra 2014).

3 <http://www.autonomija.info/dinko-gruhonjic-dronovi-u-kristalnim-nocima.html>; http://www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/kristalna_noc_vojvodine.889.html?news_id=291359; <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodanske-kristalne-noci>, (pristupljeno 20. oktobra 2014).

4 <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodanske-kristalne-noci>, (pristupljeno 20. oktobra 2014).

5 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/za-23-napada-na-pekare-privedeno-11-lica-6-maloletnih_529458.html, (pristupljeno 20. oktobra 2014)

6 http://www.blic.rs/stara_arhiva/tema/59599/Povredjeno-12-ljudi, (pristupljeno 20. oktobra 2014).

skupovi kojima prisustvuju navijači, posebno iz susednih država sa kojima je Srbija bila u političkom ili vojnom sukobu. Više ekscesa dogodilo se u Novom Sadu za vreme Evropskog prvenstva u rukometu, kada su u više navrata između 22. i 26. januara 2012. godine organizovano napadnuti navijači hrvatske reprezentacije.

Nezaposlenost, korupcija, partokratija i besperspektivnost - novi su izazovi sa kojima se sreće region Zapadnog Balkana, pa samim tim i „nekad bogata“ Vojvodina. Miroslav Ružica smatra da **prekarijat** treba razumeti kao deo nastajuće globalne klasne strukture. Koncept dolazi od latinske reči „precarius“ u značenju „neizvesno“, „ugroženo“, „opasno“, ili „u zavisnosti od milosti drugog“, što je svojevrsna igra reči u kombinaciji sa imenicom „prekarijat“ (Ružica, 2013: 24).

„Pobuna prekarijata“ dogodila se u Bosni početkom februara 2014. godine. Više od 10.000 ljudi izašlo je 7. januara, na ulice Tuzle, što je bio treći dan demonstracija koje su prerasle u prave neredne i proširile se po brojnim gradovima BiH. Tada su bile zapaljane zgrade Vlade kantona Sarajevo, Predsedništva BiH, Arhiva BiH, Vlade TK, Opštine Tuzla, Gradska većnica u Mostaru, zgrada Vlade HNK, sedišta HDZ-a i SDA. Više funkcionera BiH podneli su tada ostavke.⁷

Zaključci

Iako ne postoji stalna „vidljiva“ pretanja stabilnosti demokratskih institucija i, generalno bezbednosti od ekstremističkog aktivizma u Vojvodini i Srbiji, gotovo dve i po decenije građani Vojvodine ipak žive u strahu i strepnji od iznenadnih „talasa nasilja“, koji prate zbivanja na dnevopolitičkoj sceni i aktivnost vlasti u Beogradu (sukobi u Hrvatskoj, Bosni, na Kosovu, bombardovanje SR Jugoslavije, priznanje nezavisnosti Kosova), kao i sportske ili druge manifestacije (rukometne utakmice hrvatske reprezentacije, fudbalski meč sa Albanijom).

Takvoj atmosferi u Vojvodini doprinosi i protivljenje političkih elita na vlasti, koje pripadaju desničarsko-konzervativnim (Srpska napredna stranka) i kvazilevičarskim partijama (Socijalistička partija Srbije), koje su faktički bile „pokretači“ ratova devedesetih, i koje do dana današnjeg nisu napravile potpuni raskid sa „prošlošću“ i sa svojim „prethodnicima“. Oni javno i jasno nisu osudili najgore zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije. Neizvesno je da li će te političke elite, okupljene oko naprednjaka koji su kao radikali nekada podržavali autoritarni režim Miloševića, biti istrajne u procesu demokratizacije i uspostavljanju demokratske konsolidacije, ili su to iznuđeni potezi u opštim uslovima siromaštva i ekonomske krize.

Porast prevladajućih desničarskih uverenja u Vojvodini i Srbiji u korelaciji je sa marginalizacijom vrednosti građanskog društva. To može da pogoduje razvoju okolnosti u kojima je povremeno mogući razvoj nacionalizma, odnosno eskalacija verbalnog i fizičkog nasilja u šovinizam, radikalizam, ekstremizam, pa čak i terorizam. Svaki šovinistički potez države sa elementima terora (slučaju hapšenja bivših amnestiranih pripadnika OVPBM), lako može da izazove „efekat bumeranga“ „manjinskog nacionalizma“ i terorizam kao odgovor.

Iskustvo pokazuje da svaki etnički ekstremizam funkcioniše po principu akcija-reakcija. Stoga, nasilje na jugu Srbije ili Sandžaku, ali i u celom regionu Zapadnog Balkana, lako može da probudi ekstremne etničke akcije u Vojvodini. I obrnuto.

Problem poslednjih godina iznenadnih eksplozija ekstremističkih akcija i sukoba na rasnoj i nacionalnoj osnovi povezan je i sa „nasilnim“ preseljenjem građana koji su često „pravno nevidljivi“, za šta direktnu odgovornost snosi država. Takođe, državni problem je i model politike azila i velikog broja azilanata što nije samo problem širenja ksenofobije i rasizma u Srbiji, to je i uslov EU integracija.

Osporavanje Ustavnog suda Srbije Statuta Vojvodine predstavlja ograničavanje vojvođanske autonomije kao građanskog i multikulturalnog koncepta. To je „korak unazad“ u stvaranju univerzalnih građanskih i demokratskih vrednosti, što svakako da može otežati evroatlantske integracije Srbije. Razvoj „nacionlane države“, sa privilegovanom titularnom nacijom i religijom otvara prostor za delovanje nacionalističkih grupa raznih etničkih zajednica i sve negativne posledice desničarskog ekstremizma koji iz toga proizilaze, a to su - ksenofobija, homofobija, rasizam.

⁷ <http://www.dw.de/epilog-protesta-%C5%A1irom-bih/a-17418483?maca=ser-rss-ser-pol-3302-rdf>, (pristupljeno 20. oktobra 2014).

Centralizacija, porast nezaposlenosti i nezbrinutosti mladih svedoči o pojavi društvene „klase“ prekarijata, koja otvara prostor za moguću eksploziju spontanog pobuna protiv države, odnosno ustanka mladih protiv korumpiranih elita, kao što se dogodilo u Bosni početkom 2014. godine.

Civilizacijske razlike regionalizma u Vojvodini i Srbiji mogle bi dugoročno, da proizvedu podele u društvu između proevropskih i drugih (neutralnih, proruskih) opcija. Nedostatak dijaloga centralističkih vlasti sa potrebama građana Vojvodine može takođe uticati na pojavu realnog vojvođanskog separatizma, koji bi bio utemeljen ne samo u istorijsko-kulturnim, već i u ekonomskim i civilizacijskim potrebama značajnog dela vojvođanske populacije. Okidač bi mogao da bude - slično kao i u slučaju Ukrajine - zaustavljanje Srbije ili odustajanje od evropskih integracija.

S obzirom da su akteri ekstremističkih akcija mahom mladi ljudi, neophodno je ulaganje države i civilnog društva u edukaciju mladih o prednostima demokratije i evropskih integracija, ali i edukaciju o pretnji pojave neoautoritarizma, koji dolazi iz azijskih država kao što su Rusija i Kina.

Multinacionalna Vojvodina je od kraja osamdesetih godina bila najveći test za dinamiku raspada bivše Jugoslavije i za spremnost Srbije da se integriše u EU. Žrtve međuveruskog i međunacionalnog nasilja u Vojvodini svedoče o njegovoj prisutnosti, faktički od početka izbijanja ratnih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije. Zato bi predstavnici međunarodnih institucija, a posebno Evropske unije, morali adekvatnije reagovati na „talase nasilja“ u Vojvodini. Demokratizacija je proces koji je izuzetno težak za države u tranziciji, gotovo nemoguć bez spoljnog nadgledanja i asistencije. Posebno u postkonfliktnim regionima kakav je Zapadni Balkan.

Sudeći prema iskustvu, u Vojvodini će od nacionalizma do ekstremizma zaista biti „samo nekoliko sati“. Međutim, ne može se tenkovima ili policijom braniti svaku crkvu, džamiju, čevabdžinicu ili pekaru. Svako odstupanje od koncepta demokratije i građanskog društva u Vojvodini stvara nove i nove „okidače“ zbog kojih će faktički trebati da se mobilise hiljade snaga bezbednosti za svaku „visoko-rizičnu“ fudbalsku ili rukometnu utakmicu sa „susedima“, između Hrvatske, Mađarske, Bosne, Albanije, ili Kosova. Svaku gej paradu. Svaku uništenu tablu sa natpisima na ćirilici ili latinici. Svakog azilanta, repatrijanta, ili raseljenog Roma iz „nehigijenskog naselja“.

Literatura:

Coleman, T. Peter, Bartoli, Andrea. „Addressing Extremism“, White Papers, ICCCR Teachers College Columbia University- ICAR George Mason University. http://www.tc.columbia.edu/i/a/document/9386_WhitePaper_2_Extremism_030809.pdf.

Ružica, Miroslav (2013). „Prekarijat - klasa u nastanku“, *Politikon*, broj 5, str. 24-38.

Varga, Boris (2013). *Od „šarenih revolucija“ do Anonimusa - „popravljanje“ demokratije i novi autoritarizam*. Novi Sad: Vojvođanska politološka asocijacija.

Устав Републике Србије, Канцеларија за сарадњу с медијима Владе Републике Србије, октобар 2006, члан 1, стр. 3.

Internet izvori:

<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodanske-kristalne-noci>.

<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodina-hljeb-pite-i-kolaci-uz-policijski-nadzor>.

<http://www.021.rs/Novi-Sad/Hronika/Madarski-fasisti-izazivali-incidente-u-Temerinu.html>.

<http://www.autonomija.info/dinko-gruhonjic-dronovi-u-kristalnim-nocima.html>.

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=12&dd=26&nav_category=12&nav_id=672474.

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=08&dd=28&nav_category=12&nav_id=893185.

<http://www.balkaninsight.com/en/article/mracna-buducnost-romskih-izbeglica-sa-kosova>.

http://www.blic.rs/stara_arhiva/tema/59599/Povredjeno-12-ljudi.

<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/354083/Podignut-spomenik-OVPBM-u-centru-Preseva>.

<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/501370/Pet-stvari-koje-Srbija-mora-HITNO-da-uradi>.

http://www.danas.rs/danasrs/hronika/okrivljeni-bivsi-pripadnici-ovpbm_za_ratne_zlocine.3.html?news_id=239527.

http://www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/kristalna_noc_vojvodine.889.html?news_id=291359.

http://www.danas.rs/danasrs/srbija/beograd/obelezena_slava_beograda_spasovdan.39.html?news_id=240948.

<http://www.dw.de/epilog-protesta-%C5%Alirom-bih/a-17418483?maca=ser-rss-ser-pol-3302-rdf>.

<http://www.pressonline.rs/info/politika/130309/skandalozno-srbija-gora-i-od-albanije.html>.

http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/slava-grada-novog-sada_353324.html.

http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/za-23-napada-napekare-privedeno-11-lica-6-maloletnih_529458.html.

<http://www.slobodnaevropa.org/content/da-li-je-nacrt-novog-statuta-pretnja-autonomiji-vojvodine/25318713.html>

U STEGAMA TRAVESTIJE

PIŠE: SLAVICA VUČKOVIĆ

Oktoibar i novembar protutnjali su u galimatijasu mimikrije, kiča, praznoslovlja, poniznosti: početak prvog rata, finale drugog, *Gost* i ostali gosti, spomenik caru, ulice herojima, „parastos“ za AVNOJ... Naizgled, sve u znaku sećanja, ali ni amnezije nije falilo.

Na primer, tih dana bilo je pola veka od pogibije, u avionskoj nesreći na Avali, maršala Birjuzova i generala Ždanova, koji su predvodili Crvenu armiju u oslobađanju Beograda 1944. A i Crvena armija je, u političkoj komunikaciji i srpskim medijima tih dana više puta ustuknula pred „ruskim oslobodilačima“, jugoslovenska vojska pred „srpskom“; Zagrebačka ulica u Beogradu prekrštena je u Ulicu Koče Popovića, Peko Dapčević dobio je tablu na periferiji (srpski mitomani naprasno su zaboravili legendu o dičnom Crnogorcu, koji je tog 20. oktobra, pre sedam decenija, ujahao na belom konju)... Posetiočima vojne parade prodavani su bedževi sa likovima Putina i Nikolaja Drugog, a pred Grobljem oslobodilaca Beograda mahalo se ruskom zastavom, uz povike „Putine - Srbije“.¹

Da maskenbal bude dosledan, pobrinuli su se i ceremonijal-majstori vojne parade, pa je intonaciju dao „Marš na Drinu“, a počasni kordon odeven u uniforme mladih vojnika iz Prvog svetskog rata!² Zašto ne iskoristiti priliku kad su se godišnjice poklopile, a gosti došli - među njima i trojica haških „klijenata“ (Perišić, Milutinović, Ojdanić)? Sve je to ionako privid, girlanda deklarativnog antifašizma i antimilitarizma, ali autentično pomodnog nauma da se, za domaću upotrebu, prevrne stari kaput. Da se prošlom životu, prošlom činjenju, zatomi trag...

1 Deset godina posle pogibije, Ulici generala Ždanova u centru Beograda, vraćen je prvobitni naziv - Resavska. (u međuvremenu je bila Prvomajska). Ždanovu je dodeljena „adresa“ u nekom sokaku u Pinosavi, selu kod Beograda. Ulice u gradskom jezgru više nemaju ni maršal Tolbuhin i Crvena armija, a nekadašnja Prištinska, pa 14. decembra, prekrštena je nedavno u Ulicu cara Nikolaja Drugog.

2 Nekoliko sati kasnije, pred katedralom u Milanu, Putina su dočekale, obnaženih grudni, aktivistkinje grupe „Femina“, koje su, polivajući se crvenim vinom, protestovale zbog krvoprolića u Ukrajini.

Upravo obeležavanje godišnjice oslobađanja Beograda u Drugom svetskom ratu ispostavilo se kao podesno tle za takve poteze. Na seminaru „Kultura i ideologija revizionizma (u novom prazničnom pakovanju)“, 8. novembra, u Kulturnom centru Rex, pominjana je, među brojnim manifestacijama i svečana priredba u Centru „Sava“, u režiji Dragana Bjelogrića: bitna poruka ovog uprizorenja je da se može istovremeno biti i ravnogorac i „crven“. A zatim, da su „crveni“ ujedurma koju su doneli Rusi (zapravo, Sovjeti), a mi, kao domaćini, to nismo mogli da odbijemo. Insistira se na kontinuitetu sa Prvim svetskim ratom, Jugoslavija ne postoji, u oba rata su Srbi pobednici, partizani se, osim u jednoj muzičkoj sekvenci, ne pominju, a zapadnim saveznicima je, na čudan način, kontinuitet - u bombardovanju Srbije 1999! U sličnom kontekstu je i tv-serija Radoša Bajića o Draži Mihajloviću. A zajednička izložba Muzeja istorije Jugoslavije i Arhiva Jugoslavije, „Beograd, slobodan grad“, fokusirala je samo nemačku vojsku, kao da kvivilinzi nisu postojali... Izložba je, međutim, revidirala jednu dugo prećutkivanu, pa i sa dokumenata i fotografija brisanu ličnost: generala Arsa Jovanovića, ratnog načelnika Vrhovnog štaba i prvog (posle rata) načelnika Generalštaba, ubijenog na rumunskoj granici pri pokušaju bekstva 1948!³

3 „Rusofilija“ je ubrzo uzvraćena „srbofilijom“, u Moskvi, tokom gostovanja predstave „Solunci govore“ (tekst Antonija Đurića, režija Cisane Murusidze, obnovljena stara predstava sa novim ansamblom, glumcima iz Banjaluke i Beograda). U pozorištu Modern, koje je besplatno ustupljeno, prvo su govorili reditelj Nikolaj Berdajev i ambasador Slavenko Terzić, koji je, kako javlja B. Vlahović, dopisnik beogradskih Večernjih novosti, „objasnio istorijski ambijent o kojem govori ova hvaljena predstava“. A organizatori su, „u želji da mladoj publici približe predstavu“, na poleđini ulaznica „dali odgovore na pitanje koje se, i posle sto godina, često postavlja u ruskoj javnosti: da li je ruski car mogao da izbegne rat? ‘Mogao sam da izbegnem rat, da sam hteo da budem izdajnik prema Srbiji i Francuskoj, ali to nije u mom karakteru’“, citira Vlahović i dodaje: „Na ulaznici je opisan još jedan važan istorijski čin. Upravo je ruski car insistirao da se srpska vojska što pre evakuše iz Albanije, postavivši ultimatum da će, u protivnom, Rusija raskinuti savez sa snagama Antante.“

Ovo su samo neke od opaski na karakteristično i sve učestalije revidiranje činjenica novije istorije – od rehabilitovanja kvislinga, do manipulacija brojem žrtava, posebno ljudi stradalih u posleratnoj represiji, koji nisu svi bili „najbolji, najumniji, najbogatiji...“ iako se to često čuje. „Ideologija i kultura revizionizma nije više samo historiografski oportunistički hir, već sastavni deo vladajuće ideologije, na osnovu koga ova pokušava da generiše i obezbedi kulturnu i ideološku, a time i ekonomsku hegemoniju“, jedno je od polazišta ovog skupa. Ta, „državna laž“, koju institucije, javnost, mediji, tretiraju kao istinu u ime „viših državnih ili nacionalnih interesa“, otvara put, ukoliko se rasprostrani, fašizaciji društva i države, upozorava istorija i kad nema u pravi mah vidljivog povoda za „novo, praznično pakovanje“.

Kultura je, pomoću revizije oduvek posebno pogodan državni ideološki aparat. Zanimljiv je, recimo, slučaj romana „Dan šesti“ Rastka Petrovića, ovih dana aktuelnog – posle više decenija obnovljenog izdanja, a povodom veka od početka Prvog svetskog rata. Knjiga je autobiografska (period od povlačenja iz Albanije, do emigriranja u Ameriku), ali nastala tek sredinom tridesetih. Rukopis je, 1935. godine, na čitanje i preporuku Rastko dao najbližim prijateljima, Marku Ristiću i Milanu Dedincu, nameravajući da ga štampa kod Gece Kona. Kolege nadrealisti su, međutim, prećutale, čak odbacile knjigu, da bi je Rastko objavio u malom tiražu 1941. Umro je u Vašingtonu, osam godina kasnije, a onda je Marko Ristić *revidirao*, javno priznao da je u neku ruku izneverio prijatelja koji je napisao dobar roman. Prvi deo „Dana šestog“ počeo je u nastavcima da objavljuje časopis Delo (mart 1955. – jun 1956.), a 1961. godine pojavila se cela knjiga! Sa pogovorom Dedinca i Ristićevim podacima o Rastku Petroviću!

Revidiranje, međutim, nema uvek povoljan ishod i toga su svesni i cenzori i cenzurisani. Nisu u tim

paketima bili samo „revidirani informbirovc“, pod užasnim okolnostima, i doživotnim belegom... Svako vreme, svaka ideološka paradigma ostavila je svoj obol. U jugoslovenskom društvu, traumatične tragove zataškavanja, prikrivanja, kažnjavanja, ostavili su periodi najvećih uzleta stvaralaštva i otvaranja prema svetu – pedesete, šezdesete, sedamdesete. Nije se to uvek kategorisalo kao revizija – vremenom su se usavršavale metode, bilo je i surovih i nepravednih i suptilnih, jedva vidljivih – ali se, generalno, nije diralo u, recimo, domen rehabilitacije četnika, Ljotića, Nedića, ili, kao u novije vreme, aktera i podstrekača krvavih nedela u jugoslovenskim ratovima i raspadu zemlje. U tom smislu, pojava je grunula silinom, ohrabrena retrogradnim, ispraznim, osvetničkim, primitivnim mantrama – a gurui, koji su se zapatili devedesetih i njihovi sledbenici, ohrabreni su pred otvorenim vratima medija i stranačke raspodele kabineta.

U Beogradu, Novom Sadu, Nišu, Kragujevcu... gde je i najveća koncentracija kulturnih ustanova, „posrbljava“ se sve što zavisi od budžeta. Menjaju se rukovodioci, estetike, opstruiraju inicijative... U Beogradu je, na primer, kulturu „dobila“ Demokratska stranka Srbije (DSS). Njihov simpatizer (tvrdi da nije član), Vladan Vukosavljević, gradski sekretar – iako do sada nije bio profesionalno vezan za kulturu – kaže za sebe: „Ja sam sve pre nego socijalni demagog“.¹

Ovaj saradnik i sagovornik Novog standarda, Kopernikusa i drugih medija, uljudnog ponašanja, kultivisane dikcije, poklonik Memoranduma SANU... ukinuo je Oktobarski salon kao anale. Na pitanje šta vidi kad zaviri u zenicu oka beogradskog, odgovara: umesto Chercher la femme – chercher l'argent (tražiti ženu – tražiti novac). Nije, međutim, samo alavost „mladoženje“ razlog što će

1 „Demokratski bez muke“, Radio Beograd 2, 19. novembar 2014.

Oktobarski salon biti bijenalan, a nova direktorka Kulturnog centra, organizatora Salona, prosvetna radnica, nikada nije radila u kulturi (nije, uostalom ni Vukosavljević). Veoma zabrinut za *novac poreskih obveznika* koji se troši na „shvatanje same kulturne doktrine“ (?!) koja se „sužava na ono što finansira država - budžet od tih obveznika“... itd... „Proces globalizacije ne ide u prilog nacionalnim kulturama... u pogledu suštine, tako je i u Hrvatskoj, Mađarskoj... Za novac građana iz Beograda i Srbije, moramo da afirmišemo domaće stvaraoce“, veli Vukosavljević, nezadovoljan što na Salonu učestvuju i stranci, trošeći naš, srpski, budžetski dinar, ali veoma zadovoljan što će se, sa njegovog stanovišta, poboljšati kvalitet izloženih dela! Primera ima još i teško se nazire epilog sadašnjeg dvovlašća u kulturi (Ivan Tasovac, ministar kulture i informisanja je sa liste SPS - takođe nije član stranke).

Zasad, ohrabruje inicijativa mladih stvaralaca da se „revidiraju“ bioskopi. „Zvezda“ u Beogradu, u kući koja je spomenik pod zaštitom one iste države u kojoj je bila moguća kriminalna privatizacija, a koja je, inicijalno, bila dom prvog srpskog fotografa Anstasa Jovanovića, sa prvom fotografskom radnjom u Beogradu, nudi već posustalim poreskim obveznicima malo magije.

Istovremeno (prema Blicu od 21. novembra), državni revizor, Radoslav Sretenović, najavljuje: „Od 2015. revizija političkih stranaka“: „... kadrovski smo se opredelili da to radi Sektor za reviziju Narodne banke Srbije, gde već imamo zaposlene ljude i raspisali smo konkurs za prijem novih kadrova...“

U istom listu, na istoj strani, Demokratska stranka obaveštava da je njen poslanički klub predložio - zakon o slobodi od straha! Vlastima bi se, tim zakonom, zabranila zloupotreba organa javne vlasti prema građanima. Šef Kluba, Borislav Stefanović, veruje da je to „početak talasa promena, kojim će se oduvati nesposobna vlast u Srbiji“!

ANATOMIJA ROBIJE RATNOG ZLOČINCA

PIŠE: BOJAN TONČIĆ

Tužilaštvo Haškog tribunala, koje je, zbog pogoršanog zdravstvenog stanja, 6. novembra oslobodilo lidera Srpske radikalne stranke (SRS) Vojislava Šešelja, ispostavlja zahtev da se Šešelj vrati u Hag, budući da je „svojim ponašanjem u Srbiji 'potkopao' duh odluke o privremenom oslobađanju“. Šešelj je ranije odbacio takvu mogućnost; u svakom slučaju, rat je sleteo kući, u mesto rođenja. Lider SRS je došao u Beograd neosuđen, nakon gotovo 12 godina provedenih u Haškom tribunalu. Vratio se glasnogovornik mržnje, inspirator i realizator etničkog čišćenja Hrvata i Bošnjaka, personifikacija većinske Srbije, odlučne da se obračuna sa susedima i da utemelji državu na zločinima protiv čovečnosti i masovnim grobnicama nesrba. Šešelj nije govorio pred okupljenim simpatizerima i novinarima, ali je prilikom ukrcavanja u avion prozborio da dolazi sa namerom da se bavi politikom, odnosno da su dve metastaze na jetri „preuveličane“.

Po dolasku je samo pretio bivšim stranačkim prijateljima i kumovima Tomislavu Nikoliću i Aleksandru Vučiću, predsedniku i premijeru Srbije, a potom se, na godišnjicu pada Vukovara, vratio svom izvornom programu, čestitajući svojim „četnicima“: „Na današnji dan pre 23 godine srpski četnici su, nakon tromesečnih junačkih borbi, oslobodili Vukovar od ustaških paravojnih jedinica. Srpski Vukovar bio je prvi oslobođeni srpski grad, koji je, bez borbe, uz pomoć režima u Beogradu, predat ustaškoj hrvatskoj državi“, rekao je Šešelj.

Na sajtu stranke zapisao je nova/stara programska načela, da se „Srpska radikalna stranka nikada neće odreći nijednog pedlja srpske države i učiniće sve da Republika Srpska Krajina i srpski Vukovar ponovo budu u sastavu Velike Srbije“. Pad Vukovara najveća je i najkrvavija bitka rata u Hrvatskoj. Opsada ovog grada završena je predajom hrvatskog

garnizona 18. novembra 1991; hrvatsko stanovništvo je proterano, a grad potpuno razoren.

STARA I NOVA ZVERSTVA

Uspeo je Šešelj da ustalasa region, čak i toliko da hrvatski premijer Zoran Milanović neće doći u Beograd na decembarski samit 15 regionalnih premijera koji organizuje Kina. Evropski parlament je, pak, doneo rezoluciju kojom se „snažno osuđuje Šešeljevo huškanje na rat, poticanje na mržnju i teritorijalne pretenzije, te njegove pokušaje sabotiranja evropskog puta Srbije; izražava žaljenje zbog njegovih provokativnih javnih postupaka i ratne retorike od privremenog puštanja na slobodu, čime su ponovo otvorene psihološke rane žrtava rata i zverstava s početka devedesetih godina; naglašava da bi Šešeljeve nedavne izjave mogle dovesti u pitanje ostvareni napredak u regionalnoj saradnji i pomirenju i

potkopati napore ostvarene proteklih godina“. Evropski parlament je, između ostalog, zatražio od srpskih vlasti „da istraže da li je Šešelj prekršio srpske zakone i da učvrste i u potpunosti primene zakonodavstvo kojim se govor mržnje, diskriminacija i podsticanje na nasilje stavljaju izvan zakona“.

Konačno, Tužilaštvo Haškog tribunala zatražilo je da se Šešelj vrati u pritvorsku jedinicu, konstatujući da je „svojim ponašanjem u Srbiji 'potkopao' duh odluke o privremenom oslobađanju koju je, na sopstvenu inicijativu, 'iz humanitarnih razloga' donelo raspravno veće predsedavajućeg Žan-Kloda Antonetija“.

Tužilaštvo, takođe, traži da se po Šešeljevom povratku u Hag hitno zakaže rasprava kako bi se razmotrilo njegovo zdravstveno stanje i uslovi za njegovu eventualno puštanje na slobodu u budućnosti

„ŠEŠELJEVSKI“ POVODOM ŠEŠELJA

PIŠE: SNEŽANA ČONGRADIN

Rezolucija Evropskog parlamenta o osudi govora mržnje Vojislava Šešelja, u kojoj se poziva srpsko državno rukovodstvo da se jasno ogradi od ratno-huškačke retorike ovog Haškog optuženika, izazvala je potpuno suprotan efekat od onog koji bi se očekivalo, reklo bi se, u iole civilizovanim državama. Odmah po usvajanju ovog dokumeta, premijer Srbije, Aleksandar Vučić sazvao je vanrednu konferenciju za novinare na kojoj je, umesto prigodnih, doduše zakasnelih reči ograde, uputio niz teških optužbi i ružnih kvalifikacija na račun poslanika Evropskog parlamenta, a posebno države Hrvatsku.

Nazivajući ih licemernim, instrumentalizovanim od Hrvatske, Vučić je evropske poslanike okarakterisao zabludelim, kao da nisu znali šta rade prilikom usvajanja rezolucije, kojom se upravo on poziva da se ogradi od Šešeljevih izjava. Da li su evropski parlamentarci instrumentalizovani, silom primorani i osramoćeni, jer su usvojili dokument u kome pozivaju premijera Srbije da se ogradi od izjava svog bivšeg partijskog šefa u kojima on, na dan pada Vukovara čestita srpskim četnicima oslobađanje tog grada - prilično je neumesno i kao pitanje; više od toga, forma konstatacij izaziva nelagodu i jasan je pokazatelj da aktuelni državni vrh najmanji radi u

javnom interesu građana Srbije, već u svrhu samopromocije pred biračkim telom sa jakim četničkim sentimentom.

Premijer Vučić napravio je toliko neozbiljnu, površnu i uvredljivu konstrukciju o motivima Hrvatske za iniciranje rezolucije Evropskog parlamenta, da je teško poverovati da bi je čak i najveći populista mogao onako samouvereno predstaviti, kao što je to učinio on. Priču koju je želeo da „proda“ srpskim biračima, među kojima i dalje ima toliku podršku da bi potpuno neometano mogao da upristoji javno mnjenje i stiša strasti i očekivanja takozvanih ekstremista, mogla se svesti na sledeće - Hrvatska je ljubomorna na enorman ekonomski prosperitet Srbije i njeno liderstvo u regionu, pa joj se želi zbog toga osvetiti.

Takođe, jedan od posebno istaknutih argumenata, koji, doduše, nije izvorno premijerov, već dolazi i od njegovih političkih konkurenata, ali i značajnog dela predstavnika takozvane druge Srbije je, da su motivi Hrvatske da, kako svi združeno tvrde, „instrumentalizuje poslanike EP“ - predizborna kampanja u toj državi. Problem u vezi sa tim argumentom, ako se uopšte nasedne na takve konstatacije, nalazi se u činjenici da u Hrvatskoj, kao i u svim evropskim

i utvrdilo, da li je on spreman da se takvih uslova pridržava.

Novija istorija Srbije, po slovu haške optužnice protiv Vojislava Šešelja, izgleda ovako: „Uvođenje restriktivnih i diskriminacionih mera protiv hrvatskog, muslimanskog i drugog nesrpskog civilnog stanovništva, uključujući osobe u Zvorniku, na 'širem području Sarajeva', u Mostaru i Nevesinju u Bosni i Hercegovini, ali i u delovima Vojvodine u Srbiji (naime, u Hrtkovcima, Nikincima, Rumi, Šidu i drugim mestima blizu granice s Hrvatskom), kao što su ograničavanje slobode kretanja, uklanjanje sa položaja vlasti u lokalnim institucijama državne vlasti i u policiji, otpuštanje sa posla, uskraćivanje prava na zdravstvenu zaštitu i samovoljni pretresi kuća, mučenje, premlaćivanje i pljačkanje hrvatskih, muslimanskih i drugih nesrpskih civila; deportacija ili prisilno premeštanje desetina hiljada hrvatskih,

muslimanskih i drugih nesrpskih civila sa gore-navedenih teritorija i iz delova Vojvodine u Srbiji (naime, iz Hrtkovaca, Nikinaca, Rume, Šida i drugih mesta blizu granice s Hrvatskom) opisano u paragrafima od 31 do 33“.

INSPIRATOR PROGONA

U praksi je to značilo da se iz sremskog sela Hrtkovci, sa 3000 glasača (sada) prognaju 722 nesrpske osobe, a među njima su i cele porodice. Vojislav Šešelj, kreator i inspirator progona kojim će dokazati fašistički background svoje formacije u začetku, kazaće u Hagu, da su svi prognani „mrtvaci i bogati gastarbajteri“.

Reč je o jednom od prvih podnesaka protiv lidera radikala, zbog „učesća u zajedničkom zločinačkom poduhvatu“, koji ga tereti za nasilno proterivanje hrvatskog i drugog nesrpskog

zemljama (osim u Srbiji), nema sporenja u vezi sa širenjem govora mržnje i ratno-huškačke retorike optuženog za zločin protiv čovečnosti, pa je, samim tim i teško zaraditi političke poene na toj temi. Imajući u vidu činjenicu da je aktuelni državni vrh Srbije, kako to optuženi Šešelj voli da istakne, politički saučesnik u ratno-zločinačkoj propagandi tokom devedesetih godina, potreba za jasnim distanciranjem još je uočljivija. Bez obzira na proklamovanu evropsku politiku, elementarna ljudska i politička pristojnost nalaže prepoznavanje prilike za jasno distanciranje i odgovor na sopstvenu mračnu stranu prošlosti. Međutim, stvari su krenule obrnutim, za pojedine prognozore čak očekivanim tokom - Vučić je odgovarajući na evropsku rezoluciju imao više nastup u takozvanom „šešeljevskom“ stilu.

Još jedan u nizu razloga zbog čega ovdašnja javnost pronalazi opravdanje za bes premijera Srbije uzorkovan usvajanjem rezolucije sastoji se u rečeničnom sklopu i konstrukciji koja se nekako najlakše „primila“ u javnosti - Šešelj je marginalna politička ličnost i ne bi mu trebalo pridavati toliki značaj. Ako postoji svest o razmerama ratnog zločina koga je tadašnja vlast zajedno sa radikalima počinila u ime građana Srbije, nemoguće je ne osetiti nelagodu pred ovim argumentum, da je tu reč o nebitnom političaru koji nema nikakvu snagu za izazivanje nemira. Njegova prisutnost u javnosti već je dovoljna da

izazove tugu i bes žrtava i svih saosećajnih ljudi koji nisu zatrovani ovdašnjom dvadesetogodišnjom jednom te istom propagandom poricanja istine. Da se kojim slučajem Srbija suočila sa ratno-zločinačkom prošlošću, da su građanima dostupne jasne i istinite informacije o tome šta se tokom rata zaista dogodilo i kolika je odgovornost Srbije u tim krvavim sukobima bila, možda bi se o Šešelju govorilo odgovarajućim jezikom, pa ne bi postojala ni potreba za rezolucijama takve vrste. Takođe, izvesno je da bi tek u takvim uslovima moglo da se o Šešelju govori kao marginalnoj političkoj figuri, zlom duhu prošlosti koji nemo otvara usta, bez glasa.

Bez potrebe i namere udublivanja u sam tekst rezolucije, koji je (opravdano), po pojedinim mišljenjima, trebalo da bude mnogo stroža i jasnija u odnosu na definisanje odgovornosti Srbije u sankcionisanju ratno-huškačkih i ekstremističkih ispada, trebalo bi istaći i zanimljiv fenomen spremnosti ovdašnjeg mejnstrima da poveruje i ne problematizuje navode o tome da je Hrvatska uspela da instrumentalizuje sve evropske poslanike i navede ih da rade u cilju ostvarenja njihovog sebičnog političkog interesa.

Nakon nedavnog zaoštavanja odnosa sa Albanijom i Kosovom, Srbija je na putu pomirenja sa zemljama u regionu, pokvarila odnose i sa Hrvatskom. A, sve u sklopu neobičnog razumevanja za to šta evropske integracije za jednu zemlju znače.

stanovništva tokom 1991, i 1992. godine, a među ostalim učesnicima su bivši članovi Predsedništva SFRJ Borislav Jović i Branko Kostić, osnivač i prvi komandant ozloglašene falange „Crvene beretke“ Franko Simatović Frenki, generali nekadašnje Jugoslovenske narodne armije Blagoje Adžić i Veljko Kadijević (načelnik Generalštaba i ministar vojni, u međuvremenu umrli, bez ikakvog ispitivanja), Aleksandar Vasiljević, komandant Vojne službe bezbednosti, Željko Ražnatović Arkan, komandant Srpske dobrovoljačke garde, bivši šef Službe državne bezbednosti Srbije Jovica Stanišić, te tadašnji crnogorski predsednik Momir Bulatović.

Predsudski podnesak Haškog tribunala ukazuje na to da je Šešelj učestvovao u „nasilnom uklanjanju Hrvata i Muslimana sa teritorija Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koje je trebalo da postanu deo nove države pod dominacijom Srba“. U obe optužnice tvrdi se da je Šešelj regrutovao i obezbeđivao značajnu pomoć dobrovoljcima poznatijim kao „četnici“ i „šešeljevci“ koji su počinili zločine, a „otvoreno je zagovarao i ohrabrivao stvaranje velike Srbije i aktivno učestvovao u širenju ratne propagande i međunacionalne mržnje“.

Šešelj je 2002. godine tražio holandsku vizu, ne bi li se domogao Haga (nije je dobio) i video ima li tamo ponešto o njemu; tada je sve optužbe na svoj račun pripisivao izbornom štabu Vojislava Koštunice, predsednika SR Jugoslavije.

U predsudskom postupku Tužilaštvo Tribunala podseća na Šešeljeve reči da su njegove paravojne jedinice „naoružavali MUP Srbije i JNA“, odnosno da su se oni borili „pod integrisanom komandom JNA“. Neki od ključnih elemenata optužnica su masovno ubistvo Hrvata u selu Voćin u istočnoj Slavoniji, koje je Šešelj lično obišao. Jedinicama radikalnog lidera pripisuje se da su učestvovala u borbama u Bijeljini, Zvorniku i Sarajevu.

PROTERIVANJE HRVATA - DOBROVOLJNO

„Šešelj je bio jedan od najozloglašenijih propagandista i redovno je davao ekstremne podstrekačke izjave protiv nesrba“, naglašava Tužilaštvo. Kasnija optužnica apostrofira i „usklađenu akciju paravojskih formacija i policijskih snaga“ na proterivanju hrvatskog stanovništva iz vojvođanskog sela Hrtkovci. Tokom 1992. godine došlo je do nasilne razmene imanja hrtkovačkih seljaka. „Dobrovoljne“, kažu Šešeljevi radikali, među kojima i današnji premijer Aleksandar Vučić. Reč je o deliktu nacionalne

pripadnosti. Šešelj je na zboru građana ovog sela čitao njihova prezimena, baš kao što je dve godine ranije na državnoj televiziji pročitao spisak nepoželjnih novinara sa nesrpskim prezimenima.

O nekim navodima haške optužnice najbolje svedoče citati, ratnohušakački biseri bivšeg potpredsednika Vlade Srbije i gradonačelnika Zemuna: „Četničko oružje je trijumfovalo 2. maja 1991. godine, u Borovu Selu. Ni 15 ustaša nije dovoljno da savlada jednog srpskog četnika“, rekao je Šešelj u izjavi beogradskom Studiju B, nakon ključnog incidenta koji je potpaljivao ratni požar.

Vežu sa JNA i vlastima u Srbiji, a možda i samu suštinu prvih godina sukoba i raspada Jugoslavije, možda najbolje dokumentuje Šešeljeva izjava krajujevačkim *Pogledima* iz decembra 1991. godine: „Ako formiramo srpsku vojsku, ona ne bi mogla da se bori van granica današnje Srbije, ili bi Srbija bila proglašena za agresora. Tada bi se čitav svet okrenuo protiv Srbije, intervenisale bi Ujedinjene nacije i mi bismo ovaj rat izgubili. Nama je, dakle, potrebna Jugoslovenska narodna armija!“

UPOTREBLJIVI ZLOČINAC

Tamo gde su srpski radikali - tamo su srpske zemlje!“ slogan je pod kojim je, uz podršku Slobodana Miloševića, Vojislav Šešelj munjevito uleteo na političku scenu Srbije, podstičući nacionalšovinizam i ksenofobiju. To nije ostalo bez rezultata: od 96.000 glasova osvojenih na prvim višestranačkim izborima 1990. godine - vreme je to kada se u televizijskom studiju, kao predsednik Srpskog četničkog pokreta, pojavio direktno iz zatvora - došao je do podrške 1,7 miliona birača 1997. godine U više navrata, uključujući i sve ratove diljem bivše Jugoslavije, Šešelj je Miloševiću poslužio za fašistički obračun sa neistomišljenicima i ljudima drugih nacionalnosti. Obračun sa nepoćudnim novinarima i medijima, započet 1992, nastavlja 1998. godine kao jedan od autora Zakona o informisanju (uz Aleksandra Vučića,

sadašnjeg premijera), koji je zaprećenim i realizovanim astronomskim kaznama disciplinovao medije. U vreme najvećeg uspona SRS, Srbija je dobila Zakon o univerzitetu koji je trebalo da učutka i ponizi profesore i dodatno učvrsti autoritarni poredak.

Ni antiratnim organizacijama, „drugoj Srbiji“, nije ostao dužan; kao potpredsednik navodne „Vlade narodnog jedinstva“ znakovito brani Srbiju od NATO: „Možda ne možemo da dohvatimo svaki NATO avion, ali ćemo ščepati one koji su nam pri ruci, pripadnike raznih izdajničkih organizacija, kao što su Beogradski krug, Žene u crnom, Građanski savez. Ako dođe do bombardovanja, Srbi će prilično stradati, ali Albanaca na Kosovu i Metohiji više neće biti!“ nagoveštava neposredno uoči NATO intervenciju u SR Jugoslaviji, Vojislav Šešelj.

Šešelj je rođen 1954. godine u Sarajevu, gdje je završio Pravni fakultet; doktorirao je sa 24 godine sa tezom, po njegovim postupcima, reklo bi se, svojevrsnim uputstvom za upotrebu: „Politička suština militarizma i fašizma“. Političku karijeru počinje u Savezu komunista Jugoslavije; 1984. godine prvi put je uhapšen zbog verbalnog delikta i osuđen je na osam godina zatvora, zbog neobjavljenog odgovora na novinsku anketu sa pitanjem „Šta da se radi“ (u Zenici je odležao 22 meseca). Postao je miljenik tadašnje srpske nacionalšovinističke opozicije okupljene oko Dobrice Ćosića, ali i čitavog progresivnog dela tadašnjeg jugoslovenskog društva koje je ustalo u odbranu čoveka koji robija zbog verbalnog delikta.

Vratio se Vojislav Šešelj da podseti Srbiju gde je bila i kakve sve pojavne oblike može da ima. Da načas prizove „dobrovoljnu razmenu teritorija“, „etničko čišćenje“, po nalogu iz Memoraduma, novcem iz državnog budžeta. I, da postavi pitanje koliko se ko promenio.

NEKAŽNJIVOST VRIJEĐA

PIŠE: IRENA ANTIĆ

Specijalno za Povelju iz Sarajeva

Razočarani i sa osjećajem planetarne nepravde, nakon odluke Haškog tribunala o privremenom puštanju na slobodu Vojislava Šešelja, članovi udruženja preživjelih žrtava i porodica ubijenih, upućuju posljednjih dana riječi nezadovoljstva na brojne domaće i međunarodne adrese, institucijama i pojedincima, podsjećajući da nekažnjivost vrijeđa i prijeti nestabilnosti cijelog regiona. Osim razumijevanja za njihovu frustraciju, ni glavni tužitelj Tribunala, Serž Bramerc koji je nadavno boravio u posjeti Sarajevu, nije im rekao ni riječi više. Iskrenije i jasnije nego što bi bilo ko to mogao, upravo preživjele žrtve izvode jasan zaključak i definiraju posljednji potez Haškog tribunala koji je do kraja ogolio sve manjkavosti ove međunarodne pravosudne institucije. Predsjednica udruženja „Pokret majke enklava Srebrenica i Žepa“ Munira Subašić smatra da su se glavni haški tužitelj, Bramerc i predsjednik Tribunala, Teodor Meron riješili najveće noćne more i poslali je srbijanskom predsjedniku i premijeru. „Sud, kuća u kojoj se pravda donosi, udario je svoj pečat na sve. Ono što Srbija nije mogla puškom, učinio je sada Meron svojim potpisom na odluku o puštanju Šešelja“, kazala je predsjednica udruženja „Srebreničke majke“, Hatidža Mehmedović. Nakon godina sudske farse, reklo bi se, Tribunal je izgubio bitku sa Šešeljom. Zato je tako olako i bez posebnih uslova otvorio izlazna vrata Ševeningena. Teško je povjerovati da je cijeli scenario, od odugovlačenja procesa, uklanjanja sudije Harhofa, na zahtjev optuženog, te ne planiranje termina izricanja prvostepene presude Šešelju u programu rada Tribunala do 2017. godine - slučajnost. Interes je, jasno je, negdje van okvira međunarodne pravde. Slučaj Šešelj potaknuo je i druga razmišljanja: „Ideje koje je, između ostalih, promovirao Šešelj, nikad nisu sankcionirane ni pred međunarodnim, ni pred domaćim sudovima. Te ideje davno su trebale biti osuđene i odbačene od sudova i društvene zajednice“, upozorava profesor pravnih nauka iz Sarajeva, Goran Šimić. „Jedna takva osuda ne

bi mogla zaobići ni sadašnju ni prošlu vlast u Srbiji, i tu možemo tražiti dio odgovora“, kaže prof. Šimić. Upravo zbog toga, uprkos sadašnjem mimoilaženju sa Aleksandrom Vučićem i Tomislavom Nikolićem, ne treba izgubiti iz vida ideološka uvjerenja i godine rata, kad je Šešelj, rame uz rame, na linijama opsade Sarajeva i na drugim područjima BiH, bio sa Vučićem, Nikolićem i Karadžićem. Ne zaboravljaju to svakako, svjedoci njegovih zločina. Āveti prošlosti uznemirili su njihov ionako zauvijek poljuljani mir, prizvali sjećanja, probudili strah. Nakon Vukovara, Škabrnje i Borova Sela, Šešeljeve pristalice i istomišljenici svoje krvave tragove ostavili su i u Zvorniku, Bijeljini, Bratuncu i Višegradu...

Uz prisjećanje na te dane, predsjednik udruženja porodica zarobljenih i nasilno ubijenih sa područja Zvornika Ahmed Grahić, kazao je da porodice, nažalost, nisu iznenađene odlukom Tribunala, i da je to važna opomena da se među njima stvara veliko nepovjerenje prema toj međunarodnoj pravosudnoj instituciji: „Boli me to što je iz moje uže porodice 12 mojih pobijeno. I bilo mi je 12 još nezaraslih rana na srcu. Ožiljaka imam na hiljade. Sad mi je Tribunal te rane opet otvorio. Oni nisu svjesni da nas ubijaju već godinama nekim presudama i puštanjima ratnih zločinaca na slobodu“. Nakon odluke Tribunala, jedan od svjedoka pohoda Šešeljevaca po Semberiji, Jusuf Trbić, kaže: „Kad čujemo da su ga pustili iz čisto humanitarnih razloga, mi se onda prisjetimo naših žrtava, kojima nije pružena prilika da se spasu i prežive, čak ni samo iz humanitarnih razloga, koje propisuju brojne međunarodne konvencije. Sjetimo se i činjenice da ovdje po Bijeljini slobodni šetaju oni koji su nas ubijali i progonili. Primjerice, Vojkan Đurković, koji je bio vođa etničkog čišćenja Bijeljine i Janje. Ili Mirko Blagojević, Šešeljev vojvoda. Zato se moramo zapitati, da li je sljedeće što možemo očekivati u ovoj fazi rehabilitacije zločinaca i njihovih ideologija, da mi koji smo bili žrtve budemo proglašeni krivcima“?! „Ovo je sunovrat Tribunala, u koji ga je gurnuo sadašnji predsjednik Teodor Meron. U potpunosti se izgubio smisao koji je Tribunal imao u ranijim godinama rada, kada su procesi vođeni na osnovu činjenica i pravedno“, smatra predsjednik Koordinacije udruženja žrtava i svjedoka genocida, Murat Tahirović.

Nažalost, za razliku od svjedoka i žrtava zločina Šešeljevih jedinica u Hrvatskoj, koji nisu ostali usamljeni u osudi još jednog neobjašnjivog poteza Haškog tribunala, jer su se, osim predsjednika

Josipovića, oglasili i neki drugi zvaničnici, glas žrtava i svjedoka iz BiH, kako to biva sve ove godine, ostao je usamljen i vrlo brzo tek u sjeni nekih drugih interesovanja zvaničnika koji ovih dana raspoređuju pozicije osigurane na nedavnim izborima. Više od njihove nezainteresovanosti, nažalost, žrtve nisu ni mogle očekivati. A kako i bi, kad u policijskim, obavještajnim, pa i političkim krugovima, sve ove godine nakon agresije i genocida, opstaju, rade i odlučuju direktni izvršioc i nalogodavci brojnih zločina. Štite ih njihovi istomišljenici, ljudi na funkcijama, i u ratnim i u poratnim godinama njihovi nadređeni, koji štiteći njih, ustvari, štite sebe, svoju i njihovu sumnjivu prošlost i sadašnje dobre pozicije i visoka primanja za razne opstrukcije. Tako je već duže vrijeme na čelu državne Agencije za istrage i zaštitu SIPA, koja po nalogu Tužilaštva i Suda BiH vrši hapšenja osumnjičenih za ratne zločine i provodi istrage, Goran Zubac, osoba sumnjive ratne prošlosti. Naime, Zubac je u više kasarni prolazio obuke prije rata.

Posebno uspješan bio je boravak u kasarni u Pančevu. Početkom devedesetih naoružavao je srpsko stanovništvo sarajevskog naselja Dobrinja. Bio je jedan od organizatora i učesnika prvih barikada u Sarajevu, u martu 1992. godine. Na početku agresije na BiH, učestvovao je u napadu na naselje Āhatovići, u okolini Sarajeva, gdje je ubijeno više od 100 Bošnjaka. Odgovoran je i za jedan od najgnusnijih zločina počinjenih u tom naselju, kad su srpske snage zoljama napale i zapalile autobus u koji su prije toga zatvorili 55 civila; 48 ih je stradalo. Jedan od preživjelih o tome je svjedočio i u Haškom tribunalu. Zubac je u to vrijeme predvodio jednu od jedinica. Već u avgustu 1992, zbog njegovih „zasluga“, Tomislav Kovač uputio je dopis MUP samoproglashene Srpske Republike BiH za njegovo unapređenje. I tako je, valjda vođen svojim zaslugama, Zubac stigao i do pozicije prvog čovjeka SIPA, i sad ima punu kontrolu, nadzor i dovoljno prostora za samovolju i lična opredjeljena.

Uz sva neprijatna iznenađenja koja su preživjelim u njihovom iščekivanju efikasnijeg rada na predmetima ratnih zločina i pravičnih sudskih procese toliko puta do sada priredili oni koji sjede u pravosudnim institucijama i koji bi svojim znanjem, profesionalizmom, obrazom i moralnim načelima trebali olakšati priču tešku više od 20 godina čekanja, i Federalni ministar pravde Zoran Mikulić zaigrao je na istu kartu. Kad je prije nekoliko dana u okviru nešto opsežnije akcije hapšenja

osumnjicjenih za ratne zločine na području Prijedora Državno tužiteljstvo od njega zatražilo potrebnu saglasnost za privođenje i saslušanje jednog od osumnjicjenih, a koji se već nalazi na izdržavanju kazne u KPD Zenica, Mikulić je odbio. Tužilaštvo je ovaj čin okarakteriziralo ometanjem provođenja istrage. Ministar je zahtjev Tužilaštva nazvao uznemiravanjem osuđenog, kazavši da će se on, „ako su sadašnje sudije i tužitelji oličenje pravde, protiv te pravde boriti dok god diše“. „Za nas žrtve gospodin Mikulić svrstao se u red onih koji čine mrežu podrške ratnim zločincima“, poručio je u ime porodica ubijenih Mirsad Duratović, predsjednik Udruženja logoraša „Prijedor '92“. Da ironija bude veća, osim što je omeo istragu, ministar Mikulić je osumnjicjenog, sa služenja zatvorske kazne iz KPD Zenica pustio na odmor kući u Prijedor, što je dodatno uznemirilo preživjele svjedoke zločina u tom kraju.

Inače, prema saznanjima, riječ je o Ljubiši Četiću ranije osuđenom za učešće u strijeljanju oko 200 Bošnjaka i Hrvata Prijedora na Korićanskim stijenama, 21. avgusta 1992. godine. Ovaj višestruki zaštićeni ubica, trebao je biti uhapšen i saslušan u jednoj od najobuhvatnijih akcija na području Prijedora u kojoj je uhapšeno 12 osoba osumnjicjenih da su počinili teški ratni zločin na području sela Zecovi kod Prijedora: Dušan Milunić zvani Bizon, Radomir Stojnić zvani Grom, Radovan Četić zvani Rade, Zoran Stojnić, Željko Grbić zvani Mali Cule, Ilija Zorić, Zoran Milunić, Boško Grujičić, Rade Grujičić, Uroš Grujičić, Rajko Grbić zvani Patak i Rajko Gnjatović zvani Aćim. Pod istragom su zbog sumnje da su u periodu od 23. do 28. jula 1992. godine, u okviru širokog i sistematičnog napada, usmjerenog protiv bošnjačkog stanovništva sela Zecovi, općina Prijedor, u svojstvu zapovjednika i pripadnika tzv. Vojske Republike Srpske i policije, kao i dužnosnika Kriznog štaba, svjesno i značajno sudjelovali u udruženom zločinačkom poduhvatu. Osim 12 uhapšenih, istragom je obuhvaćeno još šest lica. Osim ministrovog štice-nika, trojica osumnjicjenih se već duže vrijeme nalaze u inozemstvu. Iz Tužilaštva obavještavaju da će za njima biti raspisana potjernica. Jedno lice je privedeno iz KPD Foča, a naknadno je uhapšen i Dušan Zorić.

Podsjećanja radi, prema postojećim podacima, u Prijedoru su od maja do juna 1992. godine ubijena 3173 Bošnjaka i Hrvata. Među njima 102 djece. Oko 1850 žrtava ubijeno je u tri dana u julu 1992, u selima na lijevoj obali Sane. Osumnjicjenima se na teret

stavljaju mučenja, silovanja i druge torture, pljačka, uništavanje imovine, te progon bošnjačkog stanovništva s područja sela Zecovi. Najteži zločin koji im se stavlja na teret je strijeljanje 31 člana porodice Bačić, 25. jula 1992. Istog dana počinjen je i masakr nad 68 hrvatskih civila u susjednom selu Briševo. Nermina Alukić je 23. jula ispred škole u Zecovima s grupom žena, riskirajući život, neposredno nakon što su strijeljani, ukrala tijela devet ubijenih muškaraca među kojima su bili i njen 17-godišnji brat Amir Tatarević i otac Suljo. Uklonili su ih tada, kako im se ne bi izgubio svaki trag i kako bi ih kako-tako ukopali. Tajno zabilježene fotografije Fehime Bačić na kojima se vidi kako ukopava svoje ubijene sinove Izeta i Ismeta, uz stotine izjava preživjelih svjedoka, dio su dokaza o zlu koje su mještanima Zecova nanijele njihove nekadašnje i sadašnje prve komšije, bivši kućni prijatelji i radne kolege. Među strijeljanim članovima porodice Bačić bili su 12-godišnji sin, 6-godišnja kćerka i supruga Fikreta Bačića. Nakon posljednjih hapšenja, ovaj hrabri čovjek kazao je da je pravda spora, ali ipak dostižna. Nažalost, posmrtni ostaci članova njegove porodice još nisu pronađeni. Minule 22 godine Fikretovog života ispreplela je sa svakom novom pronađenom grobnicom oživljena nada da se baš tu kriju posmrtni ostaci njegovih najmilijih. Velika nada za Fikreta je bila i najveća, do sada otkrivena masovna grobnica, na lokalitetu rudnika Tomašica, koja je 21 godinu, na dubini i do 10 metara skrivala tijela ubijenih prijedorskih Hrvata i Bošnjaka.

Grobnica je skrivala tijela, a istinu o njoj skrivala je šutnja prijedorskih Srba. Onih koji su čuli, vidjeli, pomogli da se zločin organizuje i izvrši, tijela sakriju, a onda začutali i zatvorili oči. Isti oni, čije su kuće udaljene nekoliko stotina metara od grobnice, oni koji su u godinama nakon rata, „zbog nepodnošljivog smrada i zamućene vode“ tajno tražili da se tijela premjeste. Niko od njih nije osjetio ni potrebu, ni obavezu da kaže - dosta smo čutali! Iz ove grobnice je ekshumirano 475 kompletnih i nekompletnih tijela ubijenih. Ekshumacija na tom lokalitetu trajala je mjesecima. Najveći broj žrtava pronađenih u Tomašici bili su zatočenici logora Keraterm i civilno stanovništvo sela sa lijeve obale rijeke Sane. Neki su tu dovoženi nakon ubistava na drugim lokacijama, a neki su na tom mjestu i strijeljani. Za Fikreta Bačića, svaka iznesena bijela vreća sa posmrtnim ostacima bila je nada da možda dolazi kraj njegovoj agoniji,

neizvjesnosti i teretu traganja. Nažalost, među 284 civilne žrtve ukopane ovog ljeta na dženazi u Prijedoru nisu bila Fikretova djeca, supruga, brat, niti ostali strijeljani članovi porodice. Gotovo sve žrtve ukopane toga dana pronađene su u masovnoj grobnici Tomašica. Na posljednji put ispratila ih je tuga, suze i duboki osjećaj poštovanja prema njihovoj patnji. I koliko je god bila golema bol porodica tog dana zbog spoznaje da njihovih najmilijih više nema, zaboljela je i spoznaja o izdaji, odsustvu kajanja, ravnodušnosti i poricanju onih za koje je to bio samo još jedan običan, topao julski dan, i koji ništa loše nisu vidjeli u tome da u prolazu okrenu glavu od mjesta sa kojeg su, nakon zajedničke dženaze i komemoracije, prema obližnjim prijedorskim selima u tužnim kolonama posljednji put, svojim Prijedorom prolazili nijemi svjedoci, njihovi ubijeni školski drugovi, prijatelji, kumovi, nisu prepoznali ništa loše u tome da taj strašni muk, taj nijemi krik i tihu molitvu uplakanih majki, kćeri, sinova, prekinu svadbena zvona i povorka nakinđurenih svatova. A, tog dana, iz 30 porodica, na vječni počinak ispraćena su po dva brata. Mirsad Duratović oprostio se od 11 članova svoje porodice. Među njima su bili maloljetni brat, otac, djed i nana. Svoj mir našla su petorica braće Hegić i njihov otac, te šest sinova i muž Have Tatarević iz sela Zecovi.

Susrela sam se sa ovom hrabrom ženom u danima pred dženazu i ukop njenih sinova. Željela sam svima prenijeti istinu o njenoj patnji i tragediji, ali, mučilo me, kako je bilo šta upitati, kako opet zagrebati po ranama na njenom srcu, šta joj uopšte reći u danima kad je čekala da tijela njenih najmilijih budu spuštена u zemlju, u trenutcima dok oživljava svoja sjećanja na bolni rastanak, na godine u kojima se njena duša raspadala?! Majka Hava odavno nazor živi. Nema više suza koliko ih je isplakala za svojom djecom i mužem, nema više ni riječi kojima bi izrekla svoju bol. Ima još samo veliko, hrabro srce koje je sve ove godine kucalo za dan kada će njeni najdraži bitri pronađeni i dostojanstveno ukopani. „Senad, Sejad, Nihad, Zilhad, Zijad, Nishad, Njih šest i otac im sedmi. Znate kako

srce boli. Ja bi volila da su ubili mene nego moju djecu da su poubijali. Znam da sam svoju djecu pogubila, nema.... Zna srce moje kako je“. Kazala mi je majka Hava gledajući u fotografije svojih sinova. Najmlađi je imao 18, najstariji 32 godine. Jedna Havina kćerka umrla je od tuge za braćom. Jedna je preživjela. Preživjela su još dvojica sinova, Jednog od njih, Suada, upitala sam kako preživjeti dan u kojem treba spustiti toliko tabuta u mezare i ima li uopšte toliko preživjelih muških članova porodice, dovoljno ruku koje bi spustile tabute? „Teško je, sve teže svaki dan“, kazao je Suad.

„I nema, nema dovoljno živih muških članova porodice da spuste tabute, ali ima rodbine, prijatelja“, kaže Suad otvarajući polako svoju dušu: „Najviše me muči, kako su odvedeni, ubijeni, kako su dušu ispustili... Kad ih ukopamo, smirit će se i njihove duše. Nadam se i majci i meni i ostalima bit će malo lakše. Znat ćemo gdje su. Ali, moramo biti istrajni, jer nisu pronađeni svi naši prijatelji, komšije. A mir će doći kad zločinci budu pohvatani. Braću ću pamtit i po svim njihovim vrlinama, naše djetinjstvo, odrastanje, naš rastanak kad sam odlazio iz sela i onaj strašni susret s njima kada sam došao na identifikaciju u Šejkovači, kad sam ih vidio posljednji put. To će da ostane u meni, to nikada neću zaboraviti...“ Preživjelo je Havino dobro srce taj 20. jul. Došla je jesen i hladni dani i u njeno selo Zecovi. Pusto joj je sve. Pusta prazna kuća i dvorište, pusto srce. Umjesto mrve poštovanja prema njenoj boli, umjesto riječi saosjećanja, vlasti RS su Havi jesenas oduzele i pravo na minimalnu novčanu naknadu koju je primala na ime smrti članova njene porodice, uz obrazloženje da nema dokaza da su njeni sinovi i muž bili civilne žrtve rata. Unatoč činjenici da je otkrivanjem masovne grobnice Tomašica izvan svake sumnje ustvrđena istina da je riječ o dobro isplaniranoj vojnoj i policijskoj akciji s genocidnim namjerama, za ovaj zločin po komandnoj odgovornosti još niko nije odgovarao.

I dok se Fikret Bačić nada da će uhapšene osobe kojima se na teret stavlja i ubistvo njegove porodice progovoriti o lokaciji grobnice u kojoj se nalaze njihova tijela, Hava Tatarević, čiji su sinovi i muž ubijeni dva dana prije Fikretove porodice ne očekuje mnogo: „Moju djecu meni niko ne može vratiti, a njih će pustiti da se brane sa slobode i daj Bože da ih ne oslobode krivice“, Sve dok na optuženičkoj klupi ne budu sjedile ubice njenih sinova i muža, majka Hava ima pravo da misli da

je to neko koga sreće svaki dan, ko slobodno prolazi njenim selom, kraj njene kuće, bilo ko, ko danas od nje okrene glavu ili joj kaže „dobar dan“. Praksa Tužilaštva Bosne i Hercegovine je sve do posljednjeg hapšenja osumnjičenih u prijedorskom selu Zecovi bila usmjerena na pojedinačne izolirane slučajeve ratnih zločina. Do sada je za cijelo područje Lijeve obale Sane istražen samo jedan zločin. Riječ je o strijeljanju deset Bošnjaka ispred džamije u Čarakovu. Za ovaj zločin tri lica su nepravomoćno osuđena na 63 godine zatvora. Osim Zorana Babića, koji izdržava zatvorsku kaznu zbog ranije ustvrđene krivice, Velemir Đurić i Dragomir Soldat se brane sa slobode. Hoće li tužilaštvo u slučaju posljednjih hapšenja dokazati svoje tvrdnje? Je li u slučaju uhapšenih zaista riječ o direktnim izvršiocima ili o svjedocima zločina? Koliko će uhapšenih progovoriti o drugim zločincima i njihovim nalogodavcima? I hoće li bilo kome od njih proraditi savjest kako bi nastavak ovog procesa rezultirao pronalaskom ubijenih u selu Zecovi u julu 1992. godine?

I sve dok istrage ne daju rezultate, preživjeli imaju pravo na sumnju i ovakva pitanja. I nisu samo preživjele prijedorske žrtve i porodice ubijenih opterećene opravdanom sumnjom u rad pravosudnih institucija. Mnogo neprijatnosi i neobjašnjivih poteza natjeralo ih je na takav stav. Kako da preživjele žrtve srebreničkog genocida ne misle da će bijeg na teritoriju, na koj će biti nedostupni bh. pravosuđu biti brži od pravičnog sudskog postupka protiv trojice visokopozicioniranih pripadnika MUP RS, protiv kojih je Tužiteljstvo BiH prije nekoliko dana podiglo optužnicu, zbog sumnje da su učestvovali u genocidu, kad se sve nadležne institucije oglašuju o njihove zahtjeve da se konačno sa svojih radnih pozicija uklone i pred lice pravde izvedu učesnici u genocidu, koji danas rade na javnim funkcijama, a čija se imena nalaze na spisku sa 810 imena osumnjičenih, koji je 2004. godine sastavila Komisija za utvrđivanje događaja u i oko Srebrenice u julu 1995. godine. Jedan od njih je Jovan Ilić, šef regionalnog odjela Agencije za istrage i zaštitu za ratne zločine u Tuzli.

Drugi je Slavoljub Pavlović, uposlenik Koordinacije policijskih tijela u BiH. Sa tog spiska čak 400 osoba i sad rade u policijskim strukturama Republike Srbije i države BiH. Osim toga, Vrhovni sud BiH je prije godinu dana, zbog retroaktivne primjene Krivičnog zakona BiH stihijski i bez bilo kakve selekcije poništavao presude Suda BiH. Predmeti su vraćeni na

drugostepene postupke, ali su osuđenici, među njima i oni za genocid pušteni na slobodu i bez bilokakvog nadzora. Neki od njih već su nedostupni bh. pravosuđu, poput, recimo, Novaka Đukića, osuđenog zbog masakra nad tuzlanskom mladošću, na Kapiji 25. maja 1995. godine. Zbog genocida su osuđeni, a potom pušteni na slobodu Slobodan Jakovljević (28 godina zatvora), Aleksandar Radovanović (32), Branislav Medan (28), Brane Džinić (32), Milenko Trifunović (33) i Petar Mitrović (28). Na slobodu su pušteni prije godinu dana. Vratili su se u Podrinje. Osuđeni su za učešće u ubistvu oko 1200 Bošnjaka u hangaru u Kravici, 13. jula 1995. godine. I dok oni uživaju privilegiju već ustaljene prakse bh. pravosuđa „privremeni boravak u pritvoru/zatvoru i odlazak na „zasluženu“ slobodu, uglavnom bez povratka u zatvorske ćelije, preživjele žrtve, posebno one koje su u nekim sudskim postupcima bile svjedoci, ponovo žive sa osjećajem straha i nesigurnosti. Ne manjka ni osjećaja nepravde i poniženja. Sud u Srebrenici prije nekoliko dana donio je presudu kojom se članica udruženja „Pokret majke enklava Srebrenica i Žepa“ Zumra Šehomerović proglašava krivom što je, navodno, 13. jula prošle godine, na dan obilježavanja zločina u Kravici, kad su porodice ubijenih željele ući u prostor hangara i položiti cvijeće na mjestu zločina, a policija ih u tome nasilno spriječila, nasrnula na policijskog službenika i nanijela mu povrede. Zbog toga je obavezna platiti kaznu od 200 maraka. I tako svaka priča o zločinima i kažnjavanju odgovornih na početku bude isprepletana ljudskim tragedijama, ali umjesto slušanja glasa žrtava, sankcioniranja odgovornih i udovoljavanja pravdi, u fokus brzo dolazi priča o zdravstvenom stanju optuženog, poštivanja samo njegovih prava, i kao što je to sve ove godine u Šešeljevom slučaju, ismijavanje suda, pravde i žrtava koje, nažalost, ostaju na margini priče. Ostaju ponižene, uvrijeđene, omalovažene. Njihov bol biva negiran, njihova patnja nepriznata, i to će nas još jednom podsjetiti da je institucionalna pravda, i na domaćem i na međunarodnom nivou još daleko od toga da može zadovoljiti žrtve.

Deset godina čekanja pravde

PIŠE: BOJAN TONČIĆ

Prošlo je punih deset godina u državnim lažima i falsifikatima – izvesno je jedino da se još uvek ne zna ko je ubio gardiste Dražena Milovanovića i Dragana Jakovljevića. Sve sumnje upućuju na to da su vojnici na straži ubijeni zbog toga što su videli „nešto što nije trebalo“, odnosno haškog optuženika Ratka Mladića, jedinicu koja ga je obezbeđivala, ili kriminal koji ima veze s njima. Možda i sve zajedno, u neposrednoj blizini vojnog objekta „Karaš“, koji je važio za najbezbednije mesto u Srbiji. Bilo kakvu vezu Vojske sa zločinom, a izvesno je da je reč o tome, odriču vojna istraga, ministar vojni u vreme ubistva Prvoslav Davinić, načelnik Generalštaba Branko Krga, i, pre svih istražni sudija Vuk Tufegdžić.

Slučaj Topčider je kodno ime svirepog ubistva Milovanovića i Jakovljevića; oni su ubijeni 5. oktobra 2004, ubica nije pronađen, a brojni svedoci, posredno ili neposredno uključeni u istragu, ukazuju na to da dileme nema: ubica je država, sve o neposrednom realizatoru, kao i o njegovom prikrivanju zna Vojna obaveštajna služba. Slučaj Topčider je u prekrivičnoj fazi, što je, samo po sebi, svojevrsni cinizam, nešto što daleko prevazilazi uobičajene sudsko-administrativne procedure. Gardistima je presudila činjenica da su neposredno pre ubistva, ili dva dana pre njega, videli u krugu topčiderske kasarne Ratka Mladića, čoveka čija je zaštita bila prioritetni državni posao. Nema svedoka. Deset godina prekrivičnog postupka nije jedini segment zajedničkog zločinačkog poduhvata, najverovatnije, Srbije i egzekutora iz Republike Srbije, u svakom slučaju, banditskih vojnih struktura koje baštine troipogodišnje ubijanje Sarajeva, logore smrti u Bosni i Hercegovini, konačno, ili pre svega, srebrenički genocid. Bili su, bez obzira na podeljene uloge, na zajedničkom poslu.

NEPOŠTOVANJE USTAVNOG SUDA

Rečenica iz izreke presude Ustavnog suda kojom se usvajaju ustavne žalbe očeva vojnika Milovanovića i Jakovljevića, kojom se priznaje da su vojnici ubijeni i da je pogaženo pravo na

pravično suđenje, zvuči nadrealno: „Nalaže se Višem javnom tužilaštvu u Beogradu i Višem sudu u Beogradu da preduzmu sve mere kako bi se prekrivični postupak okončao u najkraćem roku“.

Kako su tužilaštvo i sud realizovali odluku najviše sudske instance? Nikako. Komentar nema ni bivši predsednik Srbije Boris Tadić koji je obećao da će dati izjavu čim budu gotovi nalazi laboratorije američkog Federalnog istražnog biroa. Nalazi su podavno urađeni, (bivši) predsednik „nema vremena“.

Niko iz pravosuđa i ne pokušava da nešto učini na rasvetljavanju ubistva, što je i logično, jer se država angažovala u prikrivanju identiteta tajanstvenog dželata i njegove motivacije. Realizujući svoj najvažniji državni projekat, skrivanje i zaštitu Ratka Mladića, Srbija je pokrenula beskompromisni aparat vojnih službi i pravosuđa, koristeći uobičajeni rukopis denunciranja, podmetanja, pretnji i uceja. Tu je nejekspozirani bio bahati, nasilni vojni istražni sudija, kapetan Vuk Tufegdžić. Ubijeni vojnici i njihove porodice diskvalifikuju se i vređaju na najmonstruozniji način – Vojna obaveštajna služba postaje vidljiva i preteći raspoložena, obilazi redakcije i pod pretnjom pokušava da u novine ugura tekstove sačinjene u vojnim laboratorijama za izradu falsifikata i gnusoba.

Sa silom nametnutim zaključcima nisu se mirili članovi unesrećenih porodica, zastupnici odbrane, nevladine organizacije i, uopšte, javnost lišena straha. A Vojska i politički vrh želeli su da dvostruko ubistvo gurnu pod tepih, oslobode se leševa kao u kriminalističkom filmu, da zatvore slučaj, uz besmisleno obrazloženje, po kome je jedan vojnik ubio drugog, a nakon toga izvršio samoubistvo. Njihove su se uloge tobožnjih, ubice i samoubojice menjale u zavisnosti od procene uverljivosti za koju je sertifikat izdavala Vojna obaveštajna služba. Tako su prvi rezultati istrage o ubistvu i samoubistvu, nakon obdukcije promenjeni – ubica i samoubica bio je najpre Dražen Milovanović, a potom, nakon ekshumacije Dragan Jakovljević.

RUKOPIS SLUŽBE

Moćni mehanizam vojnih žbira unekoliko je radio zadati mu posao, Ratko Mladić bio je u drugom planu, iako je na delu bila svemoć njegovih zaštitnika, koja se može porediti jedino sa okrutnošću iz vremena agresije Srbije na susedne države. Došlo se i do neoborivih dokaza iz vrhunskih laboratorija Sjedinjenih Američkih Država (Federalni istražni biro i Office of the medical examiner - Michigan) da je vojnika ubio, zasad misteriozni treći čovek.

„Iznutra, iznutra!“ poslednje su reči koje je izgovorio i ponovio vojnik Dražen Milovanović.

Javnosti ostaje da ponavlja te reči, pogotovo kad čuje glavnog tužioca za ratne zločine Vladimira Vukčevića: „U trenutku ubistva vojnika, Ratko Mladić je bio u jednom stanu na Novom Beogradu. To je prilikom rekonstrukcije njegovog kretanja, koje smo radili sa predstavnicima Haškog tribunala, nedvosmisleno utvrđeno. Dakle, ako je bio na Novom Beogradu, u stanu, nije mogao biti na Topčideru u kasarni u trenutku ubistva vojnika“.

Kakva, gotovo tufegdžićevska sposobnost zaključivanja. Nije Mladić uzalud bežao dok su ga, navodno lovili, uvek dovoljno daleko. Vukčević i njegovi. Prvoslav Davinić rekao je: „Pa, bilo je onih koji su smatrali da je Vojska činila zločine u ratovima u Hrvatskoj, BiH, na Kosovu...“, kaže, misleći da je Slučaj Topčider isfabrikovan da bi se blatila Vojska.

To je, kaže, netačno, sve brinući o Vojsci i državi, krivci su nevladine organizacije i razni drugi faktori: „Nevladine organizacije i razni političari iz demokratskih snaga koji su osuđivali Vojsku. Njima je u interesu da to tako ostane. S druge strane, ljudi koji su možda mogli da urade nešto su mislili da je to suviše osetljiva stvar. Je l' možete da mislite šta bi bilo da se utvrdilo da je zaista neka treća osoba van tog objekta ušla unutra i ubila gardiste. Čitav sistem bi se uzdrmao“, kaže bivši ministar odbrane.

A, čitav sistem se nije uzdrmao zbog dva ubijena vojnika, za koje se bezočno laže da su se međusobno poubijali...

Očigledno je Davinić teorijski potkovan: „Obdukcioni nalaz je sadržao neke elemente zbog kojih sam kao laik, ali i ljubitelj kriminalističkih romana počeo da postavljam određena pitanja...“

Vuk Tufegdžić, kome su sve presude za različite nepodopštine zastarele, ima svoje tumačenje: „Šta ako se desi u stambenoj zgradi ubistvo ili

samoubistvo. Da li to znači da od svih stanara treba uzeti parafinsku rukavicu?“

To se naziva istinskom bahatošću, to može samo onaj iza koga stoji čitav moćni zločinački aparat, spreman da zaštiti svoje po svaku cenu. To je Vuk Tufegdžić, personifikacija Srbije u slučaju Topčider. I u brojnim slučajevima šmirane potrage za ratnim zločincima, i u maratonskom izmišljenom traganju za Ratkom Mladićem.

PISMO MLADIĆEVOG OBEZBEĐENJA

Porodice vojnika dobile su u julu 2012, anonimna pisma iste sadržine u kojima se tvrdi da su njihovi sinovi „ubijeni zbog Ratka Mladića“. Zbog sadržine pisma koje je potpisano sa „bivše obezbeđenje haškog optuženika“, advokati porodica uputili su zahtev za proširenje istrage, iako je najpre objavljena informacija iz Državnog tužilaštva da je istraga okončana, odnosno da nedostaje jedino izjava Ratka Mladića koja se čeka „zbog složenosti postupka u Haškom tribunalu“.

Da li je reč o mirnodopskom nastavku operacija ratne braće po oružju, retorsko je pitanje. Niko nije pitao šta takva jedinica radi u objektu Vojske Srbije i Crne Gore (u vreme ubistva Jakovljevića i Milovanovića postojala je ova državna zajednica). Nepunih mesec dana pre zločina jedinici je uskraćeno snabdevanje hranom. Pisma roditeljima su, sa pozicije istrage, bila neupotrebljiva.

Slučaj Topčider, deset godina nakon zločina nad poslednjim (?) postdejtonskim žrtvama Ratka Mladića i njegove beogradske logistike, dokaz je neskrivene namere države da, i po cenu života vojnika sačuva tajne o vlastitom učešću u ratnim zločinima, te prikriivanju počinioca i glavnog saborca. Deset godina kasnije, razrešenje slučaja Topčider važno je zbog tačnog čitanja novije istorije, jedinog načina da se gleda unapred, u suživot neopterećen tuđim zločinima. Srbija, sasvim sigurno, ne može u budućnost, sa teretom izgubljenih ljudskih života iz sumanutog ostavinskog postupka. Ni sa slobodnim krivcima za zločine i prikriivanje.

PREKO BEOGRADA - PROTIV BRISELA

PIŠE: VLADIMIR GLIGOROV

Najpre bi trebalo biti načisto sa tim šta se dogodilo u Ukrajini, pa formirati očekivanja o tome šta bi se tek moglo dogoditi. U tom kontekstu, onda, valja oceniti moguće uticaje ne Srbiju. Naravno, sve to zavisi od razumevanja ruske političke strategije, gde su intervencije u Ukrajini i pojačani pritisci na Srbiju sredstva.

Dakle, najpre, šta se dogodilo u Ukrajini? Zemlja je dosta dugo pregovarala sa Evropskom unijom o sporazumu o slobodnoj trgovini, koji inače već ima sa Rusijom. U trenutku kad su pregovori završeni i kad je trebalo da dođe do potpisivanja, Rusija je izrazila neslaganje i, čak, uvela neke vrste sankcija na uvoz iz Ukrajine. Do ove promene u stavu Rusije prema sporazumu Ukrajine sa Evropskom unijom (EU) je došlo zato što je u međuvremenu dok su Ukrajina i EU pregovarali, ubrzano stvaranje Evroazijske carinske unije, u kojoj je Rusija videla i Ukrajinu. Ovde je važno razumeti sledeće: ugovor o slobodnoj trgovini koji Ukrajina ima sa Rusijom nije u koliziji sa sporazumom o slobodnoj trgovini Ukrajine sa Evropskom unijom. To je jasno samo po sebi, ali ako je potreban primer da bi to bilo očigledno, onda je dovoljno uočiti da Srbija ima oba takva sporazuma o slobodnoj trgovini. Razlog, zašto bilateralni ugovori o slobodnoj trgovini nisu u međusobnoj koliziji jeste to što zemlje u njih unose pravila o poreklu robe. Opet primer, jeste izvoz automobila iz Srbije u Rusiju: podlozan je carinjenju, jer je reč o proizvodu koji se uglavnom samo sklupa u Srbiji. Tako da ni ruska roba ne bi mogla da se uveze u Ukrajinu i potom izveze u Evropsku uniju niti bi to moglo da se uradi sa robom proizvedenom u EU sa ciljem da se preko Ukrajine izveze u Rusiju.

Ovo je važno zato što je obrazloženje za ruski otpor ukrajinskom ugovoru o slobodnoj trgovini sa EU bilo upravo to: da će evropska roba preplaviti

rusko tržište preko Ukrajine, jer više neće biti carinske zaštite na obema stranama. Ovo nije tačno ni činjenično, u najužem smislu te reči, jer se ukrajinska carinska zaštita uklanja prilično postepeno, dakle u dužem vremenskom periodu, dok naprotiv Ukrajina dobija bescarinski pristup evropskim tržištima odmah. Opet, to je isto kao i u slučaju Sporazuma o slobodnoj trgovini koji Srbija ima sa EU.

Ono što je jasno, međutim, jeste da Ukrajina ne bi mogla da ima ugovor o slobodnoj trgovini sa EU i da bude članica carinske unije sa Rusijom. Opet, to je jasno na primeru Srbije, koja neće moći da sačuva ugovor o slobodnoj trgovini sa Rusijom u trenutku kad postane članica Evropske unije, jer je EU carinska unija. Tako da je ukrajinska liberalizacija trgovine sa EU postala problem za Rusiju zato što je ona u međuvremenu rešila da oformi Evroazijsku carinsku uniju, koja bi bila konkurentna Evropskoj uniji, i u kojoj je predvidela mesto za Ukrajinu. To, međutim, nije saglasno sa ugovorom o slobodnoj trgovini sa EU, zbog čega je Rusija učinila sve da do njegovog potpisivanja ne dođe.

Ono što sledi jeste kriza legitimnosti vlasti u Ukrajini. Zašto? Šta je legitimnost? Politika koja je saglasna sa voljom građana, dakle za koju vlada i, u ovom slučaju, predsednik države imaju mandat. U slučaju Ukrajine, to je politika približavanja Evropskoj uniji, što ne podrazumava, kao što sam već objasnio, udaljavanje ni od koga, pa ni od Rusije. Kako je predsednik države, uoči samog potpisivanja, odustao od sporazuma o slobodnoj trgovini sa Evropskom unijom, i to pod jasnim pritiskom Rusije, to je isto kao i kršenje mandata ili rizikovanje krize legitimnosti. Do koje je i došlo, jer su izbile demonstracije.

Ovde je, opet, važno razumeti kako se takve krize razvijaju. U normalnim okolnostima,

demonstracije su, ili dovoljno masovne i uporne da izazovu, u demokratskim sistemima potrebu za pre-vremenim izborima, kako bi se utvrdilo da li nova politika ima podršku, ako vlasti nisu spremne da od nove politike odustanu, ili se one postepeno okon-čaju. Alternativno, vlasti odluče da primene silu, jer smatraju da na nju imaju legalno pravo. To su ukra-jinske vlasti i učinile, promenivši i zakone kako bi mogle da se obračunaju sa demonstrantima i neza-dovoljnicima. U tom trenutku, nastupa prava kri-za legitimnosti, jer je reč o ključnom testu vlasti: ili ima monopol nad legitimnom upotrebom sile, ili ga nema. Ukrajinski predsednik je posegao za silom i izgubio i legitimnost i vlast. Ostale grane vlasti su nastavile da rade u očekivanju prevremenih izbora, koji su potom i zakazani i obavljeni.

U normalnim okolnostima, opet, Rusija ne bi imala nikakav razlog da se meša u unutrašnje poslove Ukrajine. Kako nije bilo nikakvih nemira ili sukoba, ni u područjima na granici sa Rusijom, a svakako ne na Krimu, nikakva ruska intervencija, politička, a pogo-tovo ne vojna, ne mogu se opravdati. Rusija je, među-tim, intervenisala najpre na Krimu, a potom pokre-tanjem sličnih događaja na celom istoku Ukrajine. Uspeh je, koliko se može videti, do sada bio svakako manji nego što se očekivalo, jer se čitav taj pokret da se Nova Rusija pripoji Rusiji završio na aneksi-ji Krima. No, to ne znači da se od tog cilja odustalo. Jer, to zavisi od ruske političke strategije.

Sada, a to je ključno: koji su ciljevi ruske politi-ke? Bez obzira što je sukob izbio oko trgovačke poli-tike i eventualnog približavanja Ukrajine Evropskoj uniji, mngo se više govori o tome da je reč o odgo-voru Rusije na politiku NATO. Zapravo, u najopštijem smislu, ističe se da je potrebno videti da ruska poli-tika ima za cilj zaštitu sopstvenih interesa. Ako nisu trgovački interesi, koji su? Ističe se da je reč o tome

da se spreči NATO da se približi ruskim granica-ma. Naravno, NATO je već na ruskim granicama, zbog čega se ističe da je to u suprotnosti sa obe-ćanjima koje su dale Sjedinjene Države Amerike i druge zapadne zemlje da se NATO neće širiti na istok, pa je to obećanje, navodno prekršeno. Zbog čega sada ojačana Rusija teži da uspostavi ravno-težu u odnosu na NATO, pre svega tako što neće dozvoliti njegovo širenje na Ukrajinu.

Ovde, zapravo, ništa nije na mestu. Najpre, tog obećanja nije bilo, niti je ono uopšte mogu-će, mada je razgovora o tome svakako bilo. Uz to, interes da obezbede zaštitu NATO su iskazi-vale zemlje koje su se tek oslobodile sovjetske okupacije, a ne zapadne zemlje, pa ne ni SAD. No, najvažnije je to da je članstvo Ukrajine u NATO razmatrano u toj organizaciji i oko toga nije posti-gnuta saglasnost, a te saglasnosti nema ni sada, a neće je, koliko se može videti, biti ni u budućnosti. Mnogo evropske zemlje članice NATO nikako nisu spremne da preuzmu na sebe bezbednost Ukraji-ne, dakle ne nameravaju da se bore i ginu za Ukraji-nu, što je ono što bi bila obaveza prema članici save-za. Ukoliko je to bio test koji je ruska politika želela da postavi zapadnoevropskim zemljama, bio je nepo-treban, jer čak i sad, kad je čitav evropski poredak uzdrman, nema interesa da NATO preuzme obave-zu da brani ukrajinsku bezbednost. To, svakako nije nepoznato ruskim vlastima. To ne znači da zemlje članice NATO, a pre svih Amerika, nisu vodili računa o ruskim interesima u Ukrajini. Zapravo, sporazum kojim je svo nuklerano oružje preneto u Rusiju, sva-kako je bilo više nego dobronamerno, praktično je bilo gest prema savezniku. Ukrajina je na to pristala, jer se Rusija obavezala na poštovanje njenog suve-reniteta, što podrazumeva i Krim. U čitavom ovom slučaju, ako je reč o poštovanju sporazuma, jedino

Rusija ne poštuje taj sporazum sa Amerikom i Evropom. Naravno, dokgod postoji ta vojna neravnoteža u Evropi, postojaće i interes za NATO savezom, pogotovo ukoliko druge sile ne poštuju sporazume i evropski sistem bezbednosti.

Šta je, dakle, cilj? Rusija je velika zemlja i unutrašnji politički ciljevi su od mnogo većeg značaja od spoljnih, bar kada je reč o stabilnosti vlasti, pa i zemlje. Zapravo, ne bi bilo netačno reći da je Lenjin bio u pravu kad je rekao, da je spoljna politika sredstvo unutrašnje politike. Polazeći od toga, ruska spoljna politika ima za cilj da povećanim uticajem učvrsti unutrašnju stabilnost. Kako se definiše unutrašnja stabilnost ključno je pitanje, ali to je za neki drugi tekst. No, ako se pogleda gde bi ruske vlasti mogle da vide da ima prostora za povećanje ruskog uticaja, to je svakako u Evropi. Zbog svog geografskog položaja, Rusija je prisutna svuda gde je važno za svet, ali njen stvarni uticaj može da se poveća, praktično samo u Evropi. Tome stoji na putu Evropska unija, a ne, prvenstveno NATO ili Amerika. Jer, pretpostavimo da se Evropska unija raspadne, jasno je da će se u potpunosti promeniti odnos snaga, gde Rusija može da očekuje da će igrati mnogo značajniju ulogu od aktuelne. Zbog toga je potrebno oslabiti privlačnost Evropske unije svuda gde je to moguće, počev od Ukrajine, pa preko srednje Evrope, a tu se negde nalazi i Balkan.

U tom kontekstu bi trebalo videti pritisak na Srbiju, koji će se povećavati, jer je Rusija napravila strateški zaokret u spoljnoj politici i od njega se neće odustati ni u Ukrajini niti bilo gde drugde, bar ne u dogledno vreme. Valja uočiti, kao što sam već rekao, da Srbija ima trgovačke ugovore i sa Evropskom unijom i sa Rusijom koji nisu ruskoj politici

bili prihvatljivi u Ukrajini. Štaviše, ruske diplomate, a i srpski političari, otvoreno propagiraju prednost koja je, navodno bila protiv ruskih interesa u Ukrajini: naime, da se ulaže u Srbiju, kako bi se izvozilo u Rusiju i tako iskoristio bescarinski sistem. To se čak propagira i kada je način da se izigraju ruske sankcije na uvoz iz Evropske unije. Dakle, evropski bi preduzetnici mogli da ulažu u srpsku poljoprivredu i tako povećaju izvoz u Rusiju, pa bi tako nadoknadili štetu koju im sankcije nanose, što bi, naravno, otupilo oštricu tih sankcija.

To je, dakle, neodrživo stanje stvari. Ne, da to ponovim, iz ekonomskih razloga, već zato što je politički cilj drugi. Potpuno je jasno da Rusija neće podržavati srpsko pridruživanje Evropskoj uniji. Jer, ako bi se taj proces zaustavio, dalje proširivanje EU na Balkan bi takođe bilo u velikoj meri zaustavljeno. Zapravo, osim Crne Gore i Albanije (ova durgina ne u veoma bliskoj budućnosti), ostatak bi ostao trajno izvan Evropske unije. To, naravno, ne znači poraz same Unije, ali svakako se ne može upisati u njen uspeh. Ovo podrazumeva, u neko dogledno vreme, i pritisak da se odustane od sporazuma o slobodnoj trgovini sa EU, za šta je, doduše, potrebno da na vlast dođe neka prorуска partija. A, opet, da bi se ta šansa stvorila, potrebno je da proevropske vlasti ne uspeju da oporave privredu i da ne poboljšaju socijalno stanje u zemlji. To je oprilike, ukrajinski scenario. Jedino što postoji ocena da politički preokret u Srbiji ne bi izazvao krizu legitimnosti, kao u slučaju Ukrajine.

Zbog toga, ne bi trebalo očekivati ni neke značajne trgovačke ustupke, niti neku veću finansijsku pomoć. Pogotovo ukoliko, kao što je verovatno, sama Rusija bude morala da se nosi sa veoma ozbiljnim privrednim i finansijskim problemima. Ponuda će se sastojati u civilizacijskom jedinstvu, što je tema koja postepeno počinje da bude ideološko opravdanje ruske spoljne politike. Rusija zapravo smatra da joj je Srbija dužna, i tako će se i ponašati.

TESTIRANJE PRIJATELJSTVA

PIŠE: PETAR POPOVIĆ

U vreme teško narušenih odnosa Zapada i Rusije, povodom Ukrajine, predsednik Rusije Vladimir Putin posetio je 16. oktobra Beograd, pokazavši da bojkot Moskve preduzet iz Vašingtona i Brisela ne mora podrazumevati i rđave odnose Rusije sa Srbijom. Na Balkanu, Srbija je ostala ruski prijatelj.

Boravak Putina u Beogradu, mada tek na propuhtovanju za Milano, potvrdio je takav utisak. U Beogradu, Putin je dočekan sa pompom, a razgovori šefa Rusije s državnim vrhom Srbije bili su prožeti osećanjem tradicionalne bliskosti. Pretrpana agenda posete iscrpljena je do poslednje stavke, čak i na račun kašnjenja gosta u Italiju.

Šef Kremlija je zbog toga kasnio na susret sa kancelarkom Nemačke Angelom Merkel u Milanu. Tamo su na Putina čekali i Fransoa Oland, predsednik Francuske i ukrajinski predsednik Pjetro Porošenko, s obzirom da je iza kulise samita Evrope i azijskih zemalja u Italiji stajao i pokušaj Evropljana da se o pojedinim od iskrsljih problema sporazumeju sa Rusima. (Na primer, o potrebi da Ukrajina pre zime dobije ruski gas.)

Doček priređen predsedniku Rusije ugrađen je u okvir obeležavanja 70-godišnjice oslobođenja Beograda od nacističkih okupatora, zajedničkim ratnim naporom jugoslovenskih partizana i sovjetske Crvene armije - 20. oktobra 1944. Ipak, pomeranje memorijalnog ceremonijala čak četiri dana unapred, na 16, umesto 20. oktobra, proizvelo je utisak da je termin svečanosti prilagođen radnom kalendaru i obavezama gosta iz Rusije.

Ključni deo spektakla bila je parada predstavnika svih rodova Vojske Srbije. Atraktivnost defilea podvučena je učešćem ruskih letiča-akrobata „Striži“. A, s obzirom da se o pripremama vojnih jedinica za svečani prolazak i o datumu Putinovog dolaska u medijima izveštavalo istovremno, javnost je imala utisak da srpska vojska maršira u pozdrav Putinu. Neuočljivo prisustvo na počasnoj tribini diplomata zapadnih zemalja, svedeno u znak neslaganja na službeno niže rangirana lica, navodi na zaključak da je identičan utisak imao i Zapad.

Bilo je građana koji su medijima izjavljivali da im je želja da vide paradu, ali su među posmatračima defilea pre svega zato što „žele da pozdrave Putina“. S tribine, Putin se obratio kratkim govorom. Teško procenjiv, ali, u svakom slučaju, veliki deo srpske javnosti, radovao se dolasku ruskog gosta. Vrlo često, i govoreći novinama da je Srbija „najzad uz pravu stranu“, uz veliku državu koja je u ratovima uvek bila na strani Srbije, „a nije s njom ratovala ili je bombardovala“.

Vladimir Putin se u Beogradu pojavio sa oreolom šefa suverene svetske sile. Ruski predsednički „iljušin 96“ sleteo je na aerodrom Nikola Tesla, gde je pred Putina izašao predsednik Srbije Tomislav Nikolić. Svečani doček organizovan je ispred Palate Srbije, a radni deo agende počeo u većoj meri protokolarnim razgovorima dvojice predsednika i uručivanjem Putinu srpskog Ordena na velikoj ogrlici, a nastavljen dužim i sadržajnijim susretom delegacija, pri čemu je srpsku ekipu predvodio Aleksandar Vučić. Odlikovanje predsednika Srbije šefu Rusije dodeljeno je „za zasluge u razvijanju prijateljstva ruskog i srpskog naroda“. Uručujući odlikovanje, predsednik Srbije je predsednika Rusije oslovio sa „dragi brate Vladimire“ (<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/503090/Nikolic-Dragi-brate-Vladimire-Putin-Rusija-ne-trguje-svojim-prijateljstvima>). „U današnje vreme, u svetu je postalo moderno da se prijateljstvo meri trgovinskom razmenom. Mi drugačije gledamo na prijateljstvo, i Srbija danas nema neprijatelje, ali imamo manjih i većih prijatelja. Na Rusku Federaciju gledamo kao na velikog prijatelja“, izjavio je šef države Srbije. Srbija razmišlja, rekao je Nikolić - „onako kako su razmišljali naši preci i uči svoju decu da vole Rusiju“. „Nas vezuje ne samo zajedničko slovensko poreklo, jezik, vera, tradicija, kultura, već i to što smo uvek bili na istoj strani“, rekao je.

Primajući orden, Putin je izjavio da u odlikovanju vidi „izraz poštovanja i ljubavi Srbije prema Rusiji i ruskom narodu“. „Uveravam vas da će Rusija, kao i u prethodnim vremenima, gledati Srbiju kao najbližijeg saveznika i saradnika“, rekao je zahvaljujući na priznanju, prenela je srpska državna televizija. Govoreći

o jubileju oslobođenja, Putin je izjavio da je to bila „zajednička borba za ispravnu stvar“.

U ključnom, radnom delu susreta srpsku stranu je na čelu vladine delegacije predstavljao Aleksandar Vučić. Na ruskoj strani, uz Putina je sedeo tim ruskih u javnosti široko afirmisanih izvršnih ličnosti – ministar energetike Aleksandar Novak, šef Gasproma Aleksej Miler, šef resora za vanredne situacije (naslednik na dužnosti današnjeg ministra vojske Sergeja Šojgval) Vladimir Pučkov, komandant ratnog vazduhoplovstva Viktor Bondarjov, šef bezbednosti Rusije Sergej Bjeseda, šef železnica Vladimir Jakunjin. Imena visoko nadležnih Putinovih saradnika i lično mu bliskih ljudi, više nego klišeji samih izjava, ukazivala su na nesumnjiv značaj koji ovom događaju u Srbiji pridaje Moskva.

Šta su o srpsko-ruskim razgovorima rekli učesnici?

Predsednik Vlade Srbije Vučić saopštio je kao dobru vest da je „predsednik Putin, na moju molbu (možda sam to tražio i drsko!) uslišio molbu građana Srbije, i mi ćemo imati mogućnost da određenu kvotu srpskih automobila proizvedenih u Fiatu u Kragujevcu izvezemo na rusko tržište“ („Srpski fiat u Rusiji“, RTS 16. oktobra 2014.) On je rekao da je „dobra vest i to što su i partnerski odnosi sa ruskom stranom u energetici blizu rešenja“. Predsednik Putin je, kao srpsku oblast s perspektivom saradnje pomeno poljoprivredu. „Za Srbiju je sada dobra prilika da zauzme dobro mesto na ruskom tržištu“, rekao je. Ono što je usaglašeno, potkrepljeno je sa „sedam sporazuma, memoranduma i protokola o energetici, vojno-tehničkoj, bezbednosnoj i carinskoj saradnji, kao i ugovorom o rekonstrukciji severnih deonica srpskih pruga, u okviru razvoja evropskog saobraćajnog koridora i isporuci dizel-motornih vozova“. Putin je izjavio da Srbija i Rusija imaju čvrste političke odnose. Pominjući da će Srbija 2015. preuzeti predsedavanje Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), predsednik Rusije je izrazio nadu da će Rusija „u tom trenutku moći da nastavi konstruktivan rad i saradnju s tom međunarodnom organizacijom, u ovom slučaju uz podršku naših srpskih prijatelja“.

Karakteristično, izostala je novost o izgradnji Južnog toka, s obzirom da je u Evropi nastupio zastoje u ostvarivanju tog projekta. Srbija nije istupila iz posla. Ipak, zastala je u iščekivanju prethodnog sporazuma o Južnom toku između EU i Rusije. I, na kraju, definitivne odluke Bugarske – prvog zgloba na višestrukom gasovodu. Mesec dana posle Putinove po-

sete, sredinom novembra, Beograd i Budimpešta iskoristili su međusobni diplomatski kontakt na nivou ministara, i uz izveštaj o širokom polju međusobne saglasnosti, ponovile su zainteresovanost Mađarske i Srbije za izgradnju ruskog gasovoda. Posetu šefa Rusije Beogradu pratilo je oko hiljadu novinara, pretežno inostranih medijskih kuća; međutim, još pomnije, pratile su je i diplomatske službe brojnih zapadnih i drugih zemalja. Niko od brojnih posmatrača nije doveo u pitanje svrsishodnost posete. Putin je u Srbiju doputovao da bi u toj, centralno pozicioniranoj zemlji Balkana, još više učvrstio uticajne pozicije Rusije. To je svrha i to ne skrivaju ni Beograd ni Moskva.

Znaci šireg i postojanijeg ruskog prisustva u Srbiji obimni su i raznovrsni – od ruskog jezika koji se češće nego ranije čuje beogradskim ulicama u Beogradu, češćeg istupanja ruskih ličnosti u srpskoj javnosti, ruskih diplomata koji daju izjave rame uz rame sa diplomatama SAD i Zapada, međudržavnih i privrednih kontakata, do ruskog, u odnosu na prethodni period neuporedivo većeg udela u komunikativnom prostoru medija i informacija.

Moskva je odlučila da više ne zaostaje. U centralnoj ulici srpske prestonice, naspram tradicionalnih sedišta vlasti, otkriven je spomenik Nikolaju Drugom, ruskom caru čiji je kip u bronzi ruski poklon Srbiji. Povećano prisustvo Rusije u svetskom pa i srpskom medija-prostoru rezultat je pomne analize dejstava, kojima u zonama sopstvenih interesa pribegavaju SAD, i odluka Moskve da, razmišljajući o ruskim interesima, finansira i razvije istovetne „alatke“ – od profesionalno vođenih televizijskih i drugih glasila na jezicima „konzumenata informacija“ do agencija vojnih i bezbednosnih, koje bi svoje misije van Rusije obavljale kao privatni isporučioци usluga za račun ruske vlade („Blackwater. ru: The Future of Russian Private Military Companies“, www.themoscowtimes.com). U srpskom „eteru“, taj neuporedivo snažniji glas Rusije uveliko se čuje i na putu je da dosegne intenzitet efekta jednak učinku glasila finansiranih od zapadnih donatora.

Vašington i Brisel pratili su Nikolić-Vučićevu dobrodošlicu Vladimiru Putinu bez odobravanja, ali Beograd je ostao pri stavu da prilaz Srbije Evropi neće automatski isključivati dobre odnose Srbije s Rusijom. I da, na drugoj strani - do trenutka službenog priključenja, nekad u budućnosti koja se još i ne nazire, Srbija ima pravo na sopstvenu politiku. Principe politike su dobri odnosi i sa EU i sa Rusijom, a u ovom trenutku, srpska politika to manifestuje odbijanjem Beograda da Moskvi uvede sankcije. Moskva nije propustila da taj stav Srbije prenese i ruskoj javnosti, izjavama i komentarima u ruskoj štampi.

Rusko-srpska bliskost primećena je i u javnosti Zapada, zbog procepa u odnosima EU-Rusija i naročito Nemačka-Rusija, posle „Ukrajine“. U kontekstu široke evro-ruske saradnje srpsko-rusko partnerstvo nije tretirano kao smetnja. Usred politički hladne klime potencirane zahtevom da se između dva krila na kontinentu mora izabrati strana, prijateljevanje Beograda i Moskve privuklo je pažnju. „Nemačka vlada zabrinuta je nastojanjem ruskog predsednika Vladimira Putina da poveća svoj uticaj na Balkanu. Može se međutim pokazati teškim zaustaviti ga“, komentarisao je nemački Špigl, u članku posvećenog toj temi („*Putin, s Reach: Merkel Concerned about Russian Influence in the Balkans*“). Berlin sada debatuje o načinu koji bi omogućio da se uspori „ekspanzionistički prodor Rusije - naročito na Balkanu, regionu u kom neke države nisu sasvim stabilne“, uočava Špigl.

Prema Špiglu, zapaženo je da se Rusija „iznenadjuće uzdržala od glasanja“ za produžavanje EURFOR misije u Bosni i Hercegovini. „Prvi put ona apstinira u jednom takvom glasanju. Razlog koji je Moskva navela je da rezolucija sadrži reči koje se odnose na perspektivu prijema zemlje u Evropsku uniju“. Berlin je uočio „široki, novi pristup Kremlja Balkanu“, kaže magazin. „Fokus je, veruju stručnjaci, pokušaj da se predupredi dalje približavanje, ili čak prijem regiona u Evropsku uniju.“

Nemački list pominje „analizu Ruskog ministarstva spoljnih poslova“, kojom je ukazano na strateški zna-

čaj Zapadnog Balkana za Rusiju i na već postojeći uticaj Rusije u Srbiji. Navodno, tajni službeni dokument odiše nastojanjem Moskve da Beograd privuče sebi, a cilj je da Srbija i te zemlje „ili odustanu od pristupa EU, ili da, kada jednom postanu članice, „utiču na EU odluke u pro-ruskom maniru“. Sve isto važi i za suseda Srbije Bosnu i Hercegovinu. „Ima se utisak da se Rusija trudi da pribavi uticaj nad celom Bosnom-Hercegovinom posredstvom njenog srpskog dela Republike Srpske“, citiran je nemački ministar poljoprivrede Kristijan Šmit, koji je nedavno posetio region u ime Angele Merkel. „To takođe otežava put u EU susedne Srbije“, citiran je Šmit.

Magazin navodi savete ruskih geopolitičkih stručnjaka Moskvi - da je Balkan region tradicionalno blizak Rusiji, i da Rusija tu ne bi trebalo da sebe „ograniči na investiranje u kompanije“. Valjalo bi uložiti u infrastrukturu, jer „ljudi vide Rusiju kao alternativu zapadnoj moći“. Putin je izgleda prihvatio savet, kaže Špigl, pa navodi kako Ruske železnice ulažu u srpske pruge, kako su Lukoil i Gasprom zašli u posed unutar srpskog sektora nafte i gasa i kako su sve te investicije „unapredile stanje regiona koji je teško oštećen bombardovanjem NATO pakta 1999.“

„Nije lako nemačkoj vladi da protiv-dejstvuje ruskoj ofanzivi“, kaže Špigl, citirajući Mihaela Rota, državnog ministra u Ministarstvu spoljnih poslova, koji je rekao da Nemačka „ne može biti strana u nadmetanju ponudama“. „Moramo kontinuirano da predočavamo balkanskim državama da je pristup EU u njihovom interesu“, citiran je Rot.

S politikom „i uz Brisel i uz Rusiju“, mogao bi se steći utisak da je saldo Beograda pozitivan na obe strane. Visoke ličnosti EU i Nemačke posetile su Srbiju posle Putina, polazeći iz Beograda kući s komplimentima srpskoj vladi zbog insistiranja na reformama. I priznanjem, bar pred javnošću da sada nije neophodno da Srbija okrene leđa Rusiji. Mnogi razumeju da je to pokušaj Zapada da parira Rusiji. Neizvesno je, međutim, koliko dugo će to trajati, ukoliko se održi barikada u odnosima EU i Rusije, podignuta krizom u Ukrajini. Takva mogućnost nije na horizontu, a nagla promena politike Beograda prema Moskvi, izložila bi iskušenjima ne samo Balkan i Srbiju.

Regionalna „hladnoratovska“ arhitektura

PIŠE: DAVOR GJENERO

Specijalno iz Zagreba za Helsinšku povelju

Iako zajednička njemačko-britanska inicijativa za Bosnu i Hercegovinu i politički angažman Njemačke u jačanju proeuropskih snaga u Srbiji stvaraju povoljan dojam o perspektivama europeizacije Zapadnog Balkana, Europska unija još je daleko od definiranja zajedničke politike prema Balkanu. Ona je još uvijek obuzeta zamorom od proširenja, a grupa utjecajnih država zastupa stav da Unija mora razmotriti ima li daljnje proširenje ikakvu perspektivu. Njegovi protivnici tvrde kako je u zemljama koje su do sada bile obuhvaćene procesom proširenja, postojao politički konsenzus o vrijednosti pristupanja Uniji, kao cilju kome valja podrediti sve drugo i za koji se valja snažno angažirati. Isto tako, vrijedilo je pravilo da se vrijednosti Europske unije i euroatlantskih struktura prihvaćaju kao neupitne i da nove članice jasno definiraju svoju perspektivu unutar euroatlantskih struktura. I unatoč tome, kad je jedan jedini put bila otvorena „brza traka“ za proširenje, kad su zbog političkih interesa NATO saveza Bugarska i Rumunjska ubrzano integrirane, Unija je sama sebi stvorila probleme koje još nije riješila i još se muči s monitoringom nad tim državama.

Suprotno stanovište zastupa njemačka kancelarka Angela Merkel, a ono, zahvaljujući svojoj glavnoj zagovornici, ima snažan ponder u Uniji. Merkel je koncentrirana na smanjivanje ovisnosti Njemačke i cijele Europe o Rusiji i traži načn kako da, ne samo s energetskog stanovišta, Uniju učini manje ranjivom na ruske pritiske. Budući da je procijenila kako je Putinov ekspanzionizam na Balkanu našao meki europski trbuh i kako upravo u balkanskim državama nastoji proširiti svoj utjecaj i tako s ruba destabilizirati Uniju, Merkel se odlučila za ekonomsku i političku borbu za utjecaj na Balkanu.

Dvije škole mišljenja u EU bitno se razilaze u pitanju politike prema Balkanu. Hrvatska je ministrica vanjskih poslova Vesna Pusić u aprilu ove godine lansirala svoju inicijativu za europsku

integraciju Bosne i Hercegovine, smatrajući da je BiH ključ stabilnosti Balkana. Njena inicijativa svodi se na sljedeće: sadašnji kapacitet politike u BiH nije takav da bi ona mogla ispuniti preduvjete koje je EU postavila za stjecanje kandidatskog statusa. Potrebno je povećati kapacitet politike u BiH, i to tako da se aktere iz civilnog društva i akademske zajednice koji imaju europska iskustva, uključi u politički život i tako promijeni okoštala, neefikasna i korumpirana politička struktura u toj državi. Kriterije za napredovanje ne treba smanjivati, ali se njihovo ostvarivanje mora osigurati procesom, a ne otpočinjanje procesa uvjetovati ostvarenjem ciljeva. Zbog ruske opasnosti, za BiH se otvara „okno šansi“ za osnaženje pristupnog procesa, ali politika u toj državi toliko je inertna da bosansko-hercegovačke političare akteri iz Unije moraju „provući“ kroz to okno. Tu ishodišnu poziciju šefice hrvatske diplomacije uglavnom su prihvatile njemačka i britanska diplomacija, i to je zapravo koncept i njihove inicijative.

Druga škola mišljenja smatra da BiH nije ključ europske politike prema Balkanu, nego da je ključ u tome da Unija definira svoje granice. Ta je skupina skeptična i prema integraciji Ukrajine i širenju Unije na Istok, a i prema integraciji Balkana. Smatra da je politička situacija na Balkanu još uvijek suviše nestabilna i da se Unija u to ne bi trebala ozbiljnije uplitati i preuzimati odgovornost. Svjesna je širenja utjecaja Putinove Rusije, ali upravo zbog toga smatra da bi bilo kakvo intenziviranje integracijskog procesa moglo biti suviše rizično za Uniju. Ocjenjuje da se Angela Merkel uplašila utjecaja, koga je Rusija uspostavila u Banja Luci, i da je zato odlučila pokušati nešto napraviti u BiH. Ta „škola mišljenja“ misli da će Bosna i Hercegovina opstajati unutar dejtonskog okvira, da se nitko neće usuditi započeti nekakav ratni sukob, a da građani i civilno društvo sami moraju odlučiti

dokle će trpjeti korumpirane političke elite, jer Unija nema razloga integrirati ih, kao što je to učinila u slučaju Bugarske i Rumunjske, i onda preuzeti financiranje tih političkih elita koje bi nastavile uspostavljenu koruptivnu praksu.

Niti prema integraciji Srbije stav nije bitno drukčiji. Politika „dvije stolice“, koju je Srbija nastojala voditi, dakle, pokušati napredovati u europskoj integraciji, ali i održavati „posebne odnose“, i ekonomske, i vojno-političke, s Putinovom Rusijom, pobudila je veliku skepsu te europske političke grupacije. Razvoj događaja nakon izlaska Vojislava Šešelja iz haškog pritvora dodatno ju je zaoštrio. Naime, politička elita u Srbiji ponaša se kao da je normalno što je Šešelj na slobodi i što nastavlja s ratnohuškačkom retorikom. Svima je jasno da politička elita u Srbiji ne snosi odgovornost za njegove riječi, ali nije shvatljivo kako to da izostaje svaka reakcija na njegovu retoriku. Nitko u Srbiji ne spominje ulogu Šešelja u ratnim zločinima, dapače, u dijelu javnosti stvara se interpretacija prema kojoj on i sad govori isto što i devedesetih, a da i sada, kao ni devedesetih, on nema realnog utjecaja na političke procese. Nema ni riječi o njegovim žrtvama u Vojvodini i susjednim državama.

Nakon što je Srbija „pala na testu Šešelj“, počela je rasti skepsa prema kapacitetima njenog političkog vodstva da predvodi euro-integracijski proces. Političari i javnost u Hrvatskoj nepotrebno su reagirali na Šešeljeve „provokacije“, a u hrvatskoj se javnosti, ali i u dijelu političke arene pojavila politička koncepcija prema kojoj Hrvatska može biti „ključar europske perspektive Srbije“. Pritom, neki govore o tome da od Srbije treba tražiti ispunjenje nekih bilateralnih zahtjeva, od razgraničenja na Dunavu, pa do isplate ratne štete zbog Miloševićeve agresije.

Hrvatska se, u okviru francusko-njemačke inicijative prije pristupanja Europskoj uniji obvezala da susjedima neće uvjetovati pristupanje Europskoj uniji, zahtijevajući ustupke u bilateralnim pitanjima, i ta je obveza izrečena u parlamentarnoj deklaraciji. Međutim, sve ono što je dio *acquisa*, dakle, što je dio predmeta pregovora između Srbije i Europske unije, može biti i predmetom postavljanja hrvatskih zapreka u napredovanju prema članstvu. Pitanja suđenja za ratne zločine, otvaranja arhiva bivše JNA, traganja za nestalim hrvatskim državljanima (kako onima hrvatske, tako i onima srpske nacionalnosti), odustajanje Srbije od primjene načela univerzalne nadležnosti za suđenje u slučajevima ratnog zločina, te

odustajanje od suđenja na osnovu građe što ju je prikupilo kvazipravosuđe bivše JNA... neki su od uvjeta što će ih Hrvatska sigurno postavljati Srbiji tijekom pregovora o pravosuđu i temeljnim pravima. Pitanje zaštite manjina i provođenje obveza iz bilateralnoga ugovora o međusobnoj zaštiti manjina, isto tako nije bilateralno pitanje Hrvatske i Srbije nego pitanje pravosuđa i temeljnih prava, dakle, pitanje odnosa Beograda i Brisela.

Hrvatska je iz svojih pristupnih pregovora i odnosa sa Slovenijom naučila da se ne smije dogoditi da ona bude zadnja, koja blokira otvaranje ili zatvaranje nekog pregovaračkog poglavlja, niti smije blokirati pregovore općenito. Naučila je i to da se u europskim odnosima često događa da zemlji u pregovorima neko poglavlje zapravo ne blokira ona država koja to formalno čini, nego moćnija država ili skupina država kojima ta blokada odgovara. Tako je, na primjer, Slovenija blokirala pregovore Hrvatske, nakon što je Hrvatska proglasila gospodarsku zonu na Jadranu. Ona je to činila zbog pitanja granice, ali stvarni interes da Hrvatska ne proglasi gospodarsku zonu imala je Italija, čiji ribarski brodovi love u hrvatskom gospodarskom pojasu, pa čak i izvlače škampe i listove s morskog dna, dakle, koriste se i hrvatskim epikontinentalnim pojasom, na koji svaka obalna država ima pravo i ne mora ga čak niti formalno proglasiti, a bivša Jugoslavija razgraničila je svoj epikontinentalni pojas s Italijom.

Političari u Srbiji ponašaju se kao da Hrvatska zapravo nije članica Europske unije, a tako često reagira i tamošnja javnost. Često se čuju ideje da bi Srbija trebala Hrvatsku tužiti Briselu, dakle, Europskoj komisiji, ili Briselu i Strasburgu, dakle, Europskom parlamentu, pri čemu se zaboravlja da je jedino od osnovnih načela koje vrijedi u Europskoj uniji načelo solidarnosti zemalja članica. Ako bi bilo tko izvana nastojao ostvariti neki svoj interes na štetu zemlje članice, ostale članice Unije bit će na njenoj strani. Glasno će je poduprijeti onda kad misle da je ta članica u pravu, ili kad se to poklapa s nacionalnim interesima druge članice, ili će ta potpora biti prešutna onda kad druge zemlje misle da njihova „kolegica“ iz Unije nije u pravu. Postoje, doduše, Amsterdamski mehanizmi kojima se mogu suspendirati prava članice ako ona sustavno narušava načelo vladavine prava, ali takve su suspenzije vrlo rijetke (pogodila je, na primjer, Austriju, u vrijeme dok su Hajderovi ultranacionalisti bili u koalicijskoj

saveznoj vladi], i ne izaziva ih intervencija sa strane, nego procjena zemalja članica da neka država članica, kršeći pravila Unije kompromitira ili blokira njeno djelovanje.

Druge zemlje članice EU ne bi s odobravanjem gledale na hrvatsku odluku o blokadi pristupnih pregovora Srbije ako bi postojao konsenzus da je za Uniju važno da Srbija napreduje prema članstvu. U tom bi se slučaju, ako bi ustrajao u blokadi i pritom, bio posve ili relativno usamljen, našle efikasne metode pritiska na Zagreb. Međutim, Srbija mora interese Hrvatske tretirati jednako kao i interese drugih država članica, koje će ih ispostavljeti u pregovorima i tražiti takvo usklađivanje zakonodavstva Srbije, kojim će ti interesi biti zaštićeni. To nisu pitanja koja se smatraju bilateralnima, nego dio procedure pristupanja državnom savezu i jedinstvenom tržištu.

U Europi se, nakon Putinove aneksije Krima i agresije na istok Ukrajine uspostavljaju novi odnosi, a jasno je da je ponovno na djelu svojevrsan hladni rat. Hrvatska je pritom, jasno definirala svoju poziciju u euroatlantskom bloku. U pitanju mogu biti tek nijanse te politike, ali, po svemu sudeći, u narednom će razdoblju parlamentarnu većinu preuzeti politički blok, koji će biti sklon „tvrđoj varijanti“ euroatlantizma od onoga što ga je Hrvatska proizvodila u prethodnih nekoliko godina.

Srbija mora donijeti odluku hoće li politiku „dviije stolice“ zamijeniti odustajanjem od „posebnih odnosa“ s Rusijom, usvajanjem načela zajedničke europske vanjske, sigurnosne i energetske politike, pritom birajući među nijansama „neutralnosti“ i euroatlantizma, ili će se odlučiti za neizvjesnost koju donose „posebni odnosi“ s Rusijom, za koje se često iz Moskve ispostavljaju visoki i netransparentni računi, kao što je bila ona Putinova ucjena s plaćanjem plina. Sasvim geopolitički, u uvjetima kad su Bugarska i Rumunjska čvrsto euroatlantski

orijentirane, koncept srpskog „euro-azijatizma“ čini se kao opredjeljenje za onu staru: „Bog visoko, Rusija daleko!“. Dakle, za političko profiliranje Srbije kao marginalne nemoćne države u političkoj rupi na europskoj margini.

Bosnu i Hercegovinu u toj rupi zadržavaju dva faktora: nesposobnost i korumpiranost tamošnjih političkih elita i politička agenda Milorada Dodika. Aktualna hrvatska politika izbjegava na bilo koji način arbitrirati u odnosima u BiH i slati političkoj eliti bosansko-hercegovačkih Hrvata bilo kakve političke poruke. Ipak, jednu poruku novoizabrani član predsjedništva BiH iz redova hrvatskog naroda, po svemu je sudeći, nedavno čuo od svih ključnih političkih aktera s kojima se sastao u Hrvatskoj, a to je da, na razini središnje države u BiH izbjegne koaliciranje s Dodikom, kako bi se smanjio centrifugalni utjecaj što ga ovaj stvara u BiH, ali i kako bi se relativizirala politička dominacija Rusije nad Srbima u BiH.

Službeni Beograd vrlo bi rado gradio savezništvo s Hrvatskom, kreirajući neku zajedničku inicijativu prema BiH. Čini se, međutim, da u hrvatskoj diplomaciji za nečim takvim nema interesa. Hrvatska diplomacija uvjerena je da je, što se tiče BiH, ona napravila bitan iskorak, lansirajući je kao temu Vijeću za vanjske poslove EU, a sada su Njemačka i Britanija kao svoju inicijativu preuzele koncept deriviran iz onoga što je predlagala ministrica Pusić. Za razliku od službenog Beograda, koji bi još uvijek rado arbitrirao kad je riječ o modelu konstitucionalnog rješavanja odnosa u BiH, u Hrvatskoj misle da je korisnije poticati građansko društvo u BiH da samo uzme u ruke svoju sudbinu, a ne čini im se da bi Srbija trenutno mogla biti partnerom u tom tipu političkih aktivnosti.

Za razliku od Srbije, koja je još uvijek u zoni potpune neizvjesnosti europske perspektive, Crna Gora je u bitno boljem položaju, ali ona i dalje ima temeljni problem. Naime, u svim novim demokracijama, koje su do sada uspješno okončale pristupni proces, postojao je širok politički konsenzus o vrijednosti pristupanja Uniji. Taj je konsenzus obuhvaćao najmanje dvije najveće političke stranke, a često je povezivao sve stranke „ustavnog luka“, ili sve parlamentarne političke opcije. U Crnoj Gori, nažalost, nije tako. Bez testa smjene vlasti teško je govoriti o konsolidiranosti demokracije, a u slučaju Crne Gore smjena vlasti dovela bi u pitanje, u najmanju ruku, euroatlantske perspektive te države, ako ne i samu državnost.

IGNORISANJE, NUŽDA ILI NEŠTO TREĆE

PIŠE: IGOR NOVAKOVIĆ

Pre otprilike četiri godine, u razgovoru sa jednim prijateljem spomenuo sam da uskoro putujem u Tiranu na nekoliko dana. Susreo sam se sa njegovim iznenađenim pogledom i pitanjem: „A šta ćeš tamo?“ Posle svog ovog vremena, mislim da je njegovo pitanje konceptijski savršeno odražavalo većinski stav i projekcije građana Srbije o Albaniji: kao o jednoj siromašnoj, zaostaloj i nepoznatoj zemlji koja je na nesreću blizu nas, u kojoj žive Albanci isti kao oni na Kosovu (sa istim željama, stremljenjima i istorijom), koja po svaku cenu želi da uspostavi „Veliku Albaniju“, i u kojoj ne postoji ništa što bi bilo interesantno za Srbiju i njene građane.

Takođe, svedoci smo da se u poslednje vreme intenziviraju kontakti i zajednički infrastrukturni projekti (koje smo moje kolege i ja predlagali još pre četiri godine), kao što su povezivanje autoputa Drač-Tirana-Prizren-Priština sa Koridorom 10, ili rehabilitacija pruge Beograd-Podgorica-Skadar. Evropska unija (EU) i njene države članice, očigledno su rešeni da neke stvari ne prepuste slučaju. Jer, kao što istorija svedoči, EU predstavlja zajednicu država koje su prošle temeljni proces pomirenja i koje su sada više od saveznica – one su u većoj ili manjoj meri integrisane u nadnacionalnu uniju, koja o ključnim pitanjima uglavnom dolazi do zajedničkog stanovišta razgovorom i dogovorom. Da li je onda imalo upitno da će nešto slično morati da se desi među državama Zapadnog Balkana?

U većoj ili manjoj meri, iako bi deo političkih elita voleo da im se zemlja nalazi stotinama kilometara daleko od prvih suseda, one nemaju drugu opciju već da na dnevnom planu dokazuju svoju posvećenost evropskom putu, koji i podrazumeva podršku i saradnju sa najbližim susedima. Stoga i ne čudi insistiranje država članica EU da se ta saradnja najpre započne, a zatim svakodnevno dokazuje. Paradoks je da ovu politiku, kad je reč o Srbiji sprovode upravo oni koji su se zalagali za etnički ekskluzivitet, i koji nisu nimalo marili za položaj albanske manjine u Srbiji tokom devedesetih, a još manje za saradnju

sa Albanijom. I tim političarima, kao i svim ostalim, treba da bude jasno da će i Albanija i Srbija biti članice EU, sa jednakim pravima, i kao takve biti u istom međusobnom statusu u kome su sad Nemačka i Francuska, ili Mađarska i Rumunija. Dakle, saradnja, suživot i savezništvo je ono što nam predstoji u okvirima EU, i na to moramo da se naviknemo.

No, da bismo pravilno razumeli kuda idemo, moramo prvo da utvrdimo gde se nalaze Srbija i Albanija u celom tom spektru? Naša saradnja je puževim koracima počela padom režima Envera Hidže u Albaniji i raspadom Jugoslavije, što se odigrao maltene paralelno. Stidljivo se najpre manifestovala u „bratskim“ krijumčarskim poduhvatima preko Skadarskog jezera i Prokletija u kojima su sudelovali pripadnici „svih naroda i narodnosti“. Do faktičkog otvaranja došlo je padom Miloševićevog režima 2000. godine i potonjim potpisivanjem nekoliko bilateralnih ugovora, od kojih je svakako najznačajniji ugovor o slobodnoj trgovini između dve zemlje. Dakako, mala grupa zainteresovanih je odavno počela da odlazi u posete Tirani i drugim gradovima; međutim, ovo nije pratila većina građana. Do dana današnjeg, a prema rezultatima nedavnog istraživanja javnog mnjenja redakcije NIN, tek je tri odsto građana imalo neki kontakt sa Albanijom, što je zanemarljiv procenat ako se ima u vidu da je u pitanju susedna zemlja.¹ Bilo kako bilo, saradnja se nastavljala i 2006. godine i Albanija i Srbija su postale deo CEFTA sporazuma, instrumenta EU napravljenog kako bi se države Zapadnog Balkana postepeno navikle na pravila jedinstvenog tržišta EU. Koliko je ovo značajno za nas, dovoljno govori činjenica da je izvoz u Albaniju iznosio samo milion američkih dolara 2000. godine, 40 miliona 2006, dok je 2010. godine dostigao

1 Vera Didanović, „Hlađenje glava ili odnosa“, u NIN, br. 3330, 23. oktobar 2014.

vrednost od više od 120 miliona dolara, dok je uvoz sve vreme bio na manje od 10 odsto vrednosti izvoza.¹ Samo primera radi, naš izvoz u Tursku te iste 2010. godine je iznosio 50 miliona dolara. Ovakvom politikom, EU je doprinela stvaranju temeljnih pretpostavki za povećanje saradnje u drugim oblastima, te da dođe do takozvanog „efekta preliivanja“, naravno, uz prijateljsku podršku i kad je potrebno neophodno uslovljavanje.

Dakle, očigledno je da interes za saradnju sa Albanijom postoji, ali ga ni približno nije pratila kao značajnog, politička elita. Osim nekoliko emisija i povremenih televizijskih i novinskih reportaža, redovnih izveštaja o negativnim zbivanjima u ovoj zemlji, kao i povremeno podgrejavanje priče o „Velikoj Albaniji“ u javnom diskursu, Srbi o Albancima i Albaniji znaju mnogo manje nego pre 100 godina. Delom je tome kriva i zatvorenost ove zemlje tokom režima Envera Hodže; međutim, činjenica je da smo svedoci izuzetno nezainteresovanog pristupa, što se, sa druge strane, baš i ne može reći za Albance u Albaniji. A, da ne spominjemo činjenicu da postoji i srpska manjina u Albaniji, što bi dodatno trebala da nas motiviše.

Albanija je izuzetno receptivna za sve produkte privrede i kulture u Srbiji. SFRJ je bila „prozor ka Zapadu“ za Albance u Albaniji. Jugoslovenska televizija davala je mogućnost za sagledavanje stvarnosti drugačije nego što ju je predstavljao Hodžin režim. RTVB92 je u jednom dokumentarnom serijalu o Albaniji sa kraja prošle decenije intervjuisala tadašnjeg gradonačelnika Tirane, a sadašnjeg premijera, Edija Ramu koji je ispričao simpatičnu priču o tome kako je jedina šansa za hvatanje signala JUTEL bila povezivanje antenskog kabla sa kašikom, koga bi zatim stavio u usta. I dan danas, veliki broj Albanaca, upravo zahvaljujući JUTEL, razume ili čak donekle govori srpski jezik. Takođe, srpski proizvodi su veoma dobro prihvaćeni. Autor ovih redova se sreo sa kompletnim asortimanom kruševačkog Rubina, uključujući tu i vina *Car Lazar* i *Carica Milica*, u jednoj luksuznijoj prodavnici pića na samo 250 m od centralnog trga

Skenderbeg u Tirani. Šta više reći, kad je i sam Goran Bregović počasni građanin Tirane, dok se perjanice srpskog turbo-folka Aca Lukas i Ceca masovno slušaju na velikim proslavama. Može se raspravljati oko toga da to nisu baš oni predstavnici koje bi naša elita volela da vidi, ali ipak i ovaj stepen receptivnosti dovoljno govori o percepciji Albanaca iz Albanije o nama - postoji dakle veoma dobra osnova da ona postane i ostane pozitivna.

Jedina faktička stvar koja „otvorena“ je, pitanje Kosova u slučaju Albanije i, pitanje projekta „Velike Albanije“, u slučaju Srbije. Prevladajući nacionalni diskurs u Albaniji je da su Albanci autohton narod na Balkanu, i da je Kosovo odvajkada bilo naseljeno Albancima. Srbi su stoga zavojevači koji su tu zemlju osvojili tokom Balkanskih ratova, i odvojili od matičnog korpusa, pri tom godinama kršeći osnovna ljudska prava i sprovodeći represiju. Ta slika je bila prilično drugačija krajem Hodžinog režima, kad su, kako je to posvedočila u intervjuu sa mnom Elsa Balauri,² Albanci iz Albanije smatrali da je život na Kosovu i Jugoslaviji veoma dobar, što je dakako bilo uslovljeno i političkom i ekonomskom situacijom u samoj Albaniji. Miloševićev režim, redukovanje autonomije Kosova i vladanje ovom teritorijom čvrstom rukom, dovela je do toga da se stavovi građana Albanije veoma promene. U skladu sa tim politička elita je tu promenu manifestovala i tako što je priznala nezavisnost Kosova, proglašenu na sednici raspuštene skupštine albanskih poslanika u Kačaniku, u septembru 1992. godine. Bombardovanje SR Jugoslavije, potonji međunarodni protektorat, te konačno proglašenje nezavisnosti koju je do sad priznalo više od 100 država, dovela je do prevladajućeg stava u Albaniji da je pitanje Kosova rešeno i da više ne postoje nikakve prepreke za saradnju,³ osim, naravno, nevoljnosti Srbije da tu realnost prizna.

Da bi se razumeo koncept „Velike Albanije“ moralo bi se razložiti šta se podrazumeva pod tim

1 Vidi više Igor Novaković, Žarko Petrović, Dragan Đukanović, *Srpsko-albanski odnosi: stanje i perspektive*, ISAC fond, 2010, str.4 <http://www.isac-fund.org/download/S-A-relations.pdf> Igor Novaković, Marija Govedarica, *Serbian-Albanian trade tripled since 2006: Why there is room - and need - for more?*, ISAC fond i Friedrich Ebert Fondacija, 2011, <http://www.isac-fund.org/download/ISAC-POLICY-PERSPECTIVE-5e.pdf>.

2 Igor Novaković (ur.), *Intervju - Elsa Balauri*, Kolekcija intervju - Srpsko-albanski odnosi: Pogled iz Albanije, ISAC fond i Friedrich Ebert Fondacija, 2011, str. 24. http://www.isac-fund.org/download/Srpsko-albanski_odnosi_-_Pogled_iz_Albanije.pdf.

3 Vidi Igor Novaković (ur.), *Intervju - Remzi Lani*, *opt.cit.*, str.32-36

pojmom. „Velika Albanija“, onako kako se to shvatalo u doba Prizrenske lige koja je proglasila ujedinjenje svih Albanaca pod Osmanskim carstvom, je teritorija četiri administrativne jedinice Osmanskog carstva – vilajeta – u kojima su etnički Albanci činili većinu (Kosovski, Skadarski, Monastirski, odnosno Bitoljski i Janjinski), koju su učesnici Prizrenske lige proglasili za jedinstveni, albanski, vilajet. Ta teritorija obuhvata današnju teritoriju Albanije, Kosova, dobar deo Makedonije sa Skopjem, dobar deo grčkog Epira i Makedonije, kao i delove i srpskog i crnogorskog Sandžaka i južne Srbije. Na toj teritoriji ni onda, pa ni sada, Albanci nisu bili u potpunosti u većini, naprotiv. Njene granice su iscrtane jednostavnim spajanjem već postojećih administrativnih jedinica. Koncept po mnogo čemo podseća na „Veliku Srbiju“ sa zapadnim granicama Karlobag-Karlovac-Ogulin-Virovitica, gde se već postojeće granice koje „nisu problematične“ uzimaju zdravo za gotovo. Međutim, tako zamišljena „Velika Albanija“ nikad nije ostvarena i, bez obzira na proglašenje nezavisnosti na Kongresu u Valoni, Albanci su dobili nacionalnu državu onako kako su je definisale velike sile na Londonskoj konferenciji 1913. godine, bez velikog dela nacionalnog korpusa koji je ostao na teritorijama pripojenim susednim državama.

Druga „Velika Albanija“ je ona koja je nastala za vreme Drugog svetskog rata. Italija je okupirala Albaniju 1939. godine, da bi joj zatim, u komadanju Jugoslavije uspela pripojiti veći deo Kosova, kao i deo Sandžaka (u geografskom smislu) i Makedonije. Ta Albanija je nestala, a jugoslovenski Narodnooslobodilački pokret je aktivno pomagao stvaranju partizanskog pokreta u Albaniji, obećavajući pritom i pravo na samoopredeljenje albanskog naroda u Jugoslaviji. Potonji Titovi planovi za stvaranje Balkanske federacije (u okviru kojeg bi se to samoopredeljenje i odigralo) u kojoj bi bile i Bugarska i Albanija se nisu ostvarili zbog raskida sa Staljinom. Od tada, pa sve do početka devedesetih, Albanija je ostala najizolovanija zemlja u Evropi, koja je prekidala odnose sa svim svojim saveznicima – Jugoslavijom, Sovjetskim Savezom i na kraju, i sa Kinom.

Ono što je bitno naglasiti je da, bez obzira na istoriju, u aktuelnom zvaničnom diskursu u Albaniji,

pitanje „Velike Albanije“ veoma je malo zastupljeno. Nijedna politička partija, od pada Hodžinog režima, ga ne zastupa (osim jedne male partije koja je nedavno uspela da prođe cenzus), niti se ovo pitanje spominje kao relevantno. Pojedinci, kao što je to Kočo Danaj, bivši savetnik nekoliko albanskih premijera, često se u javnosti poi gravaju sa idejom tzv. prirodne Albanije, međutim, čini se, da je elita itekako svesna lekcije koju je u poslednjoj deceniji prošlog veka dobila Srbija, te ne pokušavaju ni da testiraju tu ideju. S druge strane, treba imati u vidu da Albanija ima i formalne obaveze koje se tiču aspiracija prema susednim državama. Članstvo u NATO je značajna prepreka, pošto se upravo zasniva na činjenici da su države članice zadovoljne svojim granicama i da neće upotrebiti savez kao polugu za svoje aspiracije. Upravo je i to bio jedan od razloga da se Albanija i pozove u članstvo ovog saveza. Međutim, kao što je naveo Remzi Lani u već spomenutom intervjuu, ukoliko za samoopredeljenje, a potom i ujedinjenje ne bi bilo prepreka, građani Albanije bi ga verovatno prihvatili.⁴ S druge strane, elita zna kad može da u komunikaciju s biračima ubaci nacionalno pitanje, kada im to može biti korisno, što se može dogoditi i povodom predstojećih izbora. Podsećanja radi, povodom proslave 100-godišnjice nezavisnosti Albanije u Skopju se Sali Beriša predao sličnoj nacionalnoj euforiji.⁵ Ideja o „Velikoj Albaniji“ je življa na Kosovu, a pogotovo u Makedoniji. Razvojni put tamošnjih elita koji se drastično razlikovao u odnosu na one u Albaniji, kao i nacionalna borba i sazrevanje kroz taj proces, ostavilo je ovo pitanje na agendi nekih političkih snaga, poput, na primer, pokreta *Samoopredeljenje*. U oba ova slučaja proces nacionalne emancipacije očigledno nije dovršen do kraja, a postoji i dodatna istorijska, kao i dnevno-politička potreba, zbog čega su Priština, Tetovo i Skopje mesta gde priča o „Velikoj Albaniji“ može da dobije jaču podršku u ovom trenutku. S druge strane, mesto gde se ideja „Velike Albanije“ stalno podgrejava je upravo Beograd. Istorijski strah odvajanja Kosova od Srbije traje, praktično od priključenja ovih teritorija 1912. godine. Nije li upravo Ivica Dačić, kao zamenik premijera Mirka Cvetkovića, pokušao da „spase što se spasti može“ nezvaničnom ponudom za novo razgraničenje između Srbije

4 ibid, str. 33.

5 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=11&dd=25&nav_id=663279.

ZIMA, GLADI PRINUDNI RAD

Beše vreme kad smo govorili „gotov je!“ a, sad možemo da kažemo „gotovi smo“

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FLJAT

i Albanije?¹ Ako čitamo između redova, to je upravo razgraničenje između Srbije i Velike Albanije - sam Beograd je stavio tako ponudu na sto. Tako i svaka priča o podeli Kosova pothranjuje upravo ideju „Velike Albanije“. Kad je reč o Kosovu, upravo je način na koji je konstituisano ustavom (a na osnovu Ahtisarijevog plana) takav da promovise ideju Kosova kao multietničkog entiteta, koji je i albanska i srpska država, sa neutralnim simbolima, i koje je brana velikodržavnim projektima.

Čak i ako postoje spekulacije na tom tragu, činjenica je da već dosta dugo u Prištini postoji samostalna vlast; odnosno, veoma je teško pretpostaviti da bi bilo ko od pripadnika albanske elite na Kosovu tek tako dopustio prenošenje institucija i moći u Tiranu, a isto to važi i obrnuto. Samo primeri eks-jugoslovenskih republika o tome uverljivo svedoče.

I na kraju, kostrukcija o „Velikoj Albaniji“, u ovom trenutku, daleko je od onoga što naši političari o njoj misle. O tome je potreban dijalog, potrebno je i racionalno uočavanje i tumačenje poteza svih zainteresovanih strana u regionu, i potrebno je konačno, racionalno određivanje spoljnopoličkih i unutrašnjepoličkih prioriteta Republike Srbije. Treba iskoristiti sve šanse da umesto snova o povlačenju novih granica dođe do intenzivnije saradnje i razmene ljudi i dobara. Sveukupno pomirenje Srba i Albanaca je nužan preduslov za dalji razvoj Zapadnog Balkana, i šansa da ovaj region ne ostane isključivo „siromašni rođak“ kada jednom postane deo Evropske unije.

(autor je istraživač Centra za međunarodne i bezbednosne poslove - ISAC fond, Beograd)

Naprednjačka vlast u Kikindi pre više od godinu dana oduvala je garnituru koja je - kakva, takva i uz sve mane i autogolove - ipak bila legalno i legitimno izabranu na izborima 2012. godine. Sad, posle više od 12 meseci političkih skandala i ekonomskog užasa - nekadašnji respektabilni grad može da razmišlja o stavljanju ključa u bravu. Privreda, u užasnoj situaciji i tokom prethodnih ciklusa više, praktično ne postoji. „Toza Marković“, slavna fabrika cigle, crepa i keramičkih pločica, koju je osnovao još preduzetnik Mihalj Bon 1886. godine - u stečaju; „Livnica“ - firma koja je zapošljavala po 6000 radnika, ne postoji, osim onog što je preuzeo slovenački Livnica Cimos. Metanolsko-sirćetni kompleks ne radi već tri godine, iako radnici još uvek primaju 60 odsto plate; PIK, industrija mesa, nestao u akcijama privatizacije; „Prima“ - fabrika zimnice i preradevina od povrća - isto tako; „Sloga“, fabrika obuće sa nagrađivanim proizvodima i medaljama iz inostranstva, ugašena prva iako nije imala ni dinar duga; za njom „Hemik“ i mnoge druge. Još radi (i platu deli) fabrika kolača „Banini“, poneka privatna firma manjeg obima, naravno, NIS Naftagas, školstvo, zdravstvo i javni sektor, a pitanje je koliko će izdržati, jer je Pavle Markov (SNS), predsednik opštine, najavio racionalizaciju, što u zloslutnoj fusnoti znači smanjivanje broja zaposlenih. Malo je neobično što opština koja državi Srbiji obezbeđuje 75 odsto nafte i gasa ima toliko nezaposlenih, ali, ko još ima snage da se nečemu čudi.

Lokalna vlast se svejedno ponaša kao da je sve u redu, ne propuštajući da najavi nove investicije, zapošljavanje svih nezaposlenih, kamione i avione.

„Čim je stigao novi direktor, naprednjak, odmah nam je oduzeo minuli rad sa plate i sve neiskorišćene dane godišnjeg odmora. On smatra da mi koji imamo više od 50 godina ne treba da imamo 30 dana godišnjeg, jedva mu je advokat, i on

1 <http://www.naslovi.net/2011-06-01/dnevnik/dacic-razgranicenje-korekcija-granica-srbije-i-albanije/2579231>.

iz SNS, objasnio da to ipak tako ne može, da postoji i neki zakon“, ogorčen je radnik pred penzijom. U drugoj firmi - ustanovi kulture, štaviše - direktorica je shvatila „uvođenje reda, štednje i racionalizacije“ tako što je ukinula najbolje i najzanimljivije programe, iako nisu bili skupi. Ona insistira da se toalet zaključava, a ko baš mora da ide - mora da potpiše da je uzeo ključ. Toalet papir je takođe pod ključem, u sefu, kao da je u pitanju mapa zakopanog blaga ili poverljivi dokument. Zaposlenima je zabranjeno i pijenje kafe i bilo kakvo okupljanje, iako direktorica, sa dvoje svojih poverljivih ljudi iz SNS, uredno kafe niše satima. Sve ovo bilo bi smešno kad se gleda s pristojne udaljenosti ili u nekom savremenijem čitanju alternativne drame, ali, ljudi izloženi šikaniranju, vikanju, uvredama, obustavama plata, pretnjama otkazom i pravim otkazima pucaju po šavovima, dobijaju srčane aritmije, ili padaju u očajanje. Niko i ne pomišlja da zine, a kamoli da nešto preduzme protiv ovih inventivnih metoda SNS za uništavanje dobrog raspoloženja, na primer, da prijavi mobing nadležnima. U Opštini, naprednjaci su starije radnike i žene koje nisu iz SNS preimenovali u poljočuvare i poslali ih na njive bez prevoza, bez ikakve opreme i bez plata, još prošle zime. Među ovim novim poljočuvarima bilo je i fakultetski obrazovanih, a neki od njih su presavili tabak i obratili se institucijama, tako da s nestrpljenjem očekujemo rasplet, ako ikakvog raspleta uopšte bude.

Uz poskupljenja koja stižu jedno drugo, a plate i penzije se smanjuju, u ljude se uvlači iskonski strah od gladi. Mesare su prepune klijenata koji kupuju na džakove svinjskih iznutrica, ušiju, repova, kostiju, živinskih nogu i ostalih jeftinih delova životinjskih tela. Sve ovo bi nekad s prezirom odbili, a sad se otimaju, jer ne znaju da li će i sutra moći da kupe. Prilikom „akcija“ u prodavnicama bude i nemilih scena, nekoliko Kikindanki je pregaženo dok su se gurale da kupe robu na rasprodaji u robnoj kući „Angropromet“ pred zatvaranjem. Vlasnik, Rudolf Valter, počasni građanin Kikinde, čovek koji je u svoje vreme spasao kikindski „Angropromet“, sad je prodao firmu i vratio se u svoju zemlju, svojim poslovima: valjda je jasno da Kikinda s okolinom više nije atraktivno tržište. Grad bukvalno izumire: u septembru, u prvi razred 15 osnovnih škola (devet u selima, šest u gradu) upisalo se 541 dete - nikad manje od kad uopšte postoje škole u Kikindi, a to je od 1812. godine. Tri od četiri kikindske srednje škole upisale su ove jeseni po jedno odeljenje prvog razreda manje, jer

zainteresovanih đaka jednostavno nema dovoljno. Tehnička škola u Kikindi godinama je imala najviše đaka u celom okrugu od šest opština - jedne godine čak 1100 - ali i ona je u septembru upisala jedno odeljenje manje.

Kikinda je osamdesetih godina prošlog veka bila opština sa oko 70.000 stanovnika, od toga je u gradu živelo 43.000, u kratkom periodu privrednog rasta i opšte zaposlenosti čak 45.000. Sada, prema poslednjem popisu, opština ima 59.329 stanovnika, grad - 37.676. Bolje obavešteni tvrde da su ovi podaci netačni: na hiljade Kikindana više ne živi ovde, otišli su u veće gradove ili u inostranstvo, a još uvek se vode u strukturi stanovništva, kao da su tu iako nisu. Pustih kuća sve je više i u sve su gore stanju, lepo se vidi da niko ne živi u njima, krovovi se urušavaju i vegetacija ih prekriva. Na to sve, onima koji još nisu otišli odavde stižu pretnje (jer, u pitanju su pretnje) da će im plate i penzije biti još manje, da treba da se „žrtvuju“, kao da nismo dovoljno žrtvovani. Dopis iz SO Kikinda, sa potpisom predsednice SO Aleksandre Majkić (SNS) dospelo je i na Facebook mrežu, za ilustraciju kako vlast tretira građane: korisnici socijalne pomoći pozvani su da dođu da rade razne fizičke poslove, ko ne dođe - neće dobiti pomoć, tako stoji u tom pismu. Ko je suviše star, bolestan, nepokretan, mora da pošalje nekog od članova svoje porodice, umno su odlučili autori ovog teksta. Još na kraju piše da prinudni radnici treba da donesu svoj alat: ašove, motike, grabulje itd. Posle su Kikindani komentarisali i kako bi sve ove alatke, a naročito motke, mogle da se primene na aktuelnoj lokalnoj vlasti. Glad i prinudni rad već imamo - nedostaje još ograda oko Kikinde i, eto nama konoclogora. Posle je na Njuz.net objavljen šaljivi prilog kako će i bebe morati da rade da bi zaradile za dečji dodatak, samo, roditeljima nikako nije bilo do smeha.

Da ne bude dosadno, nije nas mimoišla ni ekološka katastrofa. Jedna od bušotina bivšeg Naftagasa, oko šest kilometara udaljena od Kikinde eksplodirala je krajem oktobra. Mediji nisu mnogo izveštavali o tome, tako da smo tek naknadno saznali da je neispravna bušotina više od 72 sata izbacivala naftu, vodu, gas i pesak. Nekadašnji radnici NIS Naftagas objašnjavali su posle da ovakve havarije mogu da nastanu, ili ljudskom greškom ili zbog dotrajalosti opreme, a oni koji su smogli hrabrosti da odu na lice mesta izveštavali su da je zemljište u okolini bušotine potpuno uništeno. U emisiji VK televizije, Pavle Markov, predsednik Opštine Kikinda izjavio je da on nije zabrinut zbog ovog događaja. Pa zašto bi bio, kad živi u Beogradu, gde su mu žena, dete, kancelarija i većina nekretinina - u Kikindu dolazi samo na posao, a porodičnu kuću (jednu od kuća) izdaje, što Opštinskom odboru SNS što restoranu u kome se viđeniji članovi SNS hrane. To mi ostali koji živimo ovde („zato što živimo ovde!“ - parola LSV) možemo da brinemo kad vidimo da nam je posuđe masnije posle pranja kikindskom vodom nego pre pranja i da je raznih kancera u strukturi stanovništva sve više. Malo, malo, pa mi umre neko od prijatelja, razlog - kancer. Počele i domaće životinje da umiru od raka, a niko da progovori o ovome ili uradi neko istraživanje. Pod senkom ekološke katastrofe, svaka nova inventivnost opštinske vlasti prolazi na radost vladajuće SNS. Izgleda misle, niko ne sme da im se suprotstavi - a uglavnom je zaista tako.

Sednica SO Kikinda posvećena budžetu i odlagana mesec dana (jer su odbornici preletali iz stranke u stranku toliko da više ni uz digitron ne može da se izračuna ko je gde i koja stranka ima koliko odbornika, a i sami naprednjaci nisu bili sigurni ko će glasati za njihov predlog), održana je uz pedesetak tačaka dnevnog reda. Na tom znamenitom okupljanju, dok su sindikalci pod prozorom skandirali „lopovi, lopovi“ i „siđite dole“, prema izjavama advokata i pravnika iz sindikata, prekršen je svaki propis koji je uopšte i mogao da bude prekršen, počev od akata same Opštine, izgleda samo da još ljudskih žrtava nije bilo. Pavle Markov, predsednik opštine, Aleksandra Majkić, predsednica SO, njen zamenik, sekretar SO i nekoliko odbornika u sazivu su - diplomirani pravnici. Neki bez dana iskustva u struci, neki bez iskustva na bilo kom poslu pre političke funkcije, ali, malo li je. Zato su se verovatno tako rado i tako opušteno upustili u igru zvanu „holding“: neko iz SNS ili možda iz DSS

(to je ona stranka što nije prešla cenzus, ali u Kikindi drma li drma) dosetio se da se mere štednje mogu sprovesti tako što će od pet javnih preduzeća potpuno različite delatnosti da napravi jedno - i to sa sedištem u Beogradu! Kad su se radnici ovih preduzeća (sa dobrim platama) okupili na protestnom mitingu, opštinsko rukovodstvo nije htelo ni da ih saslušaju. Spajanjem preduzeća, inače, oko 200 ljudi treba da ostane bez posla. Odbornici, njih 36 prisutnih od ukupno 39 koliko ih je u sazivu, glasalo je za spajanje pet javnih preduzeća u „holding“, ili, kako će već da nazovu tu svoju inventivnu tvorevinu, iako su ih svi mogući pravnički autoriteti upozoravali da je takva odluka nezakonita, te da bi mogli, kad bi ikakvog reda bilo i da odgovaraju zbog nje. Naprednjaci su se samo slatko smejali; očigledno se ne plaše nikakve odgovornosti te su sasvim ubeđeni da potpuno mirno mogu da krše sve na šta naiđu u svom pohodu jeze.

U toku veoma duge sednice, pod tačkom 22, većinom od 18 glasova za direktorku Kulturnog centra potvrđena je vd direktorka ove ustanove Danijela Mandić. Stručnjaci su se posle ubili dokazujući da je 18 polovina od 36, a ne većina, ali, naprednjačka vlast se nije obazirala na ova stručna mišljenja. Objasnili su svoju odluku da je u trenutku glasanja za Danijelu Mandić u sali bilo 28 ili 29 odbornika, a 18 je većina od 28 ili 29, neki odbornici su izašli na puš-pauzu ili u wc, a devojci zaduženoj za brojanje glasova je ovo prvo zaposlenje, bar prema rečima predsednice SO Aleksandre Majkić, i šta tu sad ima da se raspravlja. Iako odredba „većina od odbornika prisutnih u sali“ ne postoji ni u jednom propisu, nego se upravo traži da to bude većina od onih koji su došli na sednicu i prijavili se pre početka, naprednjacima to nije problem. Oni su hteli da direktorka bude Danijela Mandić s obrazloženjem „jer se nama tako hoće“,

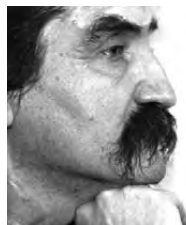
kako to lepše kaže Svetislav Vukmirica, narodni poslanik u republičkom parlamentu i odbornik u SO Kikinda.

Danijela Mandić, po struci profesorka srpskog jezika (ona insistira na rečima „profesor“ i „direktor“, može biti da joj tako izgleda moćnije, šta li), radila je na određeno vreme u nekoliko škola, prvo stalno zaposlenje joj je upravo ovo gde je postala vd direktorka. Poznatija u javnosti postala je kad je otpustila Srđana V. Tešina bivšeg direktora Kulturnog centra, novinara i književnika prevedenog na 11 jezika. Nedugo zatim dala je otkaz i Ankići Mađar, majci troje dece, čija je plata bila jedini prihod u porodici, jer je i Ankičin muž ranije već ostao bez posla. Činjenica je da je Ankica bila zaposlena na šest meseci, ali, mogli su naprednjaci da sačekaju još te tri nedelje da joj istekne ugovor. Ali, naprednjacima se žuri; toliko im se žuri da su spremni da nas sve pregaze i pregaziće nas ako im vlast potraje do kraja mandata. Aleksandar Šomodi, muzički urednik u Kulturnom centru, sam je dao otkaz posle nekoliko meseci vd direktorovanja Danijele Mandić. Dokumentaciju pristiglu na konkurs za direktorku, ups, direktora Kulturnog centra primala je osoba kojoj je suđeno za falsifikat, kad se poslužila pečatom i falsifikovala potpis Srđana V. Tešina, a advokat joj je bio, gle slučajnosti, Pavle Markov, sadašnji predsednik opštine. Na konkursu je traženo i da novi direktor ima pet godina radnog staža i tri godine na poslovima rukovođenja, što Danijela Mandić nema, ali to joj nije smetalo da postane direktorka, ups, direktor. Predsednik UO Kulturnog centra je prodavac auto-delova – šta ono piše u čl. 41. Zakona o kulturi? Da član UO ustanova kulture mora da bude istaknuti stručnjak ili poznavalac kulture? Ne, prodavac je rekao da se njemu sviđa kako Danijela radi – i to je bilo dovoljno. U njen rad spada i projekat „Kikindska plaža“ realizovan prošlog leta: nasred

Trga u centru grada doneta je ogromna količina peska, ograđena drvenim paletama pa ukrašena ležaljka i suncobranima. Da čudo bude veće, ovaj pesak bio je obični, neprosejani građevinski pesak, pa su deca nalazila u njemu srču, životinjske produkte i razne otpatke, a kao za inat, tih dana dok je plaža bila postavljena, padala je kiša, tako da je pesak, osim što je bio prljav, bio i potpuno mokr. Da osim čuda bude i bruke, ovo strašilo od kikindske lažne plaže postavljeno je tačno ispred katoličke crkve, što je veoma uznemirilo mađarsko stanovništvo. Po prvobitnom planu, „Kikindska plaža“ trebalo je da se nalazi na platou ispred pravoslavne crkve, ali SPC nije dozvolila da se pesak i ležaljke postave ispred njenog objekta. Na kraju su donatori peska odneli pesak, šta su dalje radili sa njim nije ni važno, donatori paleta i stolica odneli su palete i stolice, a organizatori dali izjavu za medije kako su odlično organizovali „Kikindsku plažu“, hvaleći sami sebe i svoju inventivnost. Vlada mišljenje da se ovakvim stvarima treba veselo nasmejati – evo, našle se pametne glavice da potpuno razbucaju kulturu na konceptualnom nivou tako što će je ismejati do krajnosti – ali, šta mogu, kad mi nije smešno. Nemam amneziju pa se sećam kad je Kulturni centar bio otvoren za najprovokativnije teme, tribine i okrugle stolove, jedno „ostvro nađe“ – a sad postaje mesto koje čak i dugogodišnji saradnici i prijatelji izbegavaju. „Duva ladno tu kod vas“, kako se izrazila jedna saradnica. Taj osećaj hladnoće, jeze i memle neminovno raste prilikom bilo kakvog druženja sa naprednjacima i njihovim saradnicima, čak i kad su mladi, lepi i odlično obučeni. Za ilustraciju: Nenad Adamov, psiholog u Kulturnom centru, zbog cerebralne paralize kreće se pomoću štaka, a zbog nove organizacije sa zaključavanjem kancelarija mora svaki čas da hoda nekud – te po ključ, te da otključa, te da vrati ključ, te da potpiše da je vratio ključ i tako u beskraj. U drugoj prilici, kad je u Nenedovu kancelariju, kroz dotrajali krov, prilikom jače kiše prodrila ogromna količina vode, direktorka je izjavila da nema novca za popravke, tako da psiholog sada radi u prostoru u kome dotrajali itison ne može da se osuši ni uz centralno grejanje, a vrata ne mogu da se zatvore, jer je izgleda suviše skupo da se postavi nova brava. Kako ovo može da deluje na njegovo zdravlje, nije teško da se pretpostavi.

Bolje obavešteni naglašavaju da sve pomenuto još nije ništa i da smo dobro prošli u odnosu na ono

„Leteći filozof“

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

što nas tek čeka. Sve ružne stvari koje nam se događaju samo su uvod u pravu i veliku igru koja se zove fabrika vode u Kikindi i u koju tek treba da se ugrade poznati nam kikindski naprednjaci koji su se već ugradili u kompaniju ASA i druge kompanije, gde još ima novca. Dr Branislava Blažića nedavno pomenuše i tiražne dnevne novine, kao jednog od naprednjačkih poslanika koji su bili inostrani posmatrači u Donjceku. „Jao, možeš li da zamisliš koliko je to eura?“, vajkali su se posle siromašniji Kikindžani.

Na celu ovu sliku sad bi legla ona deviza Starkovih iz „Igara prestola“: „Zima dolazi“. Da, zaista nam dolazi i strah od nje odavno nije bio veći. Vlasnici stanova isključuju centralno grejanje, jer su izračunali da neće moći da ga plaćaju; ko se greje na gas, drži peć na pilot plamenu, ne bi li manje trošio (gas svakako nema nikakvu kalorijsku vrednost i miriše veoma neprijatno), a grejanje na drvo platiće oni preostali kikindski brestovi i drugo drveće.

Opozicija, ako je uopšte ima posle toliko odborničkih preletanja, čuti, ne mrda. Neki od odbornika DS i LSV čak počinju stidljivo da hvale SNS kako, eto, dobro radi, kako je efikasna. Efikanost u pravljenu štete i nesreće ne liči mi na dobar izbor.

Pa ima li išta dobro da je ostalo u Kikindi? Ima. Ljudi. Neki dobri fini ljudi koji se ne mire s ovom situacijom i još uvek su spremni da reaguju umešto da puste sve da ide kako ide.

Nema nam druge, nego neki protestni miting, da se malo okupimo i ugrijemo.

Objavljeno je šesto izdanje „Filosofije palanke“ Radomira Konstantinovića, s time što je prvo objavljeno u časopisu „Treći program“ 1969. godine. Napisao sam više ogleđa pokušavajući da objasnim ovo delo. Ovde govorim o filosofiji i filozofiji i njihovom odnosu koji se ponavlja i razlikuje, kao da će ponovo sneg, kao da će se vratiti „isto“ i pokriti ovu „razliku“ (ponavljanje i razlika). Jedan odnos i jedna postfilozofija, ili filosofija palanke kao jedna postfilozofija. Postfilozofija koja ispituje mogućnost same filozofije kao filosofije, ili filosofije kao filozofije.

Evo me, kako počinjem kao da se spremam, ili kao da se spremam na veliki put, a sve manje i ređe putujem. Iz Srbije nisam izašao poslednjih deset godina, bilo gde i bilo kada, a nekada sam mogao i voleo da putujem. Ja nisam od onih „letećih filozofa“ koji lete od kampusa do kampusa i u aeroplanu pišu svoje tekstove i referate.

Po broju izdanja reklo bi se da je ova knjiga među najčitanimijima, a slutim da nije. Od ovog pitanja ću početi: da li su tolika izdanja dokaz da se ova knjiga čita, da je Konstantinović prihvaćen kao pisac, da je, štaviše popularan, da je najzad izašao iz samoizolacije koja traje godinama? Milorad Belančić koji je napisao „Genealogiju palanke“, koja se pojavila u „Narodnoj knjizi“, gde je čekala nekoliko godina na objavljivanje, misli – da naš zajednički prijatelj – nema razloga za zabrinutost, a ja, eto mislim da ima, jer sam uveren da ovu filosofiju nisu pošteno i ozbiljno pročitali ni oni malobrojni koji su pisali uglavnom pamflete, pozitivne ili negativne svejedno, ovom ili onom prilikom, o ovoj knjizi koja je, svakako, najznačajnije delo naše filozofije u XX veku, kao što sam to već napisao.

Ali, ove knjige i dalje nema u lektiri naših studenata filozofije, ili književnosti, ili u pregledima naše savremene filozofije. Tako da je naši studenti

filozofije, po mom mišljenju, ne čitaju. Ova značajna knjiga naše kulture jednostavno još uvek nije pročitana, a i to sam već napisao. Doduše, i Branko Romčević je napisao svoju zanimljivu knjigu filo(]ofia postavljajući ovo pitanje zašto Filozofija palanke nije Filozofija palanke na taj način da ovaj spor, unutar ove filosofije, između filosofije i filozofije, predstavlja osnovni problem same filosofije palanke.

Danas mislim da, iako u filozofskom pogledu, „Filozofija palanke“, doista, počiva na osobenoj Hegelovskoj trijadi: plemenska svest, individualizam kao „epoha predsjektivnosti“, ili „apokaliptički subjektivizam“ i „odsustvo subjekta“, „prividni subjektivizam“, „duh palanke“, ili palanačka filozofija, kao „filosofija“ koja se gradi na službi potiranja svake moguće subjektivnosti zato što je pleme „biće koje pojedinačnošću izražava svoju agoniju“ i „nemogućnost izmirenja subjekta i objekta“ – danas kažem, mislim da Romčević nije u pravu u pogledu ove „filosofije“ a ne „filozofije“.

Iako je, doista, osnovna tema na izvestan način hegelovska: „jesen ovog plemenskog subjekta“, koji je agonijski, ili „prividni subjekt“ i ova „epoha predsjektivnosti“ – još osnovnija je tema, da tako kažem, upravo osporavanje ove hegelovske koncepcije o subjektu ili subjektivnosti, odnosno građanskoj modernosti kojoj ovaj stoji u osnovi, ili temelju. Jer, duh palanke je „duh svakog duha“ (to je pozicija Radomira Konstantinovića) a „filosofija palanke“ je filozofija sama, a izgleda da ne postoji, niti to može biti, neka druga filozofija, ili stupanj filozofije, na primer, onaj „Apsolutni duh“, i njegovo „beskrajno pravo“, o kome govori Hegel. Zato je ovaj navodni spor između filosofije i filozofije, ustvari, konstrukcija a ne stvarnost. Drugim rečima, i to je ono opominjuće – filosofija palanke je, kako bi se reklo, biće same filozofije, upravo, kao ova „filosofija nasilja“, ili metafizika. To je, da tako kažem, anticipirajuća poruka ovog dela koja ne dolazi iz neke teorijske konstrukcije, nego iz same stvarnosti i njene agonije. Evo nekih primera, pošto se na njima najbolje i najlakše uči.

Kada sam pre desetak godina boravio u Jeni ona je bila kao naš Arandjelovac. Dakle, palanka, a možete zamisliti, kakva je to palanka bila u Hege-lovo doba. Može li filosofija kao nasilje da se oslobodi svoje plemenske svesti? Hegel je verovao da može. Konstantinović govori o tragediji, agoniji, realizmu ili infantilnosti, i nihilizmu ove svesti iz koje nema izlaza. To je ta razlika. Zato je sama filozofija uvek, ili oduvek, ova palanačka filozofija nasilja. Filozofija mržnje do koje dolazi pokušajem objektivacije, ili postvarenja ove filozofije u svetu, jer „filosofija duha palanke ne može biti filosofija tvoraštva“ zato što je „strah od sebe glas plemena u biću“, a smrt „dovodi do najoštrije svesti“. Zato u „stavu probuđene subjektivnosti „i postoji, i postojacije zauvek, kao zla kob ovaj sukob reda plemenskog sveta i reda duha palanke“. Zar naši aktuelni plemenski sukobi tako zastrašujući, ludi i ciklični, kao godišnja doba, ne potvrđuju mračnu izvesnost ovih ubiliačkih identiteta?

I na kraju, još jedna opaska. „Filosofija palanke“ zaključuje se rečenicom koja govori o srpskom fašizmu. To nije neočekivano. Jer, šta je drugo ova zatvorena plemenska svest palanke nego sama emanacija fašizma. U ovom slučaju srpskog fašizma! A fašizam se razlikuje od plemena do plemena, ako se razlikuje. Fašizam je, prema tome, zatvorena plemenska svest iz koje nema izlaza. Sudbina filozofa i same filozofije („Ćiril filozofa“) govori o tome, ako govori. Ovaj aspekt Konstantinovićeve analize je, mađutim, na izvestan način potisnut. Kao sam „srpski fašizam“. Zašto?

(Odlomak iz većeg teksta povodom trogodišnjice smrti mog prijatelja)

DRŽAVA NE ZALAZI U „BALKANSKE KRČME“

PIŠE: IVAN MRĐEN

„Slučaj“ neodigranog derbija hrvatskog nogometnog prvenstva između zagrebačkog Dinama i splitskog Hajduka (subota, 22. novembar, stadion u Maksimiru) nije u Srbiji dobio medijsku pažnju kakvu zaslužuje (još jedan) eklatantan primer pomešanih uloga, nadležnosti i uticaja. Prvenstveno zato što bi svako šire razmatranje i evaluacija (po Vujačkliji, procenjivanje unutrašnje vrednosti neke stvari) vrlo brzo pokazala jednojajčanost specifičnih ponašanja različitih „navijačkih“ skupina na znatno širem prostoru, a posebno na planu „najljućih neprijatelja“ kojih Balkan, da se ovom prilikom zadržimo samo na njemu, ima napretek.

BALKAN

U tom smislu je nepravazidena ona definicija Balkana kao „poprišta na kome su Rimljani tukli Avare, da bi potom Avari i Sloveni tukli njih, a onda Sloveni tukli Kelte i Avare, te potom bili tučeni od strane Turaka i Ugara i Bugara, koji su se tukli i međusobno, da bi na kraju Turci bili potučeni, a Slovenima ostalo da se tuku s Ugarima i Bugarima, potpomognutim Austrijancima, koje su potpomogli Nemci, kojima nije bilo dovoljno da se jednom tuku, nego su došli po još, da bi, na kraju, kad nije bilo više nikog s kime bi se tukli, Sloveni počeli da se tuku međusobno“.

Odmah uparda u oči da je u ovom objašnjenju jednog pojma drugim pojmovima (što je definicija definisanja) glagol tući u različitim oblicima pomenut čak deset puta, što je, bez obzira na menjanje zaraćenih strana, bila i ostala jedina konstanta života čitavog niza generacija.

„A gde su tu Albanci“, upitaće odmah ostrašćeni-ji pratioci događanja oko sportskih stadiona i hala, koja u poslednje vreme postaju mnogo zanimljivija (i važnija) od zbivanja na samim sportskim terenima, ne samo zbog činjenice da i oni pripadaju Balkanu, već i zato što se najnovija spirala ludila simbolično zavrtila sa onim dronom u Beogradu (utorak, 14. oktobar, nekadašnji Stadion JNA), kad je prekinuta utakmica fudbalskih reprezentacija Srbije i Albanije u okviru kvalifikacija za Prvenstvo Evrope 2016. godine u Francuskoj. Mada je onog trenutka kad je na teren utrčao „proslavljeni“ Ivan Bogdanov priča vraćena četiri godine i dva dana unazad (utorak, 12. oktobar 2010. stadion u Đenovi), kad je već na samom početku, zbog divljanja srpskih huligana, prekinuta utakmica fudbalskih reprezentacija Italije i Srbije, takođe u okviru kvalifikacija za Prvenstvo Evrope, koje je 2012. godine održano u Poljskoj i Ukrajini. Čovek koji bi u svakoj iole pravnoj državi morao da bude ako ne u zatvoru, ono bar sprečen da se pojavljuje na sportskim priredbama, u Srbiji uživa status nedodirljive osobe, koja je u svakom trenutku spremna da taj status potvrđuje različitim oblicima nasilničkog ponašanja, pa je bilo gotovo normalno da upravo on utrči na teren i pokuša da „nauči pameti“ albanske fudbalere u noći kad su oni realan san o sportskom uspehu zamenili za staru zastavu „Velike Albanije“.

Albanska fudbalska reprezentacija je dobro počela najnovije evropske kvalifikacije u grupi sa Portugalom (pobedili 1:0 u Lisabonu), Danskom (igrali nerešeno 1:1) i Srbijom (do uzletanja drona

imali 0:0 u Beogradu), demonstrirali su kvalitet i na prijateljskoj utakmici sa Francuskom u Parizu (1:1), ali to očigledno nije bilo važno kreatorima, podstrekovima i realizatorima provokacije sa bespilotnom letilicom, koja je, ne slučajno, ka stadionu uzletela baš sa krova obližnje crkve koja je najčuvenija po tome su se u njoj svojevremeno venčali Željko Ražnatović Arkan i Svetlana Ceca Veličković, dve „ikone“ ovdašnje zaslepljenosti. Sa dve pobede protiv Jermenije albanski fudbaleri bi se sigurno našli među prve tri selekcije, ali da su njihovim navijačima umesto onih koji su postigli golove mnogo značajniji akteri „dron šoua“ pokazalo se u prijateljskoj utakmici najboljih selekcija Italije i Albanije (opet utorak, 18. novembar, opet Đenova), koju je obeležilo incidentno njihovo ponašanje. Utakmici je prisustvovalo 24.000 gledalaca, od kojih čak 15.000 Albanaca, koji su u tri navrata uletali na teren. Prvo je jedan pristalica gostujućeg tima utrčao sa albanskom zastavom i na kolenima zatražio autogram kapitena Lorika Cane, zatim je drugi insistirao da poljubi Lenjanija, a treći je želeo da pozdravi Canu koga Albanci smatraju junakom prekinute utakmice u Beogradu, inače registrovane sa 3:0 za Srbiju.

REPRIZA

Nije tajna da huligani kroz sport uopšte, a posebno fudbal, u gomili, rulji i nasilju vide oličenje sopstvene „snage“ i produžetak nekakve borbe za „više“ ciljeve, što nema nikakve veze ni sa stvarnim nacionalnim interesima, ni sa prirodom takmičenja, trenutnim rezultatom ili željenim sportskim ciljem.

UEFA je „slučaj dron“ rešila razmenom packi na obe strane, pa je Srbija kažnjena oduzimanjem tri boda i još pride igranjem dve utakmice bez prisustva publike, što je rezultiralo porazom već na prvoj protiv Danske (petak 14. novembar, stadion Partizana, 1:3). Pošto je isti redosled događaja (izgubljeni bodovi, kazna, porazi pred praznim tribinama...) pratio i prethodne kvalifikacije, ispada da su Igor Bogdanov i bulumenta koštali fudbalsku Srbiju odsustvovanjem sa dva evropska šampionata i najmanje desetak miliona eura, koliko sleduje učesnicima samo da se pojave na završnom turniru.

To je najbolje objasnio reprezentativac Srbije Nemanja Matić, koji je pred utakmicu sa Danskom

na pitanje o tome kakav će biti osećaj igrati pred praznim tribinama zbog kazne za incidente na meču sa Albanijom rekao da on i njegovi saigrači „ispaštaju zbog deset budala“.

Budala „i za izvoz“ imaju i susedi Hrvati, jer je tog vikenda 16 hrvatskih navijača, od kojih je jedan maloletan, privedeno i zadržano tri dana u zatvoru zbog nereda na utakmici Italija - Hrvatska (nedelja, 16. novembar, stadion u Milanu). Utakmica je 15 minuta pre kraja prekinuta na deset minuta zbog toga što su hrvatski navijači bacali baklje i dimne bombe na teren. Pošto su u policijskoj akciji izbačeni s tribine, nastavili su sa neredima izvan stadiona nakon utakmice, sukobivši se sa italijanskom policijom koja je izgrednike identifikovala i pokušala da ih zaustavi. Oni su na to odgovorili gađajući policajce raznim predmetima i dimnim bombama.

Sve je to uticalo da veći deo ovdašnjih medija, tradicionalno zarobljen u floskulama „dvostrukih aršina“ međunarodnih institucija i „mrze nas samo zato što smo Srbi“ horski počne da proziva evropsku fudbalsku organizaciju i da licitira sa mogućim kaznama i za Albance i za Hrvate, uzimajući kao merodavan aršin samo kazne koje je već iskusio i debelo platio Fudbalski savez Srbije. Kao da se u tim najčešće bespogovornim presudama „više instance“ traži alibi za sopstvenu nemoć da se država i njen pravni sistem ozbiljnije uhvate u koštac sa navijačkim nasiljem, koje osim što je nasilje nad sportom i pravom ogromne većine ljubitelja sporta da uživa u sportskim nadmetanjima najčešće ima i čitav niz sporadičnih, mahom nezabeleženih incidenata, od krađa

po prodavnicama, do demoliranja ugostiteljskih objekata, tuča po ulicama, pa sve do maltretiranja nedužnih prolaznika. U Milanu su hrvatski „navijači“ čak optuženi i za jedno silovanje usred bela dana, što govori da se „zakon ulice“ najčešće pretvara u aveniju bezakonja, koja sa sportom uopšte i konkretnim sportskim događajem nema nikakvih dodirnih tačaka.

UBISTVO

Ta novembarska spirala ludila je, jednostavno, morala da dovede do najcrnjeg mogućeg ishoda, do gubitka ljudskog života. Navijač Crvene zvezde, 25-godišnji Marko Ivković Jagoda ubijen je uoči košarkaške utakmice Galatasaraj – Crvena zvezda (petak, 21. novembar, ispred hale u Idstambulju), kad su grupu od oko 400 navijača Crvene zvezde, koji nisu uspjeli da uđu u halu „Abdi Ipekçi“, napali turski huligani. Policija je intervenisala, posle čega su razbijeni izlozi i vozila u blizini hale.

Navijači Zvezde nisu mogli da uđu u dvoranu, jer je organizator prekršio dogovor i onemogućio im da kupe ulaznice, nakon čega je došlo do tuče i incidenata ispred dvorane, pa je intervenisala policija. U tom metežu, jedan od domaćih huligana je potegao nož i smrtno ranio Ivkovića, koji je nešto kasnije izdahnuo u bolnici.

Tokom samog susreta, navijači Galatasaraja su u nekoliko navrata skandirali „Kosovo, Kosovo“, a narednih dana su nekoliko puta javno demonstrirali ne samo da ne žale zbog incidenta, već su i pretili novim ubistvima, od navijača Partizana, do simpatizera atinskog Olimpijakosa i moskovskog CSKA. Ta poruka je obišla svet i izazvala situaciju u kojoj se svaki susret ekipa iz Srbije i Turske narednih dana automatski našao na listi „mečeva visokog rizika“, uz neskrivena obećanja o „osveti“ kao jedinom načinu da Marko Ivković „ne bude zaboravljen“.

Na nasilje – nasiljem, na uvrede – uvredama, na glupost – glupošću (najsvežiji primer je izjava trenera Galatasaraja Ergina Atamana da su „navijači Zvezde teroristi“, navodno izrečena bez saznanja o ubistvu Ivkovića, ali i brzopleta reakcija ovdašnjeg premijera da je taj trener „persona non grata u Srbiji“)... Očigledno je da ni ova nesreća neće biti dovoljna da se zaustave ludilo nasilja i nasilje ludila, jer država odavno ne zalazi u te „balkanske krčme“.

USLOVNA SLOBODA KRETANJA

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Migracije stanovništva osnovni su oblik geografske i socijalne dinamike ljudi i jedna od najznačajnijih kulturnih tekovina čovečanstva. U vreme dugotrajne turske vladavine, migracije stanovništva, posebno metanastazičke, već dugo su predmet interesovanja naučnika. Još 1896. godine, zajedno sa širokim krugom svojih saradnika i učenika, Jovan Cvijić preuzima, širom balkanskih zemalja opsežna geomorfološka, geološka, antropogeografska i etnografska proučavanja. Kao rezultat tih ispitivanja – objavljenih pretežno u seriji NASELJA (koja od 1902. publikuje Srpska kraljevska akademija) – Cvijić zaključuje da je, počev od kraja XIV veka, pa kroz tursko vreme ispremeštano gotovo svo stanovništvo na prostoru od Veleške klisure na Vardaru, do Zagrebačke gore. Drugim rečima, najveći deo zemalja na ovom prostoru spada u tzv. metanastazičke oblasti.

Zna se dosta i o velikim pokretima stanovništva (seobama), surgunima (proterivanju), turskoj kolonizaciji Vlaha i Juruka, kao i o naseljavanju Cigana, Jevreja i drugih naroda na balkanskim prostorima.

Zvanični popisi osmanske administracije, u prvom redu tzv. mufassal (opširni) defteri svedoče, međutim, i o određenoj socijalnoj pokretljivosti, kako pripadnika vojničke klase tako i nekih kategorija nevojničkog stanovništva (muslimanskog i hrišćanskog) unutar široko razmaknutih granica carstva, što, do sada, uglavnom nije bilo predmet posebnih proučavanja.

U prvom slučaju reč je o praksi državnih vlasti da prebacuje posadnike iz jedne u drugu tvrđavu, a u ranijem vremenu, čini se, čak i u sasvim udaljene provincije, odnosno iz Rumelije u Anadoliju i obratno, što je dovodilo do trajnog ili privremenog odlivanja stanovništva iz jednog područja u drugo.

Tako se krajem XV veka među posadnicima tvrđave Trapezunta – njih 205 – nalazi 43 odsto Rumelijaca i 17 odsto Anadolaca (za 40 odsto se ne navodi mesto porekla). Među posadnicima Novog Brda (1455) – broji 60 duša – nalaze se dva Laza, Mađara, Tatarina, a znatan broj ih je sa

makedonskog, grčkog i bugarskog područja. Sredinom XVI veka u beogradskoj posadi bilo je najviše vojnika iz Bosne, pa iz Hercegovine, Moreje, Fenera, Janine, Soluna, Agriboza i Skoplja. Zanimljiv je nacionalni sastav pripadnika sultanske konjice iz 1578. godine. Desno krilo ove konjice broji 528 duša, od kojih su 214 (ili 40 odsto) iz Rumelije, dok ih je iz azijskog dela carstva samo 36 (odnosno nešto ispod jednog procenta). Među Rumelijcima ima najviše Bosanaca, Mađara, Albanaca, zatim Hrvata, Bugara, Franaka (Frenk-Evropljanin), Grka, Srba, Slovenaca, Austrijanaca i Nemaca. Ređe se navodi mesto porekla (Bitolj, Smederevo, Galipolje, Delvina, Bogdan, Moreja i dr).

U redovima timarnika na balkanskim prostorima - a raspoložemo samo nekolicinom turskih popisa nastalih do u prve decenije XVI veka - susreću se pretežno oni sa područja Rumelije. U oblasti Brankovica (1455) izbrojali smo samo četvoricu Anadolaca, u Krajištu Isa-bega Ishakovića isto toliko, a u vilajetu Hercegovini (1477) - devetoricu. Jedino se u popisu Albanskog sandžaka (iz 1431/32) nalazi veliki broj Anadolaca: 44 iz Saruhana, 14 iz Kodzailija, 8 iz Džanika, po jedan iz Ajdina, Jenisehera, Kesana, Mihalica i Kastamunije.

I razni vojni i poluvojni redovi, koji su se popunjavali i hrišćanima i muslimanima, po potrebi su se prebacivali (trajno ili privremeno) iz jedne tvrđave u drugu, pa i u one sasvim udaljene.

Pored navedenih pripadnika vojne klase koji su mogli službovati u mestima više ili manje udaljenim od svog zavičaja, i neke kategorije nevojničkog stanovništva mogle su, pod određenim uslovima, privremeno, odnosno trajno napustiti svoja staništa. Zaslužni makedonski turkolog Aleksandar Matkovski tvrdi, u svojoj knjizi *Krepoasstvoto vo Makedonija*, da, pored raje, koja je bila vezana za zemlju, postoji beraja, koja je obično obuhvatala ne samo feudalnu, odnosno privilegovanu klasu nego i sve one koji nisu bili upisani u popisne (tapu) deftere kao raja nekog spahije. Beraja je, znači, opšte ime za sva slobodna lica, a tu su spadali, kako pripadnici

feudalne klase i vojničkih redova, tako i sveštenstvo u celini, veliki deo gradskih naselja (sehirlji), kao trgovci, zanatlije, gradska sirotinja, pa seljaci koji su imali svoje slobodne baštine ili mulkove, nomadi (Cigani, Vlasi, Juruci), hajmane (čovek koji nije upisan u popis), razne skitnice I, uopšte ljudi bez utvrđenog mesta življenja. Zavisno od statusa svog gospodara, čak i oslobošeni robovi mogli su da uđu u red beraje; takvi oslobođenici - mutak - susreću se u popisima gradskih naselja (početkom XVI veka u Solunu ih je bilo stotinjak). I raja je mogla, odlaskom u grad da se oslobodi svog rajinskog statusa. Ovo je, međutim, bio dug i težak put da se dobije status šehirlije, jer je u gradu trebalo boraviti najmanje deset, a najviše čak 50 godina, budući da je u tom vremenu zastarevalo pravo spahije da seljaka silom vrati na zemlju. U osmanskoj državi postojala je još jedna mogućnost da rajetin otkupi svoju slobodu, a to je ona sa plaćanjem posebne takse - cift bozan resmi - odnosno plaćanjem jednogodišnjeg prosečnog prihoda koji bi spahija imao od njega, a davao se najmanje 15 godina. U potrazi za obradivom zemljom mase brđana i osirotelih albanskih seljaka selile su se u manje naseljene ravničarske oblasti, stižući do Niša, Epira, Bugarske i Trakije.

Najzad, da bi se izbegao proces čitlučenja (odnosno pretvaranje kompleksa obradivog zemljišta u potčinjenu baštinu) i da bi se preživelo, seljaci u Albaniji (a sigurno i drugde) preseljavali su se, ili odlazili na privremeni rad u ostale balkanske zemlje. Albanski seljaci zapošljavali su se u rudnicima u Srbiji kao fizička radna snaga. U Carigradu su radili i kao građevinski radnici, prodavci, mesari, salepdžije, dok su gorštake držale, kao najamnike sve paše u evropskom delu Turske. Među periodične migrante, ističe S. Faroki (Farocqi), spadali su i putujući radnici (Wanderarbeiter, mi bismo rekli, pečalbari), koji su ponekad išli veoma daleko. Tako su već od kraja XVI veka Albanci odlazili u severozapadnu Anadoliju zapošljavajući se kao čuvari polja i zemljoradnici. Ovu mogućnost koristile su, sigurno i seoske

zanatlije bezemljaši da bi, odlaskom u grad (obično susedni, ali i udaljeniji) više zaradile. Odlazilo se i u veoma udaljena područja, o čemu svedoče popisi koji se odnose na izgradnju Sulejmanove džamije (sredinom XVI veka) u Carigradu. Tu se među klesarima, graditeljima i dunderima iz raznih delova carstva nalaze i majstori - 43 hrišćanina i 51 musliman - sa područja Makedonije (uzete u njenim prirodnim geografskim granicama).

Da li je ovde reč o pečalbarima, odnosno sezonskim radnicima, ili o preseljenicima iz navedenih gradova (Drame, Kavale, Bitolja, Ohrida, Soluna, Sereza, Tri kale i Skoplja)? Zbog turskih nasilja, ali i zbog neplodnog i vrletnog zemljišta iz Makedonije se, to je poznato, odavno išlo u „gurbetluk“. Nemački putnik Hans Dernsvam (Dernschwam), susreo je na putu albanske argate koji su se vraćali sa kosidbe u Bugarskoj. Neki među njima sigurno su i ostajali u novim staništima. O crnogorskim pečalbarima, na primer, prve poznate vesti datiraju tek iz XIX veka; u Carigradu ih je bilo, obično nekoliko hiljada i njihov starešina zvao se (h)rvatbaša (etimologija ovog termina još izaziva sporove među stručnjacima), kome je državna vlast izdavala tezkere-iikame-i hrvat, to će reći boravišnu dozvolu, kao što su i zanatlije pečalbari dobijali od finansijske službe yabanci esnaf ruhsattezkeresi, odnosno dozvolu da mogu obavljati svoj zanat.

Potvrda o kretanju određenih društvenih slojeva unutar prostranog carstva ima i u samim osmanskim zvaničnim popisima. Tu se, uz imena izvesnih žitelja gradova (ređe sela) navodi iz kog su sela (ili se čak kazuje da je dotični preselac - preslac iz određenog sela, i da tamo plaća dažbine), pa zatim da su siromasi, došlaci, pre(i)šlaci. A reč je o različitim nazivima za naseljenike iz prve ruke, za sirotinju koja se tek naselila, ili, jednostavno se samo navodi mesto iz koga dolaze. Tako se među muslimanskim stanovnicima Beograda (iz 1560) beleže: 13 Anadolaca, dva Persijanca, jedan Arapin, tri Bosanca, dva Skopljaka, pa po jedan Ulcinjanin, Osječanin i Grk; dok su među hrišćanima: jedan Grk, sin Grka, Arnaut, četiri došlaca, a istooliko došlo ih je iz sela Miloševca. U Budimu je 1546,

od 19 jevrejskih kuca, osam doseljenih (iz Istanbula, Beograda, Plovdiva, Kavale, Smedereva, Vidina, Soluna i Jedrena). Za petoricu Jevreja u Novom Brdu zabeleženo je sredinom XVII veka, da su Skopljanaci i već deset godina stanovnici Novog Brda, o čemu svedoči sultanov ferman, koga poseduju.

Najzad, i poznati sarajevski Ljetopis Mule Mustafe Baseskije (1746-1804) pouzdano svedoči o velikom kretanju ljudi. Oslanjajući se i na kazivanje rabina Semuela de Medinu (1506-1589) kapije gradova bile su danonoćno otvorene, tako da je svako mogao ući i izaci bez ikakve smetnje. Jer, kaže on, plaćanjem glavarine - harača - svi nemuslimani (nazivani su zimijama, što znači šticenici) kupovali su od sultana svoju sigurnost i slobodu kretanja, posebno trgovine, širom carstva. Uz jevrejske, veoma su bili aktivni i mobilni i jermenski trgovci (sa svojim centrima u Ljvovu, Amsterdamu i drugde).

Manastirske arhive još uvek čuvaju mnogobrojne putne listove i dozvole (tezkere) za odlazak u trgovinu i pisaniju. Da bi od pravoslavnih vernika sakupljali milostinju monasi određenih manastira (kao onih na Atosu i Sinaju), putovali su (uz dozvolu sultana i patrijarha) čak i izvan granica carstva. Zaštitu na putu uživalo je i katoličko sveštenstvo, kako osmanski podanici tako i dubrovački sveštenici (kao haračari Porte), pa i papski vizitatori (Petar Masarek). U dobijenim sultanskim aktima (koji su im izdavani na zahtev i preko Dubrovačke republike) sveštenicima se dozvoljava da po manastirima, gradovima i selima Rumelije čitaju jevanđelje („sto sve nije u suprotnosti sa časnim šerijatom“), a zabranjuje se, pritom, pripadnicima vojničkog staleža da ih ometaju i zlostavljaju, kao i pravoslavnom sveštenstvu da se meša u njihove poslove. Uglednim duhovnim licima bilo je dozvoljeno još jahanje konja i nošenje oružja. U ovu grupu putnika spadali su i hodočasnici - hrišćani i muslimani - koji su, besumnje, najčešće išli u karavanima koje su štitili iznajmljeni stražari. Slično su postupali i oni koji su želeli da posete manastire. Za razliku od hodočasnika hrišćana, hodočasnici muslimani bili su, kad je reč o obezbeđenju, u povoljnijem položaju. Ipak, izuzetno uglednim

hodočasnicima posvećivana je, bez obzira na veru posebna pažnja.

Uz seljake koji, ispunivši određene uslove, dolaze u grad postajući vremenom šehirlije, u državi Osmanlija bilo je još niz mogućnosti za vertikalnu pokretljivost stanovništva. Osim prelaska na islam i danka u krvi (devsirme) – uslova par excellence za uspon na društvenoj lestevici – bilo je i drugih mogućnosti za vertikalnu pokretljivost stanovništva. Osnovni princip „sin raje je raja“ svakako je bio opstevajući u carstvu, ali se od njega, u određenim slučajevima, ipak moglo odstupiti. Zna se, primerice, da je 15 lica iz redova raje dobilo 1560. godine timare zbog pokazane hrabrosti u gušenju bune u Debarskoj nahiji. Iako je ovakva praksa izazivala nezadovoljstvo i samih spahija i uleme, njoj se, u skladu sa trenutnim potrebama države, zbog

Literatura:

A. Aličić, Poimenični popis sandžaka Vilajeta Hercegovina, Orijentalni institut, Sarajevo, 1985.

F. Bajraktarević, Turski dokumenti manastira sv. Trojice kod Pljevalja, Spomenik SKA LXXIX, Sarajevo 1935. 3-61.

O. Barkan, L. Suleymaniye Cami ve Imareti Insaati (1550-1557), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1972.

D. Bojanić, O nekim odrednicama srpskog stanovništva jugoslovenskih zemalja u turskim popisnim knjigama XV veka, Seoski dani Sretena Vukosavljevića III, 1976. 73-80.

D. Bojanić, Sultanska akta izdata na zahtev Dubrovačke republike (1627-1647), Miscellanea 10, Istorijski institut Beograd, 1982. 33-202.

B. Cvetkova, Izvori za balgarskata istorija, XVI, Turski izvori za balgarskata istorija, III, BAN Sofija 1972.

J. Cvijić, Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje, osnovi antropogeografije, Beograd 1966.

S. Faruqi, Kultur und Alltag im Osmanischen Reich, von Mittelalter bis zum Anfang des 20 Jahrhunderts, München 1995.

A. Handžić, Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine), Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo 1986.

B. Hrabak, Albanija od konačnog pada pod tursku vlast do sredine XVIII veka, Iz istorije Albanaca, Zbornik predavanja, priručnik za nastavnike, Društvo istoričara Srbije, Beograd 1969. 45-73.

N. Inalcik, Hicri 835. Tarihi Suret-i Defter-i Sancak-I Arvanid, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1954.

Gy. Kaldy-Nagy, Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562), Ankara 1971.

H. Martinović, Crnogorski pečalbari u Carigradu i njihova zaštita, Glasnik Etnografskog instituta XXV, 1976, 15-24.

Al. Matkovski, Kreposnistvoto eo Makedonija eo vreme na tursko-vladeenje, Institut za nacionalna istorija, Skopje 1978.

velikog izginuća spahija (kao što je ovde bio slučaj) ipak pribegavalo. Do timara je dolazilo i visoko pravoslavno sveštenstvo (mitropolit, patrijarši), uz određene obaveze u korist države (a reč je, uglavnom o zadržavanju dela ranijeg poseda). U spahijski red, shodno pokazanim sposobnostima mogli su da uđu i vojnici. Ustvari, raje u poluvojničkim redovima, kao i „privilegovana raje“ imala je praktično i najviše mogućnosti da izađe iz rajinskog statusa, odnosno da od raje postane beraja (kao što je bilo i obratnih slučajeva).

Pouzdanija i potpunija saznanja o horizontalnoj i vertikalnoj pokretljivosti stanovništva biće moguća tek nakon štedrijeg publikovanja turskih izvora raznih vrsti. Zasad samo pitanje postojanja određene slobode kretanja u Turskom Carstvu ostaje van spora.

Mula Mustafa Beseskija, Ljetopis (1746-1804), Sarajevo 1968.

Oblast Braikovića, Opširni katasarski popis iz 1455. godine, I, Orijentalni institut, Sarajevo 1972.

Osmanski izvori za islamizacionite procesi na Balkanite (XVI - XIX e), serija izvori, 2, BAN Sofija 1990.

M. Stojaković, Braničevski defter, Poimenični popis pokrajine Braničevo iz 1467. godine, Istorijski institut, Beograd 1987.

X. Šabanović, Krajište Isa-bega Ishakovića, Zbirni katastarski popis iz 1455. godine, Orijentalni institut, Sarajevo 1964.

X. Šabanović, Turski izvori za istoriju Beograda, I, Katastarski popisi Beograda i okoline 1476 - 1566, Istorijski arhiv Beograda, Beograd 1964.

A. Shmulevitz, The Jews of the Ottoman Empire in the late fifteenth and sixteenth Centuries, Leiden 1984.

K. Schwarz, Osmanische Sultansurkunden des Sinai-Klosters in türkischer Sprache, Islamkundliche Untersuchungen 7, Freiburg I Breisgau, 1970.

A. Velkov, Vidove osmanoturski dokumenti, Prinos kam osamanoturskata diplomatika, Sofija 1986.

O. Zirojević, Carigradski drum od Beograda do Sofije (1459-1683), Zbornik Istorijaskog muzeja Srbije 7, 1970, 7-196.

O. Zirojević, Dobijanje prava građanstva u Osmanskoj Imperiji (XV-XVII vek), Jugoslovenski istorijski časopis 3-4, 1973, 81-92.

O. Zirojević, Kroz novobrdске mahale 1664/65.godine. Miscellanea XX, Istorijski institut 1990, 7-14.

O. Zirojević, Prizren u defteru iz 1571.godine, Istorijski časopis XXXVIII 1991 243-255.

O. Zirojević, I. Eren, Popis oblasti Kruševca, Toplice I Dubočice u vreme prve vladavine Mehmeda II (1444-1446), Vranjski glasnik IV, 1968. 377-416.

OBJAVLJENO U MEĐUVREMENU

